

1 | 04

Justitiële verkenningen

Forensische expertise

verschijnt 9 maal per jaar jaargang 30 februari

Bju | Boom Juridische uitgevers

Justitie

**Wetenschappelijk Onderzoek-
en Documentatiecentrum**

Colofon

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie en Boom Juridische uitgevers. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

drs. A.C. Berghuis
dr. M. Croes
prof. dr. F.L. Leeuw
mr. dr. M. Malsch
mr. dr. J.M. Nelen
mr. drs. P.J.J. van Voorst

Redactie

drs. M.P.C. Scheepmaker
mr. drs. P.B.A. ter Veer
drs. M.A.V. Klein-Meijer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
tel.: 070-370 71 47
fax: 070-370 79 48
e-mail: p.ter.veer@minjus.nl

WODC-documentatie

Voor inlichtingen:
Infodesk WODC, tel.: 070-370 65 53
(09.00 uur -13.00 uur). E-mail:
wodc-informatiedesk@minjus.nl
Internet-adres: www.wodc.nl

Abonnementen

Justitiële verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het Ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement, kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactieadres.

Andere belangstellenden kunnen zich tegen betaling abonneren. Zij dienen zich te wenden tot Boom Juridische uitgevers.

De abonnementsprijs bedraagt € 75,- (inclusief BTW en verzendkosten). Prijs per losse aflevering € 15,-. Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Valt de aanvang van een abonnement niet samen met het kalenderjaar, dan wordt over het resterende gedeelte van het jaar een evenredig deel van de abonnementsprijs in rekening gebracht. Het abonnement kan alleen schriftelijk tot uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde worden beëindigd.

Administratie

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door Boom Juridische uitgevers, Postbus 85576, 2508 CG Den Haag
tel.: 070-330 70 33
fax: 070-330 70 30
e-mail: info@bju.nl
internet: www.bju.nl

Ontwerp

Tappan, Den Haag

Fotografie

Hollandse Hoogte, Gerhard van Roon

Opmaak

Textcetera, Den Haag

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
<i>J.F. Nijboer</i> De rol van expertise in de rechtspraak	9
<i>A.P.A. Broeders</i> Vormen van forensisch onderzoek van A tot Z	20
<i>P. de Knijff</i> Bewijsvoering op basis van DNA-profielen en -databases	39
<i>C. de Ruiter</i> Forensisch gedragsonderzoek in strafzaken	50
<i>H.L.G.J. Merkelbach en E.H. Meijer</i> De geheugendetector mogelijkheden en beperkingen	62
<i>J. Hielkema</i> Artikel 6 EVRM en het recht op tegenonderzoek	79
<i>A. de Jong-van Ormondt</i> De Hoge Raad inzake forensisch bewijs; een overzicht van de jurisprudentie	88
Summaries	98
Jaarnaal	102
Literatuuroverzicht	111
Algemeen	111
Strafrecht en strafrechtspleging	112
Criminologie	112
Gevangeniswezen/tbs	115
Jeugdbescherming en -delinquentie	118

Politie	121
Slachtofferstudies	122
Boeken en rapporten	125

Voorwoord

Onder invloed van de wetenschappelijke en technologische ontwikkeling spelen deskundigen een steeds grotere rol in de rechtspleging. DNA-profielen, sporenonderzoek, gedrags- en persoonlijkheidsonderzoek dragen in belangrijke mate bij aan het feitenonderzoek en bewijs in strafzaken. Maar ook deskundigen zijn feilbaar, kunnen elkaar tegenspreken, vooringenomen of onzorgvuldig zijn. In dit verband zaaien twee recente herzieningszaken van de Hoge Raad (Putten, Deventer) twijfel over de betrouwbaarheid van deskundigen en hun werkwijze, maar ook over de interpretatie van bewijsmateriaal door politie en justitie. Zijn juristen, of het nu rechters, officieren of advocaten zijn, wel in staat voldoende weerwerk te bieden aan soms zeer specialistische forensisch deskundigen? Hoe kunnen vertegenwoordigers van verschillende wetenschappelijke disciplines vruchtbaar met elkaar communiceren? Hoe voorkomt een deskundige dat er verkeerde conclusies worden getrokken uit zijn onderzoek? De wetenschappelijke en technologische ontwikkeling is voor de opsporing en bewijsvoering een vernieuwende impuls, maar waar liggen de technische en juridisch/ethische grenzen, bijvoorbeeld als het gaat om het gebruik van databases waarin DNA-profielen zijn opgeslagen? Dergelijke vragen komen aan de orde in dit themanummer van *Justitiële verkenningen*. Voorts beoogt de redactie inzicht te geven in recente technologische en wetenschappelijke ontwikkelingen op dit terrein en een beeld te geven van het bestaande brede scala aan deskundigheden. De redactie dankt Hans Nijboer, die ook het inleidend artikel schreef, voor zijn adviezen bij de voorbereiding van dit themanummer.

Nijboer besteedt in deze bijdrage aandacht aan de manier waarop de verwetenschappelijking van de samenleving op allerlei manieren doorwerkt in het recht. De rol van (forensische) deskundigen hangt hiermee ten nauwste samen. De auteur staat stil bij het groeiende belang en de toenemende implicaties van (forensisch) deskundigenonderzoek in opsporing, vervolging en berechting in strafzaken. Daarna wordt aandacht geschonken aan de interdisciplinaire en interprofessionele communicatie in de (straf)rechtspleging en de daarbij behorende botsingen tussen disciplines en tussen procesdeelnemers, de 'battle of experts'. Afgesloten wordt met een oproep tot duidelijke

rapporten en tot het werkelijk toetsen van deskundigheid bij de benoeming van vaste gerechtelijke deskundigen.

In het artikel van Broeders passeert vervolgens een breed scala aan forensische specialismen de revue, die alle kort worden beschreven. De enorme groei en diversificatie van forensische deskundigheden kan worden gezien als een weerslag van de meer algemene tendens naar specialisatie in wetenschap en technologie. Oude vertrouwde disciplines als forensische geneeskunde en dactyloscopie verschijnen in dit ABC, maar ook nieuwe expertises als forensische verpleegkunde en forensisch beeldonderzoek.

De Knijff gaat in zijn bijdrage in op het belang van DNA-profielen en DNA-databases voor misdaadonderzoek. De auteur onderstreept het belang van een correct gebruik van deze termen omdat er veel verschillende typen DNA-profielen en -databases bestaan. Als gevolg van de toenemende technische complexiteit wordt de rol van de op dit terrein gespecialiseerde getuige-deskundige steeds belangrijker. Men kan niet van rechters en advocaten verwachten dat zij DNA-bewijsmateriaal tot in de finesses begrijpen. Deze ontwikkeling kan op den duur leiden tot een onoverbrugbare kenniskloof tussen wetenschappers en niet-wetenschappers. Met als mogelijk gevolg dat de wetenschapper niet goed wordt begrepen en dat cruciaal bewijsmateriaal niet bij de besluitvorming wordt betrokken. De enige manier waarop dit kan worden voorkomen is door strafrechtstudenten op z'n minst een minimumscholing op dit terrein te laten volgen, aldus de auteur. De Ruiters bespreekt vervolgens de rol van de forensische psychologie in de Nederlandse rechtspraak. Op grond van de Nederlandse strafwet kan de rechtbank bij ernstige zeden- en geweldsdelicten gedragsdeskundigen vragen een rapport uit te brengen over een verdachte. De gedragsdeskundige dient meestal drie vragen te beantwoorden: leed de verdachte ten tijde van het ten laste gelegde delict aan een psychische stoornis; is er een dusdanig verband tussen het ten laste gelegde feit en de eventuele psychische stoornis, dat het consequenties heeft voor de mate van toerekeningsvatbaarheid van de verdachte; en, hoe groot is het gevaar van recidive met een soortgelijk feit? De auteur constateert dat de rapportages aan de rechtbank van wisselende kwaliteit zijn. Verschillende gedragsdeskundigen kunnen tot uiteenlopende conclusies komen ten aanzien van toerekeningsvatbaarheid en recidiverisico. Zij belicht vervolgens aan de hand van een casusbeschrijving de fundamentele verschillen die er bestaan tussen psychologie en recht, zoals de verschillen in kennisleer en metho-

dologie. Ten slotte bepleit zij de oprichting van een geaccrediteerde universitaire master-opleiding in de forensische psychologie en psychiatrie in Nederland. Dit zou een erkenning betekenen van de complexe en specialistische taak van de forensische gedragsdeskundige. Merckelbach en Meijer evalueren in hun bijdrage de verschillende methoden van leugendetectie die momenteel in verschillende Europese landen in gebruik zijn. Daarbij wordt ook de relevante wetgeving kort besproken. De meest gebruikelijke leugendetectietechniek is de methode van de controlevragen. Een nadeel van deze benadering zijn echter de vele foutpositieve uitkomsten, die zelfs onder zeer gunstige omstandigheden rond de tien procent liggen. Daartegenover staat de zogeheten 'schuldige kennis'-versie van leugendetectie, waarbij de kans op foutpositieven kan worden teruggebracht tot onder de één procent. Sommige deskundigen hebben betoogd dat deze methode om praktische redenen slechts geschikt is voor een klein deel van de misdadzaken. Ervaringen in Japan laten echter zien dat dit geen steekhoudend argument is en dat toepassing van de 'schuldige kennis'-methode op grote schaal mogelijk is op voorwaarde dat de techniek wordt ingezet in een vroege fase van het opsporingsonderzoek. De auteurs merken ten slotte op dat er niet zoiets bestaat als 'schuldige kennis' en dat 'geheugendetectie' een betere naam zou zijn voor deze methode.

Het recht van de verdediging in strafzaken op het invoeren van assistentie van een deskundige of tegendeskundige is het onderwerp van de bijdrage van Hielkema. Centraal staat artikel 6 van het Europese mensenrechtenverdrag EVRM. In dit verband zijn twee beslissingen van het Europese Hof van belang, namelijk die in de zaken Bönisch en Brandstetter, beide tegen Oostenrijk. Het hof past hier het principe van 'fair trial' toe om een antwoord te vinden op de vraag of de verdachte een recht heeft op tegenonderzoek, waarbij verschillende factoren in overweging worden genomen. Ten eerste, de rol die de door de rechtbank benoemde deskundige heeft gespeeld in een specifieke zaak. Als objectief gezien de onpartijdigheid van de deskundige in twijfel kan worden getrokken, zou de verdachte aanspraak kunnen maken op een recht op tegenonderzoek. Dit staat bekend als het 'partijdigheids criterium'. Er is reden voor twijfel als op grond van het onderzoek en de rapportage het besluit is genomen om tot vervolging over te gaan. Een tweede criterium betreft de houding van de verdediging. Deze dient zich actief op te stellen en aan te geven waarom de bijdrage van een tegendeskundige belangrijk is voor de uitkomst

van de zaak. De verdediging dient ook het rapport van de officiële deskundige van commentaar te voorzien. De auteur bespreekt de gevolgen van de Straatsburgse rechtspraak voor beslissingen van Nederlandse rechters en concludeert dat de rechter een verzoek om contra-expertise in principe zal moeten inwilligen als aan genoemde voorwaarden is voldaan.

De laatste bijdrage aan dit themanummer is van De Jong-Ormond. Zij beschrijft en analyseert een achttal arresten van de Hoge Raad, waarin regels worden geformuleerd over de wijze waarop de feitenrechter de deskundige en het door hem of haar gepresenteerde bewijsmateriaal tegemoet dient te treden. De feitenrechter – zo blijkt – dient zich kritisch op te stellen ten aanzien van de deskundige, de gebruikte methode en de wijze waarop deze is uitgevoerd. In dit verband is met name het Schoenmakersarrest een belangrijke mijlpaal.

M.P.C. Scheepmaker, hoofdredacteur

De rol van expertise in de rechtspraak

*J.F. Nijboer**

Bij liefhebbers van de vroegere televisieprogramma's van Kees van Kooten en Wim de Bie staat het typeetje dr. Clavan nog in het geheugen gegrift. Dr. Clavan is het prototype van een wereldvreemde 'deskundige', die voor de televisie commentaar levert op gebeurtenissen vanuit zijn (pseudo)deskundigheid en daarbij graag bijzonder belangrijk doet. Ook in de rechtspleging kennen we voorlichting en commentaar, gegeven door deskundigen. Vaak doen ze ook meer, in de vorm van onderzoekshandelingen zoals analyses (bijvoorbeeld chemische samenstellingsbepaling van drugs), gerechtelijke secties, identificatietests (bijvoorbeeld met behulp van DNA-profielen of 'klassieke' vingersporen), diagnoses (bepaling van de aard en omvang van letsel) en gedragskundige rapportages. Deze aanduiding is verre van volledig. Alleen al het aantal min of meer geïnstitutionaliseerde, op de rechtspleging toegesneden ('forensische') vakgebieden belooft meer dan honderd. Deskundigen die optreden in het kader van de rechtspleging lijken overigens doorgaans niet zoveel op dr. Clavan. Maar dat neemt niet weg dat zich soms een wereld van wederzijds onbegrip en misverstand manifesteert tussen de diverse actoren in het proces, als het gaat om de inbreng van deskundigen.

In deze bijdrage wordt aandacht besteed aan de manier waarop de verwetenschappelijking van de samenleving op allerlei manieren doorwerkt in het recht, waarbij ik me niet zal beperken tot het strafrecht. Vervolgens wordt stilgestaan bij het toenemende belang en de toenemende implicaties van (forensisch) deskundigenonderzoek in opsporing, vervolging en berechting in strafzaken, met daarbij enkele parallellen in andere juridische contexten dan de strafrechtspleging. Tevens is er aandacht voor de interdisciplinaire en interprofessionele communicatie in de (straf)rechtspleging en de daarbij behorende

* De auteur is hoogleraar-directeur van het Seminarium voor Bewijsrecht aan de Universiteit Leiden, gedetacheerd onderzoeker bij het Nederlandse Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving te Leiden en deeltijd-raadsheer in het Gerechtshof Amsterdam.

botsingen tussen disciplines en tussen procesdeelnemers (de 'battles of experts'). Afgesloten wordt met een oproep tot duidelijke, toegankelijk geschreven rapporten en tot het werkelijk toetsen van deskundigheid bij de benoeming van vaste gerechtelijke deskundigen.

Verwetenschappelijking

Grote maatschappelijke veranderingen worden vrijwel altijd weerspiegeld in het recht. Thans zien we dat met betrekking tot de opkomst en groei van de informatie- en communicatietechnologie (ICT). Maar dat is allerm minst nieuw: met de opkomst van de moderne (natuur)wetenschappen in de zestiende en zeventiende eeuw ontstond ook de basis voor het inzicht dat voor feitenonderzoek en bewijs in het recht de menselijke waarneming en zijn logisch rationele redeneervermogen centraal staan (Nijboer, 2003d). Vanaf die tijd is 'bewijs' in de rechtspleging belangrijk geworden. Sinds de negentiende eeuw hebben techniek en wetenschap een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Via massaproductie van technische toepassingen is daarvan veel ter beschikking gekomen van grote groepen van de bevolking. Deze verworvenheden doen vervolgens vaak snel hun intrede in het recht en wel op twee manieren: ten eerste door de ontwikkeling van materieel recht (civiel, administratief en strafrecht), dat de maatschappelijke implicaties van bepaalde technische en wetenschappelijke ontwikkelingen reguleert. Zo is bij rijden onder invloed van alcohol of verdovende middelen de gedragsnorm 'geobjectiveerd' door reeds in de normstelling uit te gaan van door forensische experts uitgeteste waarden. Ook bij bestuurlijke procedures ter verkrijging van bijvoorbeeld een milieuvergunning worden dezelfde soorten expertise ingezet als bij een eventuele latere strafprocedure wegens overschrijding van de vergunningsvoorwaarden.

De tweede wijze waarop de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen in het recht doordringen is in concrete juridische procedures: daar is behoefte aan specialistische inzichten en vaardigheden om geschillen over bijvoorbeeld schadeveroorzaking te beslechten. Het is vooral deze wijze waarop velden van expertise en hun beoefenaren hun intrede doen (Nijboer, 2003a; Freckelton, 2000). Net als in de maatschappij als geheel wordt een toenemend beroep gedaan op steeds meer specialisten, de ontwikkeling van steeds meer specialisaties en de grote rol die 'wetenschappelijk' gefundeerde kennis

(‘evidence based’) speelt als het gaat om het nemen van serieuze beslissingen (Hoekema, 1971). Als het werkteerrein van een vakdiscipline en de werkzaamheden van de deskundigen specifiek een toepassing vergen op de rechtspleging, spreken we van forensische expertise en forensische experts.

Op sommige vakterreinen valt de deskundigheid vrijwel samen met een pionierende deskundige (C. van der Lugt bij de oorafdrukken; Van der Lugt, 2001), maar meestal vindt een institutionalisering plaats (Freckelton, 2000). Het veld van expertise komt dan in zekere zin los te staan van de daarin werkzame vakgenoten. Daardoor ontstaat ruimte voor de ontwikkeling van procedures en mechanismen ter bevordering van kwaliteit en controle op kwaliteit, maar ook bijvoorbeeld van controle op ‘behoorlijk vakmatig gedrag’.¹ Daarbij worden standaarden van ‘good practice’ ontwikkeld. Deze dragen ertoe bij dat forensische experts niet alleen wat betreft hun werkzaamheden, hun opleiding, hun supervisie enzovoort gebonden zijn aan regels, maar vaak veel directer aan de normen van de vakdiscipline en van de institutie (bijvoorbeeld een laboratorium) waarbinnen zij werkzaam zijn (Nijboer, 2000; 2002). Daarnaast kan het werk van forensische deskundigen verdergaand juridisch worden genormeerd, zoals de rechtspraak van de Hoge Raad sedert 1989 te zien geeft.²

Opkomst van het risicodenken

Veel toepassingen van techniek en wetenschap binnen een forensische setting worden primair ontwikkeld in de sfeer van het strafrecht. Anders gezegd: in veel gevallen lokt de strafrechtspleging de technische/wetenschappelijke toepassingen en ontwikkelingen uit die tot forensische innovaties leiden (Nijboer, 1992). Vandaar ook het bestaan van een vak als criminalistiek, dat het geheel van de technisch-natuurwetenschappelijke forensische expertise omvat. Maar ook het tuchtrecht, het aansprakelijkheidsrecht en andere deelterreinen van het recht genereren vraagstellingen die de inzet van forensische expertise in de hand werken. Als voorbeelden noem ik medische expertise met betrekking tot letselschade, DNA-vergelijking bij een vaderschapsactie of ter identificatie van stoffelijke resten in een

1 In nogal wat gebieden kan men hier ook aan vormen van tuchtrecht denken.

2 Zie de bijdragen van A. de Jong-van Ormondt en van J. Hielkema aan dit nummer.

vermissingszaak. Ook kan worden gedacht aan de berekening van het vervuilingsrisico bij de verlening van een milieuvergunning.

In veel takken van gespecialiseerde (forensische) wetenschap is het gebruikelijk te werken met kansberekeningen (probabilistische benaderingen). Dit nu sluit goed aan bij onderzoeks- en bewijsthema's die zó geformuleerd zijn dat reeds het creëren of het laten voortbestaan van een risico strafbaar is. Er is in dit perspectief nog een ander complex verband aanwijsbaar, dat samenhangt met de opkomst van het 'risicodenken' als tamelijk dominante vorm van 'Weltanschauung'. Ook dit maatschappelijke verschijnsel wordt weerspiegeld in het recht. Risicotaxatie ('risk assessment') en risicobeheersing ('risk management') zijn sleutelbegrippen geworden in een actuariële kijk op de wereld, op het rechtsbedrijf en op de criminele politiek. Al in 1992 vroegen J. Simon en M.M. Feeley hiervoor de aandacht. Intussen is wel duidelijk geworden dat het voor de politiek heel aantrekkelijk is de angsten van de bevolking ter zake van onveiligheid te vertalen in onder meer strafbaarstelling van riskant gedrag. Bewijsrechtelijk gesproken wordt veroordeling met behulp van deskundigen, die zich uitlaten over de kansen van het intreden van ongewenste situaties, dan relatief eenvoudig: het is aan de vervolgende overheid om aan te geven waarin de verdachte riskant heeft gehandeld. Dat is in het gewone geval met statistieken te 'bewijzen' (Simon en Feeley, 1992; Albrecht e.a., 2002). Dit is heel lastig voor de verdediging, die moet proberen te beargumenteren waarom de statistiek in dit geval niet opgaat en de verdachte vrijuit moet gaan (Nijboer, 1999).

Om de bedoelde complexiteit een beetje hanteerbaarder te maken en toe te spitsen op ons thema, zijn hier drie stappen te onderscheiden. De eerste is dat vormen van (forensische) expertise de wetgever in staat stellen om ongewenst gedrag strafbaar te stellen met gebruikmaking van technische maatstaven (bloed-alcohol; adem-alcohol enzovoort) in plaats van het gebruik van een abstracte klassieke normatieve formulering (een voertuig besturen terwijl de bestuurder niet in staat is dat naar behoren te doen). De tweede stap is te constateren dat men zich daarmee dus vastlegt op het risico dat een bepaalde toestand meebrengt, als toereikende grond voor strafbaarheid, ongeacht de concrete gedragingen en/of gevolgen daarvan (verschuiving van 'schade' naar 'risico' als constitutief bestanddeel van een delict) (Nijboer, 1999). En de derde stap is dat bij een concrete vervolging het bewijs in de regel niet moeilijk te leveren is: de desbetreffende meetuitslagen met de impliciet gemaakte risicotaxatie zijn toerei-

kend. In het als voorbeeld genomen geval van het rijden onder invloed ligt het allemaal nogal voor de hand. De rollen van deskundigheden en deskundigen zijn als het ware naar de achtergrond gebracht; iets dat ik wel 'instant expertise' heb genoemd (Nijboer, 2003a). Maar in feite heeft de natuurwetenschappelijke invalshoek de ethisch-normatieve geheel verdrongen. Wat betreft de veiligheid in het wegverkeer kan ik daarmee nog wel leven, maar ik vind de strafbaarstellingen van de commune milieumisdrijven als bedoeld in de art. 173a en 173b WvSr in dit opzicht al veel te ver gaan. Bijna alle menselijke handelen heeft namelijk invloed op de leefomgeving en de formuleringen van de beide strafbaarstellingen zijn zo ruim, dat er heel veel alledaags gedrag naar de letter onder te brengen is.

Hoe dit ook zij, de verwevenheid van normstelling, expertise en berechting/veroordeling is wel duidelijk. Ik denk dat het nodig is de in dit themanummer van JV aan de orde gestelde problematiek te doordenken. Dit geldt zeker voor de juristen die in de 'spelersposities' deel hebben aan de rechtspleging. Deze juristen en vooral rechters waren tot voor kort (en ook nu nog wel) gewend simpelweg in goed vertrouwen de conclusies van deskundigen over te nemen. Maar met de voortdurende groei in omvang en impact van uiterst gespecialiseerde vormen van forensische expertise zullen zij zich gezien hun eigen verantwoordelijkheid in de desbetreffende vakgebieden moeten verdiepen. En dat betekent een niet geringe inspanning, vooral als het gaat om terreinen waar statistiek en kansberekening een belangrijke rol spelen, zoals bij de DNA-profielvergelijking. Anders kan de jurist zich met betrekking tot die forensische expertise niet verantwoorden (Bourcier en De Bonis, 1999). Zowel op abstract niveau als in de concrete rechtszaak moet ruimte worden gegeven aan het inhoudelijk constructief-kritische debat tussen juristen en forensische experts. In zijn recent verschenen *Habilitationschrift* wijst F. Toepel op een onderliggende problematiek, die de onderlinge communicatie tussen vooral de rechter en deskundigen bemoeilijkt en die tot nog toe nauwelijks werd onderkend. Toepel stelt dat zowel in de wetenschap als in de rechtspleging kwesties van autoriteit en gezag spelen, maar tegelijk ook rationale argumentaties, logica en methodologie. Dit leidt veelvuldig tot interferenties die, eenmaal onderkend, wellicht ook op te lossen zijn (Toepel, 2002). Dit laatste geldt natuurlijk niet alleen voor strafbaarstellingen met risico-elementen erin, maar over de gehele linie van de inschakeling van deskundigen in de rechtspleging.

Opkomst van de DNA-profielvergelijking

In de moleculaire genetica werden zo'n twintig jaar geleden methoden ontwikkeld om via DNA-profielen de identiteit van lichaamseigen materiaal van individuen te identificeren ('individualiseren'; Broeders, 2003). De opkomst – vrij snel daarna – van het forensische DNA-onderzoek in strafzaken heeft in Nederland geleid tot een hausse aan regelgeving. De ene verruiming aangaande de toelaatbaarheid van zulk onderzoek is nog niet ingevoerd of de volgende komt er alweer aan (Zuidwijk, 2003). Zo volgde op de algehele verruiming van de terzake wettelijk toebedeelde bevoegdheden in november 2001 (zie art. 195 e.v. WvSv) intussen de Wet inzake het DNA-onderzoek naar uiterlijk waarneembare persoonskenmerken, die per 1 september 2003 in werking trad. Intussen diende zich het voorstel van Wet inzake verplicht DNA-onderzoek bij veroordeelden aan. De grote publieke en politieke aandacht voor DNA-profielvergelijking is overigens opmerkelijk omdat forensische expertise in het algemeen nooit erg in de belangstelling heeft gestaan. Ook valt op dat Nederland in vergelijking met de buurlanden veel meer werk heeft gemaakt van de regelgeving.

Dat het forensische DNA-onderzoek kennelijk in de ogen van de wetgever zo'n precieze en uitgebreide regelgeving waard is (Buiter e.a., 2003), zou een uitstralende werking kunnen hebben. Waarom zou men ook niet meer regelgeving produceren voor bijvoorbeeld dactyloscopisch onderzoek (vingersporen), waarbij net als in DNA-onderzoek ook met gegevensbestanden (databanken) wordt gewerkt? Opvallend is ook dat beoefenaren van de diverse forensische vakgebieden veel kritischer gaat kijken naar andere vormen van forensisch identificatieonderzoek (zoals de dactyloscopie; Merckelbach, Crombag e.a., 2003). Dit lijkt een direct gevolg van de nadruk die bij DNA-onderzoek wordt gelegd op een stevige theoretische basis en een nauwkeurige uitvoering.

De paradox van expertise

Binnen de politiek-juridische sfeer zien we ons geconfronteerd met allerhande problematiek die van meet af aan specialisme vereist. Het is irrationeel complexe zaken van economische, ethische, informatietechnische en medische aard te reguleren en te sanctioneren. En dat roept een paradoxaal verschijnsel op: de niet gespecialiseerde (jurist)-

deelnemers aan de procedure hebben de anderszins geschoolde experts nodig om de zaken te doorzien op een niveau dat toereikend is voor een verantwoorde beslissing. Tegelijkertijd roept die noodzakelijke betrokkenheid van die experts weer problemen op van communicatie en interpretatie. Daardoor ontstaat een vrijwel vicieuze cirkel van juridische onderlinge betrokkenheid, die – in beginsel – slechts is op te lossen door maximale betrokkenheid op en inzicht in elkaars werk en verantwoordelijkheden.

Het is onontkoombaar dat structureel meer gezichtspunten dan de verengde en gereduceerde juridische gelijkwaardigheid in de rechtspleging worden ingebed. Tegelijkertijd moeten de bij de rechtspleging betrokken juristen zich niet achter de deskundigheid van de ingeschakelde experts verschuilen, maar hun eigen verantwoordelijkheid gestalte geven. Ik vermoed dat deze constatering binnen de professionele juristerij enige ongerustheid zal doen ontstaan. Terecht: de geslotenheid van de traditionele rechtsbeoefening gaat plaatsmaken voor een meer (extern) communicatieve en reflexieve benadering. En de professionele juristen die daarvoor niet open staan, zo voorspel ik, zetten zichzelf op een termijn die waarschijnlijk korter is dan zij denken, buiten spel. De rechtspleging is op weg een (mogelijk ook meer democratisch) gebeuren te worden met meer en zeer verscheidene deelnemers. De (forensisch) deskundigen spelen hierin een prominente rol. In dat verband is het aan de jurist-participanten om standaarden en grenzen af te palen en te bewaken (Bourcier en De Bonis, 1999).

Communicatieve aspecten

Los van alle theoretische, organisatorische en praktische problemen, lijkt het mij van een grote urgentie dat de communicatieve problemen te lijf worden gegaan. Op wetenschappelijk niveau is het belangrijk dat de interdisciplinaire benadering van feitenonderzoek en bewijs een dominante plek krijgt in het rechtswetenschappelijk onderwijs. Juristen behoren in hun opleiding eerst te leren hoe feiten zo zorgvuldig en compleet als mogelijk kunnen worden vastgesteld. De volgende stap is dan te leren zien wanneer en hoe het recht daarop beperkingen aanbrengt. Zo worden in het civiele recht vanwege de partijautonomie bepaalde zaken niet aan het rechterlijke oordeel onderworpen, omdat de partijen terzake geen onenigheid hebben. Ook kostenaspecten

kunnen een rol spelen. Zo mag elke politieregio – wat betreft inbraakzaken – slechts een beperkt aantal sporen van lichaamsmateriaal dat is aangetroffen op de plaats van het delict insturen naar het Nederlands Forensisch Instituut voor DNA-profielenvergelijking. Ook in strafzaken geldt vaak dat wordt afgezien van verder onderzoek wanneer een bekentenis is afgelegd. De Puttense moordzaak laat overigens zien dat deze neiging tot grote problemen kan leiden. Vervolgens verdienen zowel de taakopvattingen van de jurist-participanten als de (forensische) experts aandacht en discussie, met als insteek dat men zijn/haar eigen verantwoordelijkheid nimmer moet kunnen ontvluchten door zich achter de ander te verschuilen. Eveneens verdient het aanbeveling grondiger studie te maken van de taal die alle betrokkenen bezigen, zowel in de rechtskundige sfeer als in die van de uiteenlopende vormen van expertise (zie ook Nijboer, 2003a). Ter ondersteuning van de communicatie zou het geen kwaad kunnen indien er een Nederlandstalige encyclopedische uitgave kwam die aandacht besteedt aan de diverse takken van forensische expertise en het juridische kader waarbinnen de expertise aan de orde komt. Nu bestaan zulke uitgaven vrijwel alleen in de Engelse taal, waarbij op een ongearticuleerde manier ook het common law-kader meespeelt. De Nederlandse lezer beseft vaak niet dat er aspecten zijn die wel in het common law meespelen, maar niet in de Nederlandse rechtspraktijk en vice versa. Een voorbeeld is de ontwikkeling van bepaalde gedragskundige 'syndromen' in de forensische psychiatrie, zoals het 'battered woman syndrome' en indertijd het 'post Vietnam syndrome'. Zulke syndromen komen vervolgens vooral uit Amerika overwaaien en dringen hier door tot de psychiatrie. Hun ontwikkeling is in de Verenigde Staten direct te herleiden tot het verbod voor forensische gedragsdeskundigen om zich in de rechtszaal uit te laten over schuld of onschuld en wat wij toerekeningsvatbaarheid noemen. De Amerikaanse praktijk heeft de bedoelde syndromen ontwikkeld om op een (pseudo-)wetenschappelijke manier het genoemde verbod te omzeilen. Als een bij een strafproces betrokken psychiater in Nederland de afwijkende context niet kent, zal hij gemakkelijk aannemen dat deze benadering van psychische stoornissen ook hier geldt.

Slotopmerkingen: taal en deskundigheid

Bij het verhoren van deskundigen treden vaak taal- en begripsproble-

men op. Hetzelfde geldt voor de schriftelijke rapportage door (forensisch) deskundigen. Die is in veel gevallen te summier, zeker als het om laboratoriumverslagen gaat. Het is de hoogste tijd dat er standaarden worden ontwikkeld met betrekking tot de weergave van het deskundigheidsgebied. De gangbare vakbijlagen van het NFI zijn al een stap in de goede richting. Ook moeten de kwalificaties van de deskundige (opleiding, ervaring) zelf op voorhand duidelijk worden gemaakt. Verder wordt het zaak om per deskundigheidsgebied nadere vormen voor de rapportage te ontwikkelen, in samenspraak met de consumenten, in casu de politie, de staande magistratuur, de balie en de zittende magistratuur. Er valt ook op dit gebied nog veel werk te doen.

Last but not least wijs ik erop dat de beëdiging van vaste gerechtelijke deskundigen (art. 228, lid 2 WvSv) tot op heden veelal een wassen neus is. Gerechtshoven zouden hier een toetsende taak voor zich weggelegd moeten zien. Bovendien zou de aanwijzing als vaste gerechtelijke deskundige een tijdelijke zaak moeten zijn. Een eventuele verlenging kan dan gepaard gaan met hertoetsing. Op deze wijze komt er meer ruimte voor het ontwikkelen van procedures en standaarden waaraan vaste gerechtelijke deskundigen moeten voldoen.

Literatuur

<p>Albrecht, H.-J. e.a.
<i>Criminal preventive risk assessment in the law making procedure</i>
Freiburg im Breisgau, Max Planck Institut, 2002</p> <p>Boiten, D. e.a.
<i>Principles of criminal procedure and their application in disciplinary proceedings; national report from The Netherlands</i>
Revue international de droit pénal, te verschijnen (het concept is verkrijgbaar bij het Seminarium voor Bewijsrecht, Universiteit Leiden)</p> | <p>Bourcier, D., M. De Bonis
<i>Les paradoxes de l'expertise</i>
Le Plessis-Robinson, ISPC, 1999</p> <p>Broeders, A.P.A.
<i>Daubert en Saks; het einde van de klassieke identificatiecriminalistiek?</i>
Nederlands juristenblad, 2002, p. 1786-1797</p> <p>Broeders, A.P.A.
<i>Op zoek naar de bron; over de grondslagen van de criminalistiek en de waardering van het forensisch bewijs</i>
Deventer, Kluwer, 2003</p> |
|---|--|

- Buiter, L. e.a.**
DNA-onderzoek in opsporing en bewijsvoering in strafzaken; onderzoeksrapport ten behoeve van het Ministerie van Justitie
Leiden, Seminarium voor Bewijsrecht, 2003 (het rapport zal te zijner tijd ook in boekvorm verschijnen in de Seminarium voor Bewijsrecht-reeks)
- Freckelton, I.**
Institutionalisation of forensic expertise
In: J.F. Nijboer en W.J.J.M. Sprangers (red.), *Harmonisation in forensic expertise*, Amsterdam, Thela Thesis, 2000, p. 113-125
- Hoekema, A.J.**
Vertrouwen in de wetenschap
Amsterdam, Vrije Universiteit, 1971
- Lugt, C. van der**
Earprint identification
Den Haag, 2001
- Merckelbach, H.L.G.J., H.F.M. Crombag e.a.**
Hoge verwachtingen; over het corrumperend effect van verwachtingen op forensische expertise
Nederlands juristenblad, 2003, p. 710-716
- Nijboer, J.F.**
De positie van de deskundige in het Amerikaanse strafprocesrecht; een voorbeeld om na te volgen?
Recht en kritiek, 1992, p. 259-274
- Nijboer, J.F.**
De waarde van het bewijs
Deventer, Gouda Quint, 1999 (tweede druk)
- Nijboer, J.F.**
De taken van de strafrechter
Deventer, Gouda Quint, 2000a
- Nijboer, J.F.**
De gedisciplineerdheid van de deskundige – het belang van de eisen van de professie in het deskundigenonderzoek en -bewijs
In: K. Boonen e.a. (red.), *Criminalistiek, forensische deskundigen en strafrechtspleging*, Deventer, 2000b, p. 19-27
- Nijboer, J.F., W.J.J.M. Sprangers (red.)**
Harmonisation in forensic expertise; an inquiry into the desirability and opportunities of international standards
Amsterdam, Thela Thesis, 2000
- Nijboer, J.F., W.J.J.M. Sprangers**
Forensische expertise; Europese harmonisatie
Justitiële verkenningen, nr. 1, 2002, p. 88-102
- Nijboer, J.F.**
Het gekooide denken; over de rol van discipline in feitenonderzoek en bewijs in het recht
Leiden, Universitaire Pers, 2002
- Nijboer, J.F.**
Gerechtelijke dwalingen en de rol van deskundigen; een vergelijking tussen Engeland en Nederland
Justitiële verkenningen, nr. 1, 2003, p. 105-120
- Nijboer, J.F.**
Forensische expertise; steeds opnieuw een uitdaging in de

(straf)rechtspleging

Deventer, Kluwer, 2003a (tweede druk)

Nijboer, J.F.

De (straf)rechter en de deskundige

In: A.F.M. Brenninkmeijer (red.),
De taakopvatting van de rechter,
Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003b, p. 183-207

Nijboer, J.F.

De omgang met deskundigen in de (straf)rechtspleging

Trema, 2003c, (in druk)

Nijboer, J.F.

Rechtsvergelijking als hulpmiddel bij internationale normalisering en standaardisering in de parajuridische sfeer; harmonisatie in de forensische expertise,

In: *Het plezier van de rechtsvergelijking* (Hondius-bundel),
Deventer, Kluwer, 2003d, p. 53-62

Simon, J., M.M. Feeley

The new penology; notes on the emerging strategy of corrections and its implementations,

Criminology, 30e jrg., nr. 4, 1992, p. 449-474

Toepel, F.

Grundstrukturen des Sachverständigenbeweises im Strafprozessrecht

Tübingen, Mohr Siebeck, 2002

Zuidwijk, S.

DNA-onderzoek in strafzaken, een almaar voortrazende trein

Trema, 2003, p. 267-275

Forensisch onderzoek van A tot Z

*A.P.A. Broeders**

Waar het forensische onderzoek zich eeuwenlang bij uitstek richtte op het ophelderen van de doodsoorzaak, is er in de loop van de twintigste eeuw sprake van een steeds verdergaande diversificatie van vraag en aanbod in de forensische wetenschap. Werd ook in Nederland het vroegere Gerechtelijk Laboratorium decennialang primair geassocieerd met de patholoog-anatoom dr. Zeldenrust, bij het huidige Nederlands Forensisch Instituut is van een dergelijke enkelvoudige associatie niet langer sprake. En ook al speelt de forensisch patholoog in de figuur van Patricia Cornwells creatie dr. Kay Scarpetta in de hedendaagse misdaadliteratuur nog steeds een prominente rol, daarbuiten eisen tal van andere forensische deskundigheidsgebieden om beurten de aandacht op. Nieuwe onderzoeksmethoden en -technieken vinden steeds sneller toepassing in het forensische domein en er lijkt nog lang geen einde gekomen aan de sterke proliferatie van de verschillende vormen van expertise die binnen de forensische context worden ingezet.

Binnen dit brede scala aan forensische wetenschappen kan een onderscheid worden gemaakt tussen methoden en technieken die vrijwel uitsluitend worden toegepast in de context van de rechtspleging en vormen van kennis of expertise die kunnen worden opgevat als afgeleide toepassingen van gevestigde, reguliere wetenschappen. Voorbeelden in de eerste categorie zijn de dactyloscopie, het vergelijkend handschriftonderzoek en het kras-, indruk- en vormsporenonderzoek. Het gaat daarbij vaak om methoden die ook in de context van het opsporingsonderzoek tot ontwikkeling zijn gekomen en die buiten het forensische domein nauwelijks toepassing vinden. Voorbeelden in de laatste categorie zijn het onderzoek van verdoven-

* De auteur is als hoogleraar criminalistiek verbonden aan het Departement Strafrecht van de Universiteit Leiden en als chief scientist aan het Nederlands Forensisch Instituut te Rijswijk.

de middelen, het bloed-alcoholonderzoek en het DNA-onderzoek. Hier gaat het om toepassingen van disciplines die hun belangrijkste bestaansrecht buiten het forensische domein vinden en ook buiten de forensische context tot ontwikkeling zijn gekomen. De eerste categorie, die van de forensische expertise in enge zin, is vaak zo nauw met de juridische toepassing verweven dat het adjectief forensisch hierbij meestal ontbreekt. Zo spreken we doorgaans niet van forensische dactyloscopie, forensisch vuurwapenonderzoek of forensisch documentonderzoek maar van vingersporenonderzoek, vuurwapenonderzoek of documentonderzoek *tout court*.

Een onderscheid dat met het zojuist bedoelde deels parallel loopt, is dat tussen die disciplines die vooral gericht zijn op het bepalen van de unieke herkomst en de integriteit van sporenmateriaal, dat wil zeggen op de individualisatie van sporen, en die disciplines die doorgaans volstaan met de identificatie of classificatie van het onderzochte materiaal, zoals het onderzoek van verdovende middelen of het milieuonderzoek.

Naast verschillen in ontstaanswijze, toepassingsbereik en de aard van het onderzoek, vertonen forensische disciplines ook verschillen ten aanzien van het doel van het onderzoek. Forensisch onderzoek is meestal gericht op de waarheidsvinding in het kader van het onderzoek naar de toedracht van een vermoedelijk strafbaar feit. In een aantal gevallen, waaronder de forensische psychologie en de forensische psychiatrie, richt het onderzoek zich echter op de strafbaarheid van de persoon van de verdachte en op de eventuele sanctie – met als centrale vraag die naar de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte – en richt het onderzoek zich niet op de vraag of hij of zij het ten laste gelegde feit heeft gepleegd.

Voorals in de Verenigde Staten en in Duitsland wordt naast de term forensische wetenschap ook het (equivalent van het) woord criminalistiek gebruikt. Onder deze laatste term worden meestal die forensische disciplines begrepen die een overwegend natuurwetenschappelijke, dat wil zeggen medisch-biologische, chemische, natuurkundige of technische basis hebben. De forensische psychologie en psychiatrie en de forensische accountancy worden daarom niet tot de criminalistiek gerekend. In engere zin wordt de term criminalistiek wel gebruikt voor die typen natuurwetenschappelijk georiënteerd onderzoek die – vaak microscopisch klein – fysiek sporenmateriaal als onderzoeksobject hebben, meer in het bijzonder stoffen als glas, verf, aarde, papier, haren, vezels, bloed, sperma, werktuigsporen, wapens

en hulzen, en worden de forensische toxicologie, de forensische pathologie of het documentonderzoek meestal niet als vormen van criminalistiek opgevat. Anderzijds wordt het woord criminalistisch de laatste jaren weer in toenemende mate geassocieerd met de specifieke doch disciplineoverschrijdende vragen die het onderzoek in de strafrechtelijke context met zich meebrengt ten aanzien van aspecten als het verzamelen van de data (in casu het fysieke bewijsmateriaal), de opzet van het onderzoek, de interpretatie van onderzoeksbevindingen en de rapportage daarvan, en de positie van de deskundige in het strafrechtelijk kader.

Forensische deskundigheidsgebieden verschillen sterk in de mate waarin de bevindingen die de desbetreffende onderzoekers rapporteren voldoen aan de eisen van validiteit en betrouwbaarheid die aan wetenschappelijk bewijs worden gesteld. Voor een aantal recente vormen van forensische expertise zoals de forensische odontologie en het oorafdrukonderzoek maar opmerkelijk genoeg eveneens voor veel van de klassieke forensische identificatiemethoden zoals de dactyloscopie, het handschriftonderzoek, het wapen- en munitieonderzoek en het vezelonderzoek geldt dat zij in het laatste decennium vooral in de Verenigde Staten in toenemende mate onder vuur zijn komen liggen (Broeders, 2002). Voor weer andere vormen van forensisch onderzoek geldt dat de meerwaarde ervan onduidelijk is. Zo blijkt uit onderzoek van Stephan en Henneberg (2001) dat gezichtsreconstructies slechts zelden nauwkeurig genoeg zijn om herkenning mogelijk te maken.¹ De kritiek richt zich met name op het ontbreken van een gedegen empirische basis en op het daarmee samenhangende sterk subjectieve karakter van het forensische identificatie- of herkomstonderzoek. Een duidelijke uitzondering hierop vormt het forensisch DNA-bewijs dat vanaf het begin, zo'n vijftien jaar geleden, kritisch is gevolgd door reguliere wetenschappers uit verwante vakgebieden, zoals celbiologen, populatiegenetici en statistici. In het laatste decennium valt de tendens waar te nemen dat feitenrechters strengere eisen stellen aan deskundigenbewijs. Voorbeelden daarvan zijn de Daubert-

¹ Indien 'herkenning' plaatsvindt, is dit daarom mogelijk eerder het gevolg van de publiciteit die dit type onderzoek in een concrete zaak genereert dan van de mate van gelijkenis met de gezochte persoon.

beslissing² in de Verenigde Staten en het Schoenmakerarrest³ in Nederland. Tezelfdertijd is er binnen de grotere nationale forensische laboratoria, die vaak een virtueel monopolie bezitten op de productie van forensisch bewijs, een systeem van kwaliteitsborging op gang gekomen, waarbij verrichtingen worden geaccrediteerd bij een onafhankelijke externe instantie, zoals in Nederland de Raad voor Accreditatie, methoden worden gestandaardiseerd en onderzoekers worden gecertificeerd. Ook is in landen als het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten de laatste jaren een sterke toename opgetreden in het aantal universiteiten dat een masteropleiding in de forensische wetenschap aanbiedt. De specifieke opleiding tot forensisch deskundige vindt echter vrijwel altijd in service plaats. Het aanvangsniveau ligt daarbij steeds vaker op universitair niveau. Succesvolle kandidaten zijn meestal afgestudeerd in een van de natuurwetenschappen en zijn, zeker de laatste jaren, niet zelden ook gepromoveerd. Hieronder volgt een overzicht van een aantal relatief veel voorkomende vormen van forensisch onderzoek. Hierin zijn niet opgenomen de vele vormen van expertise die bijvoorbeeld vooral in het civiele recht een rol spelen, zoals kennis van antiek, edelstenen, postzegels, oude meester of oldtimers en meer in het algemeen het type expertise dat bijvoorbeeld in televisieprogramma's als Avro's *Tussen kunst en kitsch* aan de orde komt.⁴

- 2 In het adversaire Amerikaanse strafrecht geldt voor het deskundigenbewijs een toelaatbaarheidseis. Alleen bewijs dat door de rechter *admissible* wordt geacht, kan aan de jury worden gepresenteerd. Bij zijn beslissing kan de rechter de volgende overwegingen laten gelden: *whether the theory or technique in question can be (and has been) tested; whether it has been subjected to peer review and publication; its known or potential error rate; the existence and maintenance of standards controlling its operation; whether it has attracted widespread acceptance within a relevant scientific community* (Daubert v. Merrell Dow 1993, 113 S. Ct. 2796-2798).
- 3 HR 27 januari 1998, NJ 1998, 404. De verwerping van het verweer dat een getuige-deskundige over onvoldoende deskundigheid beschikt om een onderzoek uit te voeren, dient voldoende te worden gemotiveerd. Daarbij dient de rechter zich volgens de Hoge Raad de volgende vragen te stellen: Wat is het beroep, de opleiding en ervaring van de deskundige? Strekt de deskundigheid zich uit tot de materie waarover de deskundige zich uitspreekt? Welke methode heeft de deskundige gebruikt? Wat is de betrouwbaarheid van de gebruikte methode? Was de deskundige in staat de methode vakkundig toe te passen? Zie ook het artikel van De Jong-van Ormondt in dit nummer.
- 4 Voor een recent en zeer uitvoerig encyclopedisch overzicht van de forensische wetenschappen zie Siegel, Saukko e.a. (2000). Voor een behandeling van de forensische wetenschappen binnen de context van het Amerikaanse (straf)recht zie Faigman, Kaye e.a. (2002). Voor een uitvoerige Nederlandstalige bespreking van de grondslagen van de criminalistiek en de forensische wetenschap zie Broeders (2003).

Accountancy

De forensische accountancy (Engels: *forensic accounting*) richt zich op de analyse en rapportage van financiële of economische transacties met het oog op de bepaling van de rechtmatigheid daarvan. In de Nederlandse praktijk gaat het vaak om fraudeonderzoek uitgevoerd door forensische (register)accountants. In het private bereik geldt daarbij het probleem dat het beroep op de forensische accountant primair kan worden ingegeven door de wens om geleden financiële en imagoschade te beperken respectievelijk te voorkomen en minder door de wens tot waarheidsvinding te komen. Onrust binnen de organisatie, het verlies van de 'regie' van het onderzoek en de lange duur ervan zijn andere redenen om van aangifte van een vermoeden van strafbare feiten af te zien. De maatschappelijke nadelen zijn evident: rechtsongelijkheid ten opzichte van verdachten van andere delicten, het ontbreken van effecten van generale en specifieke preventie, het ontbreken van controle op bewijsgaring en -voering, afwezigheid in de misdaadcijfers en ondermijning van het draagvlak van de rechtspleging. Van Wijk e.a. (2003) pleiten daarom voor een meldplicht bij zwaardere zaken.

Antropologie

De forensische antropologie is vooral gericht op de identificatie van onbekende overledenen aan de hand van macroscopisch-anatomisch, röntgenologisch en microscopisch skeletonderzoek. Het bepalen van het geslacht, het ras, en de leeftijd en lengte bij overlijden maakt deel uit van een breder onderzoek waarvan de gecombineerde resultaten kunnen leiden tot een profiel van de overledene waarmee bijvoorbeeld gericht kan worden gezocht in een lijst van vermisten of waarmee na selectie van potentiële bloedverwanten DNA-onderzoek kan worden uitgevoerd ter definitieve vaststelling van de identiteit (Maat, 2002). Bij de Anthropological Research Facility, in de wandeling bekend als de Body Farm, van het Forensic Anthropology Center van de Universiteit van Tennessee, in Knoxville, wordt onder forensisch relevante omstandigheden – onder meer in de vrije natuur – onderzoek gedaan naar postmortale veranderingen in door donoren voor dit doel ter beschikking gestelde lichamen (zie verder ForensicAnthro.com, of web.utk.edu/~anthrop).

Antropometrie

De antropometrie, ook wel bertillonage genoemd, is een methode die

door de Fransman Alphonse Bertillon (1853-1914) primair werd ontwikkeld om recidivisten te identificeren. Zij is gebaseerd op een assumptie ontleend aan de Belgische statisticus en astronoom Adolphe Quételet (1796-1874) dat geen twee menselijke lichamen gelijk zijn en bestond uit het vastleggen van de afmetingen van het lichaam aan de hand van zeven en later twaalf metingen van een aantal vaste lichaamsdelen, zoals de totale lichaamslengte, de lengte en breedte van het hoofd, het rechteroor en de linkervoet, waarvan werd aangenomen dat deze voor volwassen exemplaren van de menselijke soort constant bleven. In 1883 slaagde Bertillon erin een recidivist te identificeren door vergelijking van diens afmetingen met eerder geregistreerde antropometrische gegevens. De ontwikkeling van de dactyloscopie luidde het einde in van de antropometrie. Een voordeel van de dactyloscopie boven de antropometrie is dat personen vaak wel hun vingersporen maar niet hun vital statistics achterlaten op de plaats delict.

Archeologie

Archeologische kennis wordt vooral toegepast bij het onderzoek van (massa)graven van slachtoffers van strafbare feiten zoals genocide, en in meer algemene zin bij onderzoek naar in de bodem verborgen bewijs. Geofysische kennis kan worden ingezet om de bodemgesteldheid in kaart te brengen, bijvoorbeeld om recente bodemverstoringen te traceren. Door osteopathologisch onderzoek kan aan de hand van botresten informatie worden verkregen over gegevens als geslacht, bouw, leeftijd en eventuele medische gegevens.

Ballistiek

De forensische ballistiek richt zich op de reconstructie van de baan van projectielen, meer in het bijzonder kogels. Tegenwoordig wordt bij dit type onderzoek ook gebruikgemaakt van 3D-visualisatietechnieken waarbij een plaats delict vanuit verschillende posities in beeld kan worden gebracht en bijvoorbeeld aan de hand van ballistisch onderzoek kan worden onderzocht en zichtbaar gemaakt of een schot gelost kan zijn vanaf de plaats waar zich een bepaalde verdachte bevond.

Beeldonderzoek

Het forensisch beeldonderzoek in brede zin (Engels: *forensic imaging of forensic image processing*) omvat alle vormen van onderzoek aan fotografische, analoge of digitale beelden. Het kan daarbij gaan om de

herkomst, de authenticiteit of de integriteit van het materiaal, om de interpretatie van daarop vastgelegde beelden of om het zoeken in grote hoeveelheden beeldmateriaal. Tot dit veelomvattende onderzoeksgebied behoren ook zulke diverse activiteiten als de driedimensionale reconstructie van een plaats delict en de softwarematige veroudering van fotografische gezichtsafbeeldingen van vermiste personen.

Biometrie

De biometrie maakt gebruik van fysieke persoonskenmerken of gedragskenmerken zoals de vingerafdruk, de handpalm, de iris, het netvlies, de gelaatsvorm, het handschrift of de stem om mensen te identificeren. Het gaat hierbij meestal om het in real time meten van deze kenmerken in niet-forensische toepassingen. Hoewel de klassieke dactyloscopie en het handschriftonderzoek ook gebruikmaken van biometrische kenmerken, worden deze forensische deskundigheidsgebieden vooralsnog meestal niet tot de biometrie gerekend.

Bloedspooranalyse

Bij het onderzoek naar de toedracht van geweldsdelicten neemt de analyse van bloedsporen (Engels: *bloodstain pattern analysis*, minder juist *blood spatter analysis*) een steeds belangrijker plaats in. Aan de hand van vorm en grootte van bloedsporen kan onder meer de richting van herkomst en de snelheid van bloed(spatten) worden bepaald. In combinatie met het onderzoek van de geconstateerde verwondingen kan dit informatie opleveren die inzicht geeft in de plaats en houding van het slachtoffer op het moment dat de verwonding ontstond en in de wijze waarop de verwonding ontstond.

Brandonderzoek

Bij brandonderzoek probeert men aan de hand van een overwegend chemische analyse van brandresten te bepalen of er sprake is geweest van brandstichting, en of er gebruik is gemaakt van zogenoemde brandversnellers zoals benzine. De laatste jaren worden voor de detectie van brandversnellers ook zogenaamde brandhonden (Engels: *arson dogs*) ingezet.

Dactyloscopie

Wanneer de huid op de vingertoppen, de handpalm of bepaalde delen van de onderzijde van de voet in contact komt met een vlakke ondergrond, kan het 'profiel' dat zich op deze delen van de huid bevindt, op

deze ondergrond (gespiegeld) worden overgedragen. Omdat de vorm van deze zogenoemde huidlijsten een zeer sterk onderscheidend vermogen heeft, kan door dactyloscopisch onderzoek (Engels: ook *friction ridge analysis*), waarbij vingersporen worden vergeleken met vergelijkingsafdrukken die zijn opgeslagen in een databank of die afkomstig zijn van een bepaalde verdachte, worden vastgesteld wie de afdruk heeft achtergelaten.

DNA-onderzoek

Sinds de eerste toepassing van DNA-analyse in de forensische context door de Brit Sir Alec Jeffreys in 1983 heeft dit type onderzoek zich ontwikkeld tot waarschijnlijk het meest krachtige forensische identificatiemiddel. De huidige autosomale (uit materiaal uit de celkern verkregen) DNA-profielen hebben een extreem sterk onderscheidend vermogen (zie www.dnasporen.nl) dat doorgaans wordt gerapporteerd als de kans dat bij een willekeurige persoon uit de potentiële daderpopulatie die geen bloedverwant is van de (matchende) verdachte een identiek profiel zou worden aangetroffen. Deze kans is voor een volledig, uit tien merkers bestaand profiel kleiner dan één op een miljard. Mitochondriaal DNA, dat zich buiten de celkern bevindt, heeft daarentegen een zeer beperkt onderscheidend vermogen omdat het langs de moederlijke lijn onveranderd wordt doorgegeven. Voor Y-chromosomaal DNA, dat alleen in het Y-chromosoom bij de man voorkomt, geldt dat dit eveneens beperkt discrimineert omdat het via de vaderlijke lijn onveranderd wordt doorgegeven.

Documentonderzoek

In enge zin betreft dit onderzoek naar de herkomst, integriteit en authenticiteit van fysieke documenten, waaronder waardepapieren zoals bankbiljetten, cheques en diploma's, facturen of dagboeken, of – in toenemende mate – documenten vervaardigd met een printer of een fax. Centraal hierbij staat chemisch en fysisch onderzoek van papier en inkt, waaronder inktverouderingsonderzoek, om de leeftijd van een document te bepalen. Door zogenaamd souche-onderzoek (Engels: *physical fit*) kan worden bepaald of twee papierfragmenten oorspronkelijk een geheel hebben gevormd. In Engelstalige landen wordt de term *forensic document examiner* (FDO) doorgaans gebruikt voor deskundigen die zowel handschrift- als documentonderzoek uitvoeren.

Engineering

Bij het onderzoek van aardbevingen en vliegtuigcrashes maar ook bij dat van instortende bouwwerken zoals bruggen en balkons, en in het algemeen bij de reconstructie van ongevallen kan onderzoek naar het ontwerp, de belasting en de bouw van de desbetreffende constructies een belangrijke rol spelen bij het ophelderen van de ongevalsoorzaak en het beantwoorden van de schuldvraag.

Entomologie

De forensisch entomoloog gebruikt zijn kennis van de biologie van insecten en hun reproductieproces om aan de hand van het type insecten aangetroffen bij een stoffelijk overschot en hun ontwikkelingsstadium in combinatie met gegevens over het weer en de staat van ontbinding uitspraken te doen over de tijd van overlijden (Engels: *time since death*) van een met name in de buitenlucht overledene. Zie verder Benecke (2001) en Krikken en Huijbregts (2002) voor Nederlandse expertise op dit terrein.

Epidemiologie

De forensische epidemiologie is vooral van belang bij de vraag of het ontstaan of het verloop van een bepaalde ziekte een oorzakelijk verband heeft met bijvoorbeeld het gebruik van een bepaald medicijn, het leven of werken in ongezonde condities enzovoort. Voorbeelden zijn de vooralsnog vermeende gevaren van het leven nabij hoogspanningsmasten, het gebruik van mobiele telefoons, of het gebruik van siliconen in vrouwenborsten.

Geneeskunde

De forensisch geneeskundige (of GGD-arts) wordt door de huisarts of behandelend arts ingeschakeld als er mogelijk sprake is van een niet-natuurlijke doodsoorzaak, zoals bij vermoeden van aanranding, mishandeling, verkrachting, euthanasie of bij lijkvinding. De forensisch geneeskundige verricht een lijkschouw en rapporteert daarover aan de officier van justitie. Die geeft indien de rapportage daartoe aanleiding geeft opdracht tot het uitvoeren van een gerechtelijke sectie (of obductie) door een gerechtelijk patholoog. De forensisch geneeskundige speelt ook een belangrijke rol bij de arrestantenzorg.

Geologie

Toepassing van geologisch onderzoek voor forensische doeleinden betreft vooral het onderzoek van aarde en grondsporen aangetroffen

aan of nabij slachtoffers van een vermoedelijk strafbaar feit. Analyse van bodemmateriaal kan indicaties geven dat het slachtoffer is verplaatst en kan leiden tot eliminatie of insluiting van bepaalde verdachte locaties.

Gezichtsreconstructie

Tot forensische gezichtsreconstructie (Engels: *(cranio)facial reconstruction/approximation*) wordt soms overgegaan wanneer alle andere middelen om de identiteit van een overleden slachtoffer te achterhalen vruchteloos zijn gebleven. Hoewel er bijvoorbeeld in het geval van Rowena Ridders (het meisje van Nulde) sprake was van een duidelijke gelijkenis tussen de door de Britse dr. Caroline Wilkinson uitgevoerde gezichtsreconstructie en een specifiek anatomisch kenmerk van het slachtoffer, in casu de spleet tussen de tanden, is succes in deze gevallen vaak eerder te verklaren door de verhoogde aandacht die de zaak krijgt in de media dan door herkenning op grond van gelijkenis van de reconstructie met het origineel.

Haaronderzoek

Haaronderzoek vindt vooral plaats in zedenzaken, maar ook bij overvallen en inbraken worden in bivakmutsen vaak voor onderzoek bruikbare haren aangetroffen. Bij zedenmisdriven wordt als onderdeel van de zogenaamde zedenset indien mogelijk zowel bij slachtoffer als verdachte een gekamd schaamhaarmonster genomen om ten tijde van het delict overgedragen schaamharen veilig te stellen. Kort na het plegen van het delict kunnen bij een verdachte nog vaak schaamharen van het slachtoffer worden aangetroffen. Om de aangetroffen schaamhaarsporen te kunnen identificeren wordt indien mogelijk zowel bij slachtoffer als verdachte een referentiemonster schaamhaar veiliggesteld dat bestaat uit getrokken en geknipt schaamhaar. Indien zich aan de onbekende haren een haarwortel met (epitheel)celmateriaal bevindt, is ook chromosomale DNA-typering mogelijk. Haren zonder celmateriaal aan de wortel en haren zonder wortel (zogenaamde haardelen) lenen zich slechts voor mitochondriaal DNA-onderzoek.

IT-onderzoek

Een van de jongste en snelst groeiende forensische disciplines richt zich op mogelijk strafbare feiten verband houdend met de geautomatiseerde verwerking en overdracht van gegevens en met toepassingen

van de digitale techniek in brede zin. Het kan daarbij gaan om onderzoek van de werking van hardware of programmatuur, of om het toegankelijk maken en in kaart brengen van al dan niet eerder gewiste data in digitale vorm. Die data kunnen zich bevinden in open systemen zoals pc's of netwerksystemen maar ook in gesloten systemen zoals elektronische agenda's, faxen, cd-rom's, magneetkaarten, automatische snelheidsbegrenzers of mobiele telefoons. Ook het onderzoek van het gebruik van mobiele telefoons en de plaatsbepaling aan de hand van de posities van de aangestraalde gsm-basisstations behoren tot dit type onderzoek, evenals het onderzoek van computerinbraak (Engels: hacking).

Kras-, indruk- en vormsporenonderzoek (KIV)

Hoewel ook de dactyloscopie, het wapen- en munitieonderzoek, het vergelijkend onderzoek van oorafdrukken en dat van beetsporen strikt genomen alle als vormen van KIV-onderzoek kunnen worden opgevat, wordt de term meestal gebruikt ter aanduiding van het vergelijkend herkomstonderzoek van werktuigsporen, schoensporen en bandensporen. Bij het onderzoek wordt gebruikgemaakt van het gegeven dat voorwerpen zoals schoenzolen en gereedschappen door gebruik en veroudering na verloop van tijd willekeurige slijtagepatronen ontwikkelen, waardoor zij zich gaan onderscheiden van oorspronkelijk identieke exemplaren van hetzelfde merk en type.

Materiesporenonderzoek

Hieronder kunnen onder meer het vergelijkend glas-, verf-, vezelonderzoek worden geschaard. Vergelijkend glas- en verfonderzoek wordt vooral uitgevoerd bij het onderzoek van inbraken en aanrijdingen. Vezelonderzoek kan worden gebruikt om een verdachte 'naar een plaats delict te brengen' of om een relatie tussen een mes en een steekwond te onderzoeken. Vezelcontactsporen – en sporen meer in het algemeen – kunnen op voorwerpen worden achtergelaten door een donor, die zelf als receptor op zijn kleding weer sporen van de plaats delict kan meenemen. Op een mes waarmee steekwonden zijn toegebracht, zullen naast bloed vaak zogenaamde steekvezels kunnen worden aangetroffen, afkomstig van de kleding van het slachtoffer. Voorwerpen waarop vezelsporen aanwezig kunnen zijn, zoals autobekleding en kledingstukken, worden met kleefband afgeplakt, waarna het kleefband wordt onderzocht op vezelsporen afkomstig van de vermoedelijke bron.

Meteorologie

De forensische meteorologie houdt zich bezig met de reconstructie van het weer in relatie tot het onderzoek van strafbare feiten met bijzondere nadruk op de rol van het weer als verklarende factor. Ook vragen over de zeldzaamheid van bepaalde weertypen en de vraag of ze voorspeld waren, worden door de forensisch meteoroloog beantwoord.

Nursing

Forensic nursing is een forensische toepassing van de verpleegkunde die in het laatste decennium in de Verenigde Staten tot ontwikkeling is gekomen. In eerste instantie ging het daarbij om verpleegkundigen die zich bezighielden met slachtoffers van zedenmisdrijven, geweldsmisdrijven en andere traumatische ervaringen. Inmiddels is de kring uitgebreid met onder meer psychiatrisch verpleegkundigen en met verpleegkundigen die zich bezighouden met slachtofferhulp of die professionele hulp bieden bij rouwverwerking en dergelijke (zie IAFN op www.forensicnurse.org).

Odontologie

Kernactiviteit is het bepalen van de identiteit van (veelal overleden) personen aan de hand van gebitsgegevens, bijvoorbeeld bij massarampen. Daarnaast wordt tot dit vakgebied ook de morfologische beetspooranalyse gerekend. Het gaat daarbij om het vergelijken van de vorm van een beetspoor en de vorm en stand van de tanden waarmee een mogelijke beetverwonding zou zijn toegebracht. Er zijn in Nederland zeven forensische odontologen als vaste gerechtelijk deskundige geregistreerd (Kroon, 2002). Voor een kritische bespreking van de stand van zaken op het gebied van de morfologische beetspooranalyse zie Pretty en Sweet (2001).

Oorafdrukonderzoek

Wanneer een inbreker zijn oor te luisteren legt op een ruit om zich ervan te vergewissen dat er geen geluid in een potentieel inbraakobject te horen is, zal er vaak een afdruk van zijn oor op de ruit achterblijven. Door vergelijking van dit latente (dat wil zeggen verborgen) oorspoor met een vergelijkingsafdruk van het oor van de verdachte kan een uitspraak over de herkomst van het spoor worden gedaan. De laatste jaren heeft vooral de Nederlander Van der Lugt (2002) zich met dit type onderzoek beziggehouden. Omdat oorafdrukken over het

algemeen aanzienlijk minder detailinformatie bevatten dan vingerafdrukken moet de identificatiewaarde van oorafdrukken ook veel minder hoog worden aangeslagen.

Palynologie

De forensische palynologie richt zich op de analyse van pollen (stuifmeelkorrels of microsporen afkomstig van de helmknoppen van planten of bomen) en andere microscopische organismen ten behoeve van opsporing of bewijsvoering. Het onderzoek van pollen levert informatie op die relevant is voor de beantwoording van vragen als in welk jaargetijde een graf is gedolven of waar fysiek bewijsmateriaal zich heeft bevonden. In meer algemene zin kan het onderzoek worden gebruikt om personen of objecten aan bepaalde plaatsen te relateren.

Pathologie

De forensisch patholoog voert bij vermoeden van niet-natuurlijke dood in opdracht van justitie een obductie (gerechtelijke sectie) uit ter bepaling van de doodsoorzaak (Engels: *cause of death*). Voor het antwoord op de vraag naar de wijze waarop een persoon is overleden (Engels: *manner of death, i.e. natural, accidental, suicide, homicide, undetermined*) is niet slechts medische kennis noodzakelijk maar ook kennis van de externe omstandigheden waaronder het overlijden heeft plaatsgevonden. In Nederland worden per jaar ruim zeshonderd gerechtelijke secties uitgevoerd.

Psychiatrie

De meest bekende toepassing van forensisch-psychiatrische kennis betreft het onderzoek naar de toerekenbaarheid van de verdachte. Daarnaast houdt de forensische psychiatrie, net als de forensische psychologie, zich bezig met de behandeling van geestelijke stoornissen bij veroordeelden of terbeschikkinggestelden. Ook de taxatie van het recidiverisico bij verdachten en veroordeelden behoort tot de expertise van forensisch psychiaters en psychologen.

Psychologie

Net als forensisch psychiaters rapporteren forensisch psychologen omtrent de geestesgesteldheid van de verdachte op het moment dat hij het delict pleegde, over diens geestesgesteldheid op het moment van de behandeling van de zaak en over diens toekomstige geestesgesteldheid. Opmerkelijk is dat zij daarbij uitgaan van de aanname dat

hij of zij het feit daadwerkelijk heeft gepleegd. Rechtspsychologen, die doorgaans niet tot de kring der forensisch psychologen (willen) worden gerekend, en rechtssociologen houden zich bezig met de bestudering van vrijwel alle aspecten van de rechtstoepassing in de maatschappij en de effecten daarvan op het individu. Ook bestuderen zij de rol van het geheugen en de betrouwbaarheid van getuigenverklaringen. Zie hiervoor Van Koppen e.a. (2002).

Schotrestenonderzoek

Forensisch schotrestenonderzoek (gunshot residue of GSR) is gericht op het aantonen van schotresten op de handen of kleding van personen die mogelijk bij een schietincident zijn betrokken, hetzij als slachtoffer, hetzij als dader. Schotrestkarakteristieke elementen zijn lood, barium en antimoon. Ook kunnen aan de hand van schotbeschadigingen in kleding of andere voorwerpen uitspraken worden gedaan over de schootsrichting en schootsafstand.

Serologie

De ontdekking van het AB0-bloedgroepsysteem door de Oostenrijker Landsteiner omstreeks 1900 legde de basis voor het gebruik van genetische kenmerken voor de identificatie van personen door bloedtypering. Vooral vanaf de jaren zestig nam het onderscheidend vermogen van het bloedtyperingsonderzoek sterk toe, onder meer door het werk van de Brit Culliford van het Metropolitan Police Laboratory in Londen. De eerste forensische toepassing van DNA-typering aan het einde van de jaren tachtig door de Brit Sir Alec Jeffreys luidde het einde in van het traditionele serologisch onderzoek.

Spraak- en audio-onderzoek

Het spraak- en audio-onderzoek omvat, naast het sprekeridentificatieonderzoek en de sprekertypering, de verstaanbaarheidsverbetering en het integriteits- en authenticiteitsonderzoek van audio-opnamen. Voor dit laatste type onderzoek geldt dat, door de ruime beschikbaarheid van digitale geluidsbewerkingssoftware op veelal modale computersystemen waarmee bewerkingen in audiobestanden kunnen worden aangebracht die technisch niet zijn aan te tonen, de afwezigheid van indicaties van manipulatie niet langer kan worden opgevat als bewijs dat er geen manipulatie heeft plaatsgehad. Ook hier geldt dus de oude criminalistische stelregel dat *absence of evidence* niet gelijkgesteld kan worden aan *evidence of absence*.

Sprekeridentificatie

In Nederland wordt ten behoeve van de opsporing en bewijsvoering relatief veel gebruikgemaakt van telefoontaps. Indien de identiteit van de gespreksdeelnemers wordt betwist, kan opdracht worden gegeven voor sprekeridentificatie-onderzoek. Hoewel onder laboratoriumomstandigheden goede resultaten kunnen worden behaald met automatische sprekeridentificatiemethoden, zijn deze methoden in de forensische context veelal niet bruikbaar door de verschillen in lijkwaliteit en taalgebruikssituatie in het forensische materiaal. De analyse heeft daarom een sterk auditief-fonetisch karakter, aangevuld met onderzoek van een beperkt aantal akoestische parameters.

Sprekerherkenning door (oor)getuigen kan worden onderzocht door het gebruik van een meervoudige auditieve confrontatie. Deze methode is vergelijkbaar met de zogenaamde Oslo-confrontatie, de meervoudige keuzeconfrontatie die voor persoonsherkenning door (oog)getuigen in het visuele domein is geïndiceerd (Broeders, 2003).

Statistiek

De toepassing van statistische methoden en technieken wint ook in het strafrecht steeds meer terrein. Zo hangt de bewijskracht van technisch bewijs nauw samen met de zogenoemde zeldzaamheidswaarde van de kenmerken die betwist materiaal en vergelijkingsmateriaal delen, zoals in het geval van een vergelijking van DNA-profielen. Voor de berekening van deze zeldzaamheidswaarde of de kans op een toevalstreffer (dat wil zeggen de kans op een match wanneer het celmateriaal afkomstig is van een willekeurige persoon uit de potentiële daderpopulatie) is het gebruik van statistische methoden onontbeerlijk. Andere kwesties waarbij statistische informatie een belangrijke rol kan spelen zijn het onderzoek naar het bestaan van een meer dan toevallige relatie tussen bepaalde feiten zoals het overlijden van bejaarden in een verzorgingshuis tijdens bepaalde diensten (Elffers, 2003), de vraag naar de verwachte frequentie van het overlijden van twee of drie baby's in één gezin (Broeders, 2003) of bij het epidemiologisch onderzoek naar de mogelijke relatie tussen het gebruik van bepaalde genees- of genotmiddelen en het optreden van gezondheidsproblemen. Zie ook Kerkmeester en Mulder (1987).

Tafonomie

De forensische tafonomie kan worden opgevat als een onderdeel van de forensische antropologie dat zich richt op de reconstructie van

gebeurtenissen voorafgaande, tijdens en na het overlijden door het verzamelen en analyseren van gegevens over de natuurlijke omgeving waarin het stoffelijk overschot is aangetroffen en waarin het zich sinds het intreden van de dood heeft bevonden, door het onderscheiden van peri- en postmortale veranderingen in het stoffelijk overschot, en door het schatten van het tijdstip van overlijden (Haglund en Sorg, 1997, p. 13).

Toxicologie

De forensische toxicoloog maakt gebruik van de methoden van de analytische chemie en de farmacologie bij het onderzoek van mogelijke vergiftiging. Centraal bij dit onderzoek staan vragen naar de identiteit van de toegediende stof en naar de intrinsieke giftigheid, de dosis, de concentratie, de duur en frequentie van blootstelling, de wijze van blootstelling, eventuele gelijktijdige medicatie en de fysieke conditie van de persoon ten tijde van de toediening ervan. Daarnaast speelt de genetische factor een rol: onder identieke condities kunnen de effecten van toediening voor individuele personen aanzienlijk verschillen. Naast het effect op de gezondheidstoestand behoort ook het onderzoek naar de effecten van bijvoorbeeld drug- en alcoholgebruik op het gedrag tot de forensische toxicologie (Uges, 1998).

Verdovendmiddelenonderzoek

Naast het klassieke onderzoek gericht op de identificatie van stoffen bedoeld in de Wet Verdovende Middelen gaat het hierbij tegenwoordig ook om onderzoek van clandestiene laboratoria voor de productie van stoffen als XTC. Daarnaast wordt aan de hand van gegevens over de chemische samenstelling en de uiterlijke kenmerken van de onderzochte substanties ook gezocht naar onderlinge overeenkomsten die zouden kunnen duiden op een gemeenschappelijke herkomst.

Verkeersonderzoek

Forensisch verkeersonderzoek is gericht op het bepalen van de toedracht van verkeersincidenten. Belangrijke vragen zijn in dit verband onder meer die naar de snelheid van de betrokken partijen op het moment van de botsing, het zicht ter plaatse en de toestand van het wegdek.

Wapen- en munitieonderzoek

Het forensisch wapen- en munitieonderzoek is in hoofdzaak gericht op de beantwoording van de vraag of kogels of hulzen met een bepaald wapen zijn verschoten. Andere vragen betreffen de reconstructie van de toedracht van een schietincident en het onderzoek van storingen van wapens. De reconstructie van kogelbanen valt strikt genomen onder de forensische ballistiek.

Wildlife forensics

Een van de jongste deskundigheidsgebieden is *wildlife forensics*. Het gaat daarbij onder meer om onderzoek naar de jacht op beschermde diersoorten. In meer algemene zin gaat het hierbij om forensisch onderzoek waarbij het slachtoffer een dier is.

Zoölogie

Een wat ruimere benaming van de toepassing van de kennis van de ontwikkeling van levende organismen ten behoeve van de waarheidsvinding. Een belangrijke toepassing is de forensische entomologie (zie hierboven).

Literatuur

Bass, B., J. Jefferson

Death's acre; inside the legendary forensic lab, the body farm, where the dead do tell tales

G.P. Putnam's Sons, 2003

Benecke, M. (red.)

Forensic entomology; special issue

Forensic science international
120e jrg., nrs. 1-2, 2001

Broeders, A.P.A.

Daubert en Saks; het einde van de klassieke identificatiecriminallistiek?

Nederlands juristenblad, 36^e jrg.,
2002, p. 1786-1798

Broeders, A.P.A.

Op zoek naar de bron; over de grondslagen van de criminallistiek en de waarde van het forensisch bewijs

Kluwer, Deventer, 2003

Bryant jr., V.M., D.C. Mildenhall e.a.

Forensic palynology in the United States of America

Palynology, 14e jrg., 1990,
p. 193-208

Elffers, H.

Bij toeval veroordeeld; statistische analyse van dienstroosterdata in het strafproces

- Nederlands juristenblad, 34e jrg., 2003, 1812-1815
- Faigman, D.L., D.H. Kaye e.a.**
Modern scientific evidence; the law and science of expert testimony
St. Paul (Minn.), West Publishing, 2002
- Kerkmeester, H.O., R.V. de Mulder**
Statistiek en bewijsrecht
Nederlands juristenblad, 62^e jrg., nr. 3, 1987, p. 73-81
- Koppen, P.J. van, D.J. Hessing e.a. (red.)**
Het recht van binnen; psychologie van het recht
Kluwer, Deventer, 2002
- Krikken, J., J. Huijbregts**
Forensisch-entomologisch onderzoek
In: P. de Knijff, G.J.R. Maat e.a. (red.), *Ontwikkelingen in de forensische geneeskunde*, Leiden, Boerhaave Commissie voor Postacademisch Onderwijs in de Geneeskunde, 2002, p. 89-101
- Kroon, F.S.**
Forensische odontologie
In: P. de Knijff, G.J.R. Maat e.a. (red.), *Ontwikkelingen in de forensische geneeskunde*, Leiden, Boerhaave Commissie voor Postacademisch Onderwijs in de Geneeskunde, 2002, p. 63-68
- Lugt, C. van der**
Earprint identification
Den Haag, Elsevier, 2001
- Maat, G.J.R.**
Methoden voor de bepaling van de leeftijd bij overlijden
In: P. de Knijff, G.J.R. Maat e.a. (red.), *Ontwikkelingen in de forensische geneeskunde*, Leiden, Boerhaave Commissie voor Postacademisch Onderwijs in de Geneeskunde, 2002, p. 53-60
- Pretty, I.A., D. Sweet**
The scientific basis for human bite mark analyses; a critical review
Science & justice, 41e jrg., nr. 2, 2001, p. 85-92
- Siegel, J.A., P.J. Saukko (red.)**
Encyclopedia of Forensic Sciences
San Diego, Academic Press, 2000
- Stephan, C.N., M. Henneberg**
Building faces from dry skulls; are they recognized above chance rates?
Journal of forensic sciences, 46e jrg., nr. 3, 2000, p. 432-440
- Uges, D.R.A. (1998)**
Perfect als moordenaar of als toxicoloog; een zaak van doseren en doceren
Groningen, 1998 (oratie)
- Wijk, J. van e.a.**
Op deugdelijke grondslag; een explorerende studie naar private forensische accountancy
Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, Afdeling Strafrecht en Criminologie, 2003

Internetadressen

www.aafs.org

website van de American
Academy of Forensic Sciences

www.dnasporen.nl

(website van de Landelijke
Projectgroep inzake de uitbrei-
ding van DNA-onderzoek in
strafzaken)

www.enfsi.org

website van de European
Network of Forensic Science
Institutes

www.forensic.gov.uk

website van de Britse Forensic
Science Service

www.forensic.to/forensic.html

Dr. Zeno's Forensic Site: website
van Z. Geradts

www.forensischinstituut.nl

website van het Nederlands
Forensisch Instituut (NFI)
Rijswijk

Bewijsvoering op basis van DNA-profielen en -databases

*P. de Knijff**

Sinds 1 september 1994 is in Nederland het gebruik van DNA ten behoeve van misdaadbestrijding bij wet vastgelegd. Na een aanpassing in augustus 2001, maakt deze wetgeving het mogelijk om van iedereen die verdacht wordt van een misdrijf waarvoor een gevangenisstraf van minimaal vier jaar kan worden geëist, onder dwang lichaamsmateriaal af te nemen waarin een DNA-profiel kan worden bepaald. Met dit DNA-profiel mag worden gezocht in de Nederlandse DNA-database (ook wel databank genoemd). Tevens mag dit DNA-profiel, bij veroordeling van de verdachte, worden opgenomen in de DNA-database. Dezelfde wet geeft de verdachte het recht op een onafhankelijk contra-expertiseonderzoek dat vrijwel volledig door de Staat bekostigd wordt. De DNA-wet beschrijft ook diverse praktische procedures, en omschrijft nauwgezet de criteria waaraan laboratoria moeten voldoen voordat ze forensisch DNA-onderzoek mogen verrichten. In Nederland voldoen op dit moment twee laboratoria aan deze criteria: het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) te Rijswijk, en het Leidse Forensisch Laboratorium voor DNA Onderzoek (FLDO). Sinds de invoering van de DNA-wet in 1994 heeft DNA-onderzoek een grote rol gespeeld bij een aantal veelbesproken strafrechtzaken. Bij beschrijvingen hiervan in diverse publicaties, door zowel de professionele als de populaire pers, werden de begrippen DNA-profiel en DNA-database veelvuldig gebruikt. Hierbij vergeet men gemakshalve – en wellicht onbewust – dat deze twee begrippen geen unieke betekenis hebben en dus alleen in een specifieke context zouden moeten worden gebruikt. Zo hebben bij de Puttense moordzaak, de moord op Marianne Vaatstra, en zeer recent bij de moord op een 80-jarige vrouw in Sint Philipsland sterk uiteenlopende soorten DNA-profielen en DNA-databases een belangrijke rol gespeeld. Zonder een duidelijk aangegeven context is het daarom riskant om van hét DNA-profiel of dé

* De auteur is hoofd van het Forensisch Laboratorium voor DNA Onderzoek en als universitair docent werkzaam bij het Leids Universitair Medisch Centrum.

DNA-database te spreken. Het is dus zinvol duidelijk te omschrijven welke DNA-profielen en welke DNA-databases binnen het strafrecht een rol kunnen spelen.

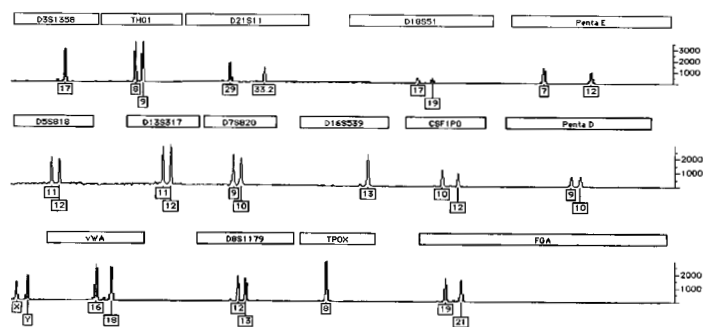
DNA-profiel

Er is niet zoiets als *het* DNA-profiel. In zijn meest algemene betekenis is een DNA-profiel een reeks van individuele DNA-kenmerken waarvan in kernhoudend biologisch materiaal (bijvoorbeeld bloed, wangslijm, sperma, huidcellen, haarwortels) de verschillende varianten zijn vast te stellen. De aard en het aantal vastgestelde kenmerken is sterk afhankelijk van de vraagstelling.

In de context van het strafrecht bestaat een DNA-profiel meestal uit een reeks van in lengte variërende DNA-kenmerken die hun oorsprong vinden op de zogenaamde autosomen (chromosoom 1 tot en met 22). Deze kenmerken bestaan uit stukjes DNA, meestal vier bouwstenen lang, die repeterend achter elkaar voorkomen. Een voorbeeld van een dergelijk kenmerk is een stukje repeterend DNA bestaande uit de vier bouwstenen GTAC. Als dit stukje zich driemaal achtereen herhaalt – dus GTACGTACGTAC – is de totale lengte van dit stukje DNA twaalf bouwstenen lang. Ditzelfde kenmerk kan echter ook twee- of viermaal herhaald lang zijn in plaats van driemaal, en dus 8 of 16 bouwstenen lang zijn, in plaats van 12. Deze lengteverschillen kunnen we meten. Dit soort kenmerken zijn dus korte, repeterende stukjes DNA, dus short-tandem-repeats (STRs). Dit DNA-profiel, het autosomale STR-profiel, is een zeer belangrijk hulpmiddel om de bron – de donor – van biologische sporen te achterhalen. Dit kan door in deze biologische sporen een autosomaal STR-profiel vast te stellen en te vergelijken met soortgelijke profielen afkomstig van referentiemateriaal van slachtoffer en/of verdachte. Gewoonlijk bestaat zo'n autosomaal STR-profiel uit tien tot twintig individuele kenmerken (zie figuur 1).

Het is dit autosomale STR-profiel waarover binnen strafrechtelijk Nederland meestal als *het* DNA-profiel wordt gesproken. Zo'n DNA-profiel, bestaande uit vijftien of meer individuele kenmerken, is vrijwel individuspecifiek. Zelfs eerstegraads familieleden kunnen hiermee worden uitgesloten, behalve natuurlijk de genetisch identieke een-eiige tweelingheft.

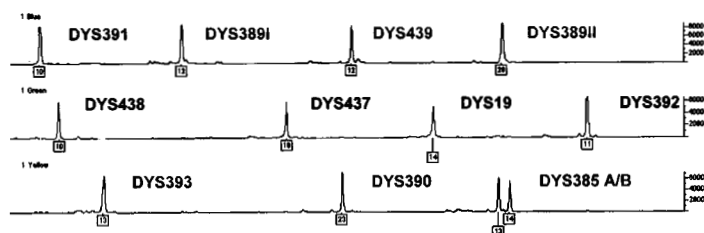
Figuur 1: Een autosomaal STR-profiel bestaande uit 15 verschillende DNA-kenmerken

Tevens is een DNA-kenmerk weergegeven waarmee een geslachtsbepaling mogelijk is. Ieder van de 15 STRs heeft een internationaal gestandaardiseerde naam (zoals op de bovenste rij D3S1358, TH01, D21S11, enzovoort). Tevens is de manier van aangeven van de varianten (17, 8-9, 29-33.2, voor dezelfde drie kenmerken) gestandaardiseerd. Deze nummering is gebaseerd op het aantal gerepeteerde blokjes per kenmerk. Variant 17 betekent dus dat je voor dat DNA-kenmerk 17 blokjes achter elkaar hebt. Voor elk kenmerk ontvangt ieder persoon 1 kopie van beide ouders. Wanneer je van beide ouders een kopie met exact dezelfde lengte ontvangt, zie je slechts 1 piek (zoals bij D3S1358, linksboven, waarbij deze persoon van beide ouders de lengtevariant 17 heeft gekregen). Ontvang je van iedere ouder een kopie met verschillende lengte (zoals bij FGA, rechts-onder), dan zie je twee pieken van verschillende lengte verschijnen. Voor de geslachtsbepaling wordt de aanwezigheid van het X- en Y-chromosoom gebruikt (zie linksonder). In dit geval zijn beide chromosomen aanwezig, dit profiel is dus van een man. Door de standaardisatie kan iedere forensische DNA-deskundige, waar ook ter wereld, met dit profiel werken.

Er zijn echter nog een aantal andere DNA-profielen die binnen het strafrecht een steeds grotere rol gaan spelen: het Y-STR-profiel, het mtDNA-profiel en het DNA-signalement. Een DNA-profiel dat bestaat uit STRs die uitsluitend van het Y-chromosoom afkomstig zijn is het Y-STR profiel (zie figuur 2). Alleen mannen hebben een Y-chromosoom. In een gemengd DNA-monster van mannelijke en vrouwelijke origine, zoals bijvoorbeeld een vaginaal uitstrijkje afgenomen van een slacht-

Figuur 2: Een Y-STR-profiel bestaande uit 12 verschillende chromosoom Y DNA-kenmerken

Ook hier is sprake van verregaande standaardisering van de benaming van de kenmerken en de varianten.

offer van verkrachting, kan het soms zeer moeilijk zijn om een klassiek autosomaal DNA-profiel van de mannelijke dader aan te tonen omdat een grote hoeveelheid vrouwelijk DNA dit profiel kan maskeren. In een dergelijk geval kan een Y-STR-profiel uitkomst bieden omdat bij de bepaling hiervan geen hinder wordt ondervonden van het vrouwelijke DNA (immers vrouwen hebben geen Y-chromosoom). Hiermee kan men vrij eenvoudig verdachten uitsluiten als dader. Echter, het Y-chromosoom wordt vrijwel zonder enige verandering van vader op zoon doorgegeven. Dus iedereen die in directe lijn mannelijk aan elkaar verwant is, heeft hetzelfde Y-chromosoom, en dus ook een Y-STR-profiel. Een Y-STR-profiel is dus niet specifiek voor de mogelijke verdachte/dader, maar wordt ook bij al zijn in directe mannelijke lijn verwante familieleden aangetroffen. Deze kunnen dus niet per definitie worden uitgesloten.

Een DNA-profiel van geheel andere aard is het zogenoemde mitochondriale DNA-profiel of mtDNA-profiel (zie figuur 3). Mitochondriaal DNA is afkomstig van mitochondriën. Elke cel bevat vele honderden van dergelijke mitochondriën. Een groot verschil tussen mitochondriaal DNA en het hierboven beschreven uit de celkern afkomstige DNA, is dat ook dode en oude lichaamcellen (zoals bijvoorbeeld afgebroken haren zonder wortel) nog wel mtDNA maar geen DNA uit de celkern meer bevatten. Dit maakt het mogelijk om bijvoorbeeld uit slechts één aangetroffen vreemde schaamhaar op een verkrachtings-slachtoffer nog een mtDNA-profiel te maken waarmee daders kunnen worden uitgesloten. Bij een overeenkomst tussen mtDNA-profielen tussen spoor en verdachte ontstaan net zoals bij het Y-STR-profiel

Figuur 3: Een mitochondriaal DNA-profiel van posities 16001-16410; meestal aangeduid als fragment HVR1 van de d-loop

```

Cambridge Reference Sequence 16001 - 16410
1  ATTCTAATT AAACTATTCT CTGTTCTTTC ATGGGGAAGC AGATTGGGT 50
51  ACCACCCAAG TATTGACTCA CCCATCAACA ACCGCTATGT ATTCGTACA 100
101 TTACTGCCAG CCACCATGAA TATTGTACGG TACCATAAAT ACTTGACCAC 150
151 CTGTAGTACA TAAAAACCCA ATCCACATCA AAACCCCTC CCCATGCTTA 200
201 CAAGCAAGTA CAGCAATCAA CCCTCAACTA TCACACATCA ACTGCAACTC 250
251 CAAAGCCACC CCTCACCCAC TAGGATACCA ACAAACCTAC CCACCCTTAA 300
301 CAGTACATAG TACATAAAGC CATTTACCGT ACATAGCACA TTACAGTCAA 350
351 ATCCCTTCTC GTCCCATGG ATGACCCCCC TCAGATAGGG GTCCCTTGAC 400
401 CACCATCCTC 410

```

Voor ieder van de 410 posities kunnen verschillen tussen mensen worden aangetroffen. Afgebeeld is de sequentie van de internationale mtDNA-standaard, de Cambridge referentiesequentie, waarmee alle andere sequenties kunnen worden vergeleken.

interpretatieproblemen. MtDNA wordt in vrouwelijke lijn doorgegeven. Dochters en zonen ontvangen hun moeders mtDNA. Echter, alleen de dochters geven dit weer aan de volgende generatie door. Dus bij een mtDNA-match kunnen in vrouwelijke lijn verwante familieleden niet als alternatieve donor worden uitgesloten. Het totale mtDNA is ongeveer 16.500 posities lang. Voor een forensisch routine mtDNA-profiel wordt de exacte samenstelling (de basenparenvorgorde, meestal sequentie genoemd) van het mtDNA tussen de posities 16001 en 16410 gebruikt. Dit profiel (zie figuur 3) wordt door ons omschreven als 'het mtDNA-profiel bestaande uit de basenparenvorgorde van het d-loop fragment HVR1 (bp. 16001-16410)'. Dit wordt ook wel kortweg het HVR1-fragment genoemd.

Ten slotte is het niet ondenkbaar dat we in de nabije toekomst DNA-profielen zullen gebruiken die bestaan uit DNA-kenmerken waarmee we uiterlijke kenmerken, etnische origine, en wellicht gedragsaspecten kunnen reconstrueren, het DNA-signalement. Daarbij valt te denken aan een reeks van DNA-kenmerken waarmee de haarkleur, huidskleur en oogkleur kan worden ingeschat. In september 2003 is de

DNA-wet uiterlijke kenmerken in werking getreden. Hiermee is een juridisch kader voor het DNA-signalement geschapen. In de praktijk is het echter nog niet toepasbaar. Er zijn nog geen goede betrouwbare DNA-signalementskenmerken beschikbaar. Naar verwachting zal het nog enige jaren duren vooraleer hier routinematig mee kan worden gewerkt.

DNA-database

Dé DNA-database bestaat dus ook niet. In zijn meest algemene betekenis is een DNA-database (of databank) een verzameling van DNA-profielen en kan dus op elke willekeurige verzameling van DNA-profielen slaan. In de context van de DNA-wetgeving wordt het begrip dé DNA-database vrijwel altijd gebruikt om de verzameling autosomale STR-profielen aan te duiden die door het NFI te Rijswijk wordt beheerd. Hierin zijn de autosomale STR-profielen opgenomen van veroordeelde verdachten en van sporenmateriaal (zie ook de website www.dnasporen.nl). Autosomale STR-profielen van personen die vrijwillig meewerken bij het oplossen van een misdrijf en daarvoor een bloedmonster of wangslimvliesmonster afstaan worden niet in dit archief opgenomen. Ook Y-STR-profielen en mtDNA-profielen zijn niet in deze DNA-database opgenomen.

Een ander type van DNA-database dat een cruciale rol speelt binnen de DNA-wetgeving is het zogenoemde controlebestand (ook wel referentiebestand genoemd). Hierin zijn de autosomale STR-profielen opgenomen van grote groepen anonieme vrijwilligers.

Uitspraken/inschattingen van de relatieve zeldzaamheid van bijvoorbeeld een autosomaal STR-profiel verkregen uit een daderspoor dat exact overeenkomt met het profiel van een verdachte zijn gebaseerd op deze controlebestanden. Dergelijke controlebestanden zijn van groot belang, want een uitspraak gebaseerd op een niet representatief controlebestand kan, in principe, uiterst nadelig zijn voor een verdacht, (zie hieronder bij de bespreking van de herziening van de Puttense moordzaak). Een dergelijk referentiebestand is reeds beschikbaar voor Y-STRs en voor iedereen toegankelijk via <http://ystr.charite.de>. In Europees verband wordt op dit moment gewerkt aan een soortgelijk bestand voor mtDNA HVR1-profielen.

Belang van het DNA-profiel en de DNA-database

Zoals is vastgelegd in de huidige Nederlandse wetgeving mogen DNA-profielen (lees autosomale STR-profielen) van veroordeelde verdachten en van sporen materiaal worden opgenomen de DNA-database (lees de verzameling van autosomale STR-profielen) zoals aanwezig bij het NFI in Rijswijk. Voornaamste doel van deze database is een koppeling tussen de DNA-profielen van diverse sporen afkomstig van verschillende misdrijven en tussen de DNA-profielen van sporen en veroordeelden mogelijk te maken. Op dit moment zijn in de Nederlandse DNA-database ruim 3300 DNA-profielen van veroordeelden en ruim 11.000 DNA-profielen van sporen materiaal opgenomen. Dit lijken grote aantallen, maar in vergelijking met de Engelse DNA-database verbleken ze volkomen. In de Engelse DNA-database (zie www.forensic.gov.uk) zijn nu van ruim twee miljoen veroordeelden/verdachten en van ongeveer 180.000 verschillende sporen DNA-profielen opgenomen. Wanneer aan de Engelse DNA-database een DNA-profiel van een nieuw spoor wordt toegevoegd, is de kans 40% dat er onmiddellijk een match met een verdachte of met een eerder gevonden spoor wordt gevonden. Hiermee worden per maand gemiddeld 15 moorden, 31 verkrachtingen en 770 autodiefstallen opgelost. Ook uit andere landen (onder andere de Verenigde Staten) zijn dergelijke succesverhalen te vernemen. Zonder twijfel spelen dergelijke DNA-databases een zeer belangrijke rol bij het oplossen van misdrijven. Het is de algemene verwachting dat in Nederland de NFI DNA-database hierbij een soortgelijke grote rol gaat spelen. Zeker wanneer het eind 2004 wettelijk wordt toegestaan om van personen die in het verleden zijn veroordeeld voor een ernstig misdrijf, maar hun straf reeds hebben uitgezeten, alsnog een DNA-profiel in de DNA-database op te nemen. Vooral ten aanzien van het oplossen van misdrijven met een hoog recidivekarakter wordt van deze inhaalslag, mede gelet op de zeer goede resultaten in het VK, zeer veel verwacht. Het is overigens niet de verwachting dat een dergelijke DNA-database substantieel veel misdrijven zal voorkomen omdat veel ernstige misdrijven impulsief gepleegd worden.

Mogelijkheden en risico's

Aan elk type DNA-profiel en DNA-database kleven voordelen en nadelen. Deze zijn wellicht het best te illustreren aan de hand van een aantal praktijkvoorbeelden.

Herziening Puttense moordzaak

Op 3 oktober 1995 werden WV en GDB in hoger beroep schuldig bevonden voor de verkrachting en moord op CA. Zij werden veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf. Op 26 juni 2001 besliste de Hoge Raad dat deze zaak opnieuw moest worden behandeld, en wel door het Hof te Leeuwarden. Voor deze herziening werd veel nieuw DNA-onderzoek verricht, onder andere op haren die waren aangetroffen op een trui van het slachtoffer die door haar moeder bewaard was.

Van een aantal haren kon alleen een mtDNA-profiel worden verkregen. In één van deze haren werd een mtDNA-profiel aangetroffen dat volledig overeenkwam met het mtDNA-profiel van WV. Deze overeenkomst werd door mij als volgt gerapporteerd: 'Het mtDNA-profiel van haar X komt volledig overeen met het mtDNA-profiel van verdachte WV. Verdachte X kan dus niet worden uitgesloten als de donor van haar X. Echter, ook alle in directe vrouwelijke lijn aan verdachte X verwante familieleden kunnen niet als mogelijke donor worden uitgesloten. Tevens kunnen een onbekend aantal onverwante personen niet als donor worden uitgesloten.'

Vooral deze laatste beperking is van groot belang. Natuurlijk werd mij gevraagd om bij benadering aan te geven hoeveel mensen niet uitgesloten konden worden. Hierop kon ik echter geen antwoord geven. Immers, ik maakte deze beperking omdat er voor mtDNA-profielen geen betrouwbaar Nederlands controlebestand aanwezig is. Het was dus onmogelijk om betrouwbaar in te schatten of dit mtDNA-profiel, bijvoorbeeld in de regio waaruit de verdachte afkomstig is, een zeldzaam of een algemeen voorkomend mtDNA-profiel was. Hoewel deze beperking het belang van de gevonden overeenkomst tot vrijwel nul reduceerde, werd dit resultaat door de procureur-generaal en de pers-officier van het OM als 'een keihard daderspoor' naar buiten gebracht. In de uitspraak van het Hof op 24 april 2002 werd van deze verkeerde en bevooroordeelde beargumentering gelukkig weinig heel gelaten. Allereerst is deze casus een goed voorbeeld van het belang van een mtDNA-typering. Ook is het een schoolvoorbeeld van het belang van

een goede wetenschappelijke onderbouwing van een DNA-profiel-match, en laat het grote belang van een goed referentie- of controlebestand zien. Ten slotte is het een goede illustratie van hetgeen kan gebeuren als met de conclusies van de DNA-deskundige onzorgvuldig wordt omgesprongen.

Eerste Poolse bevolkingsscreening

In het kader van een onderzoek naar de identiteit van een Poolse serieverkrachter werden 421 mannen verzocht vrijwillig mee te werken aan een DNA-onderzoek (Dettlaff-Kakoll en Pawlowski, 2002). Van alle mannen werd eerst een Y-STR-profiel vastgesteld. Het Y-STR-profiel van man 420 bleek volledig overeen te komen met het Y-STR-profiel afkomstig van vaginale uitstrijkjes afgenomen van alle vijf de slachtoffers. Echter, op grond van zijn autosomale STR-profiel kon deze man niet de dader zijn. Er waren echter wel dermate veel overeenkomsten dat zijn mannelijke familieleden werden onderzocht (deze hebben immers een identiek Y-STR-profiel). Uiteindelijk bleek zijn jongere broer zowel qua Y-STR-profiel als qua autosomaal STR-profiel volledig overeen te komen met de sporen afkomstig van de vijf slachtoffers.

Dit voorbeeld laat zowel de kracht alsmede de complexiteit van een gecombineerde aanpak van verschillende DNA-profielen zien. Alleen omdat het mogelijk was om uit de uitstrijkjes ook een autosomaal STR te vervaardigen kon de vermoedelijke dader met zekerheid worden aangehouden. Echter, zonder de Y-STR-hit van zijn broer (waarom de vermoedelijke dader niet was meegenomen in deze bevolkingsscreening is onduidelijk) was de echte dader waarschijnlijk nooit gevonden. Op zichzelf was de Y-STR-hit niet voldoende geweest om tot een veroordeling te komen.

Deze twee voorbeelden zijn geenszins allesomvattend. Zij laten echter wel zien dat de toepassing van DNA-onderzoek binnen het strafrecht verre van eenvoudig is. Een groot probleem hierbij is dat de valkuilen vaak te laat (na een vonnis) ontdekt worden.

Discussie en conclusies

Als bewijsmiddel is het DNA-profiel niet meer weg te denken, maar een betrouwbare interpretatie blijft vooral een zaak van deskundigen. Een zeer uitvoerige discussie hierover, inclusief veel potentiële foutenbronnen, is te vinden in Broeders (2003).

In verreweg de meeste zaken waarbij een DNA-profiel wordt vastgesteld, is de interpretatie eenvoudig en slechts een aanvulling op het overige bewijsmateriaal. Bij de meer complexe zaken zijn de resultaten van DNA-onderzoek vaak wel van groot belang, en soms doorslaggevend. In deze zaken is de rol van de DNA-deskundige bij de interpretatie – maar niet presentatie – zeer groot. DNA-rapporten zijn en blijven moeilijk voor de niet ingewijde jurist. Vergissingen of, nog erger, fouten ten aanzien van de interpretatie van DNA-bewijs zijn heel goed mogelijk. Zelfs wanneer de DNA-deskundige voor de rechtbank of het Hof moet verschijnen is deze sterk afhankelijk van de gestelde vragen omdat hij bij de ondervraging geen sturende rol heeft. Tevens kan de deskundige moeilijk inschatten in hoeverre de ondervragende partijen het DNA-bewijs echt begrepen hebben. Een eenvoudige oplossing voor dit dilemma is er niet. Echter hier moet wel over worden nagedacht. Bij een minder alert Hof had bij het hierboven geschatte eerste voorbeeld de verkeerde mtDNA-interpretatie door het OM zeer verkeerd af kunnen lopen.

DNA-profielen en DNA-databases zullen in de toekomst een nog grotere rol gaan spelen. De toenemende complexiteit van de analyse-mogelijkheden zullen ook in meer complexe rapporten resulteren. De kenniskloof op dit gebied tussen de juridische wereld en de exacte wetenschappen wordt hiermee alleen maar groter. Hierdoor bestaat er een reëel risico dat in de nabije toekomst de ondervraging van de DNA-deskundige een schertsvertoning wordt, met vragen over irrelevante aspecten en het volkomen negeren van cruciale gegevens. Voor een gedeelte kan de kenniskloof worden gedicht door binnen de opleiding van niet alleen advocaten, officieren van justitie, rechters commissarissen en rechters, maar ook van de wetsvoorbereidende beleidsambtenaren meer aandacht aan de wetenschappelijke aspecten van bewijsmateriaal te besteden. Ook kan worden gedicht aan het inbouwen van een informatieblok bij de behandeling van zaken waarbij DNA-bewijs van groot belang is. Wanneer dit na de ondervraging van de deskundige kan plaatsvinden, geeft hem dit de mogelijkheid zijns inziens belangrijke informatie die niet naar voren is gebracht

door de ondervragende partijen alsnog nader uiteen te zetten. Ten slotte is ook van groot belang dat de DNA-deskundige goed op de hoogte is van zijn rechten en plichten. Wellicht dat toch moet worden gedacht aan een gestructureerde opleiding en certificering van onder andere DNA-deskundigen.

Literatuur

Broeders, A.P.A.

Op zoek naar de bron; over de grondslagen van de criminalistiek en de waardering van het forensisch bewijs

Deventer, Kluwer, 2003

Detlaff-Kakol, A., R. Pawlowski

First Polish DNA manhunt; an application of Y-chromosome STRs

International journal of legal medicine, 116^e jrg., 2002, p. 289-291

Forensisch gedragsonderzoek in strafzaken

C. de Ruiter

In Nederland bestaat op dit moment geen volwaardige postdoctorale beroepsopleiding tot forensisch psycholoog of -psychiater. Toch worden psychologen en psychiaters (hierna: gedragsdeskundigen), die veelal gespecialiseerd zijn op klinisch of kinder- en jeugdterrein, in toenemende mate gevraagd om hun 'deskundigen-licht' te laten schijnen over vragen zoals die naar de mate van toerekeningsvatbaarheid ten tijde van het aan een verdachte ten laste gelegde feit en naar de ernst van het risico van recidive (met een soortgelijk strafbaar feit). Hierdoor spelen zij (weliswaar onbedoeld) vaak een cruciale rol bij rechterlijke beslissingen aangaande de op te leggen straf of maatregel. Dit legt een grote verantwoordelijkheid op de schouders van gedragsdeskundigen. Om die verantwoordelijkheid op adequate wijze te vervullen dient aan een aantal voorwaarden te worden voldaan. Professionele integriteit, transparantie, wetenschappelijke onderbouwing, kennis van de juridische context en het op peil houden van de forensische deskundigheid middels opleiding en studie, zijn daarbij kerncompetenties. In deze bijdrage zal de vigerende praktijk van het gedragskundig onderzoek in strafzaken binnen Nederland worden beschouwd. Daarbij stellen wij onszelf de vraag, in het licht van de openingszin van dit artikel, of het geen tijd is voor de vestiging van een postdoctorale beroepsopleiding tot forensisch psycholoog, c.q. psychiater.

De praktijk

De Nederlandse strafrechter, maar ook het Openbaar Ministerie en de verdediging, doen regelmatig een beroep op de gedragsdeskundige

* De auteur is als bijzonder hoogleraar Forensische psychologie verbonden aan de Programmagroep Klinische Psychologie van de Universiteit van Amsterdam. Tevens is zij verbonden aan het Programma Nationale Monitor Geestelijke gezondheid, Trimbos instituut te Utrecht.

om een onderzoek naar de verdachte te verrichten. Meestal betreft het ernstige gewelds- en zedenmisdrijven, waarbij vragen rijzen over de mate van toerekeningsvatbaarheid en de wenselijkheid van oplegging van een (tbs-)maatregel naast of in plaats van een vrijheidsstraf. De gedragsdeskundige dient meestal drie vragen te beantwoorden: leed de verdachte ten tijde van het ten laste gelegde delict aan een psychische stoornis; is er een dusdanig verband tussen het ten laste gelegde feit en de eventuele psychische stoornis, dat het consequenties heeft voor de mate van toerekeningsvatbaarheid van de verdachte; en, hoe groot is het gevaar van recidive met een soortgelijk feit.

In Nederland wordt noch in de opleiding tot psycholoog, noch in die tot psychiater aandacht besteed aan dit type forensische vraagstellingen. Met uitzondering van diegenen die al tijdens hun opleiding een stage lopen in een forensische setting, leren de meeste gedragsdeskundigen het forensisch diagnostisch onderzoek pas in de praktijk kennen. Er worden jaarlijks zo'n vierduizend rapportages in strafzaken tegen volwassen daders verricht, waarvan ongeveer 250 door een multidisciplinair team van het Pieter Baan Centrum, en de overgrote meerderheid door psychiaters en psychologen die dit werk op freelance basis voor Forensisch Psychiatrische Diensten (FPD) doen (Canton en Van Kordelaar, 2003).

Een aantal FPD's biedt de (freelance) rapporteurs intervisie- en deskundigheidsbevorderingsbijeenkomsten aan, maar in vergelijking met de eisen die bijvoorbeeld in Engeland (British Psychological Society, 2000) gesteld worden aan gecertificeerde forensisch psychologen, is de kwaliteitsborging in Nederland minimaal. In het kader van het *Verbetertraject TBS Terecht* zijn over dit onderwerp voorstellen gedaan, die echter nog nader uitgewerkt dienen te worden (zie ook Rapport IBO TBS, 1998). De rechterlijke macht in Nederland is in het algemeen niet bijzonder kritisch ten aanzien van de deskundigenrapportages (er wordt bijvoorbeeld niet vaak om een contra-expertise gevraagd), zodat vanuit die kant weinig impuls tot kwaliteitsverbetering komt (Kelk, 1999). Wel wordt er op dit moment een aantal cursussen op het gebied van forensische rapportage aangeboden. De meeste van deze initiatieven bestaan echter uit relatief korte cursussen en workshops (bijvoorbeeld de driedaagse cursus Forensische gedragskunde van de RINO Noord-Holland). Door hun beperkte omvang kunnen zij cursisten slechts een inleiding in het forensisch gedragskundig onderzoek bieden. Canton en Van Kordelaar concluderen op basis van een overzicht van de huidige state-of-the-art met betrekking tot de

rapportage *pro justitia* het volgende: 'Voor wat betreft de deskundigen kan men vraagtekens zetten bij het in voldoende mate bestaan van een wetenschappelijk verantwoord forensisch psychiatrisch en psychologisch referentiekader' (Canton en Van Kordelaar, 2003, p. 611).

Fundamentele verschillen tussen psychologie en recht

De psycholoog¹ die in de juridische arena opereert, krijgt te maken met een aantal fundamentele verschillen tussen de twee disciplines. De psycholoog dient zich daar rekenschap van te geven, zodat misverstanden zoveel mogelijk worden voorkomen en de deskundigheid van de psycholoog optimaal 'tot zijn recht' kan komen in het strafproces (Hess, 1999). De verschillen tussen de twee disciplines liggen onder andere op het terrein van de epistemologie, de methodologie en de verklaring van menselijk gedrag. De psychologie is op zoek naar objectieve verklaringen van gedrag. Theoretische verklaringen worden daartoe getoetst volgens een expliciete, empirisch-wetenschappelijke methodologie. Die theorie of hypothese is waar, waarvoor aantoonbare empirische evidentie bestaat. De waarheid in het recht wordt gedefinieerd in termen van rechtvaardigheid, overtuigingskracht en de (mate van) overeenstemming met de vigerende wetgeving. De psychologie hanteert de experimentele onderzoeksmethode, die gebaseerd is op gegevens over groepen (nomothetisch) en gebonden aan strenge methodologische regels. Binnen het recht wordt gewerkt met de casuïstische (ideografisch), narratieve methode – de jurist legt verbanden met jurisprudentie in analoge gevallen en bouwt op basis van logische argumentatie een betoog, met de wet als omvattend kader. De jurist heeft meer bewegingsvrijheid, de psycholoog is in principe gebonden aan strengere criteria. De gedragswetenschapper probeert gedrag te verklaren uit bekende, of potentieel te kennen, factoren. Dat impliceert dat in elk geval een deel van het gedrag gedetermineerd is. Dit relatieve determinisme staat in contrast met de rechtswetenschap die uitgaat van de vrije wil van de mens en de daarmee verbonden verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag. De rechtsorde is ermee

¹ In het vervolg van mijn betoog zal ik mij beperken tot richtlijnen voor de rol en de deskundigheid van de forensisch psycholoog, zoals die onder andere in de Angelsaksische literatuur vorm heeft gekregen. De meeste van deze richtlijnen zijn echter eveneens relevant voor de psychiater die als gedragsdeskundige in strafzaken optreedt.

gediend dat individuen verantwoordelijk zijn, anders zou er immers voor alle gedrag een excuus zijn. Ik wil het verschil in denkwijze tussen de jurist en de psycholoog illustreren aan de hand van een voorbeeld uit de praktijk. In deze casus probeert de psycholoog de jurist te overtuigen, wat echter mislukt doordat zij zo verschillen qua epistemologie en methode van onderzoek.

Casus

De psycholoog wordt door de rechter verzocht om commentaar te geven op een *pro justitia* rapportage die is opgemaakt over een verdachte inzake partnerdoding. Het betreft hier derhalve een contra-expertise, echter zonder dat er een nieuw onderzoek bij de verdachte plaatsvindt. De toedracht van het misdrijf is als volgt. De verdachte heeft tijdens een uit de hand gelopen woordenwisseling met zijn echtgenote, een keukenmes uit de lade gepakt, en is daarmee zijn eega te lijf gegaan. Toen hij gestoken had en zijn vrouw hevig begon te bloeden, schrok hij zo dat hij haar wilde helpen. Hij had haar echter op een vitale plaats geraakt. In grote ontreddeering verlaat de man zijn woning en rijdt met zijn auto een plaatselijke recreatieplas in met als doel de verdrinkingsdood. Wanneer dit niet lukt, verlaat hij zijn auto, loopt terug naar het dorp en meldt zich bij de politie. De verdachte heeft geen strafblad en wordt gekenschetst als een eenvoudige, rustige arbeider, die zijn vrije tijd doorbrengt met vissen en het houden van postduiven.

In de *pro justitia* rapportage wordt verdachte beschreven als lijdend aan een afhankelijke persoonlijkheidsstoornis, voor het misdrijf wordt hij als verminderd toerekeningsvatbaar beschouwd, en het recidiverisico voor een soortgelijk strafbaar feit zou hoog zijn. Op basis hiervan is tbs met dwangverpleging aan de rechter geadviseerd. Zoals vaker bij *pro justitia* gedragsonderzoeken, worden de redenen van deze inschatting van de toerekeningsvatbaarheid en het recidiverisico niet genoemd in het rapport.

De psycholoog bestudeert het rapport, en hem valt een aantal zaken op. Ten eerste is onduidelijk op welke wijze de diagnose afhankelijke persoonlijkheidsstoornis is gesteld. In het algemeen kan men alleen op basis van gestandaardiseerde semi-gestructureerde psychiatrische interviews, zoals de SCID, tot betrouwbare diagnoses komen. Ten tweede wordt niet uitgelegd waarom er sprake is van verminderde toerekeningsvatbaarheid, en bijvoorbeeld niet van sterk verminderde of enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid. Ten derde, en dat

is de scherpste kritiek van de psycholoog, is er geen bewijs dat partnerdoders in het algemeen, en deze partnerdoder in het bijzonder, een hoog recidiverisico hebben. Uit onderzoek dat De Boer (1990) verrichtte naar 124 gevallen van partnerdoding die in de periode 1950-1980 in het Pieter Baan Centrum werden onderzocht, bleek dat partnerdoders veel minder vaak recidiveren dan geweldsdelinquenten in het algemeen. Slechts 7% van de partnerdoders werd opnieuw veroordeeld, allen slechts tot een straf korter dan een half jaar; 45% van de andere geweldsdelinquenten werd opnieuw veroordeeld, 14% tot een langdurige gevangenisstraf. De recidive was onafhankelijk van het feit of de dader een lange gevangenisstraf of tbs (tbr) opgelegd had gekregen. Opmerkelijk is ook dat 60% van de mannelijke partnerdoders uit het onderzoek van De Boer reeds voor de partnerdoding een strafblad had, de recidivisten kwamen allen uit deze groep. De verdachte in de onderhavige zaak heeft een blanco strafblad en wordt in het algemeen niet door anderen omschreven als een agressief, gewelddadig persoon. Het lijkt dus redelijk om te veronderstellen dat de kans op recidive met een gelijksoortig delict als de huidige doding bij betrokkene nog lager is dan de 7% (relatief minder ernstige recidive) die in het onderzoek van De Boer gevonden werd. De psycholoog beargumenteert op deze wijze dat hij de kans op ernstige recidive bij deze verdachte bijzonder gering acht.

Ter zitting geeft de psycholoog in het kort deze argumentatie weer. De officier van justitie neemt hier echter geen genoegen mee. Hij meent dat de psycholoog door te refereren aan groepsbevindingen uit het onderzoek van De Boer voorbijgaat aan de uniciteit van deze casus. Deze verdachte zou immers de uitzondering op de bevindingen van De Boer kunnen zijn. Theoretisch is dat uiteraard mogelijk, maar de kans daarop is statistisch gezien verwaarloosbaar. Hier staan de empirische en de casuïstische benadering lijnrecht tegenover elkaar.

De psycholoog in strafzaken

De psycholoog die gedragsdeskundig onderzoek verricht in strafzaken is meestal als clinicus opgeleid. Een groot deel van de opleiding tot (klinisch) psycholoog en psychiater is gewijd aan het verwerven van kennis over psychopathologie en hoe die te behandelen (Rassin, 2002). Het bevorderen van het welzijn van de cliënt, die meestal met een hulpvraag bij de deskundige komt, staat centraal. De forensisch

gedragsdeskundige staat in een volledig andere verhouding tot zijn cliënt (De Ruiter, 2000). Deze laatste neemt meestal niet vrijwillig aan het gedragskundig onderzoek deel en niet het welzijn van de cliënt, maar de waarheidsvinding staat centraal (Greenberg en Shuman, 1997). Het onvrijwillige karakter van het onderzoek en de juridische consequenties die met de uitkomsten ervan kunnen samenhangen, verhogen de kans op sociaal wenselijke antwoorden en misleiding door de onderzochte (De Ruiter, 2002), een reden waarom over het algemeen hogere eisen worden gesteld aan forensisch diagnostisch onderzoek in vergelijking met diagnostisch onderzoek in een klinische context (American Psychology-Law Society, 1991). Een aantal Angelsaksische landen kent onder andere om die reden een aparte beroepsopleiding, en een speciale beroepscode voor forensisch psychologen, naast de algemene beroepscode (zie onder andere APLS, 1991; British Psychological Society, 2002).

Dit betekent bijvoorbeeld dat de forensisch psycholoog zijn uitspraken over de onderzochte gedetailleerd dient te onderbouwen, en dat hij/zij actief verschillende rivaliserende hypothesen ter beantwoording van de gestelde vraag dient te onderzoeken (art. VI.B. en VI.C., American Psychology-Law Society, 1991). In de hierboven beschreven casus zou de Amerikaanse beroepscode bijvoorbeeld een onderbouwing van het recidiverisico vereist hebben.

Het werk van de forensisch rapporteur in strafzaken is complex en specialistisch. De vragen die de rechter aan de psycholoog stelt zijn ingewikkeld, bijvoorbeeld de vraag naar de mate van toerekeningsvatbaarheid. Er bestaat geen eenvoudige psychologische test om de toerekeningsvatbaarheid te bepalen, dit juridische begrip moet door de psycholoog vertaald worden in operationele termen (Grisso, 2003). In de Angelsaksische literatuur spreekt men over 'competency assessment', dat wil zeggen dat de psycholoog moet onderzoeken of de verdachte ten tijde van het ten laste gelegde feit mentaal en emotioneel in staat was om 'het goede te doen en het kwade te laten'. Bij een 'competency assessment' wordt een groot aantal zaken systematisch onderzocht, onder andere of er sprake was van wanen, hallucinaties, intoxicatie, formele denkstoornis, verstandelijke handicap of depressie. Psychologische tests kunnen daarbij behulpzaam zijn, maar ook interviews met de verdachte en belangrijke anderen uit zijn omgeving. Gebruik van dossierinformatie en hetero-anamnestiche gegevens is onontbeerlijk in het forensisch diagnostisch onderzoek vanwege de hierboven reeds genoemde kans op vertekening van de werkelijkheid

door de verdachte. Het forensisch diagnostisch onderzoek vergt ook het gebruik van specifieke forensische meetinstrumenten, zoals de Hare Psychopathie CheckList (PCL-R) en risicotaxatie-instrumenten als de HCR-20 en de SVR-20 (De Vogel, De Ruiter e.a., 2003). Het meest lastige aspect van het gedragskundig onderzoek wordt echter veroorzaakt door de factor tijd. Alle vragen aan de psycholoog hebben betrekking op zaken die in tijd gescheiden zijn van het moment waarop het onderzoek bij de verdachte plaatsvindt: de vraag naar de stoornis ten tijde van het delict heeft betrekking op een situatie in het verleden (postdictie); de inschatting van het recidiverisico heeft betrekking op de toekomst (predictie). Klinisch psychologen zijn in het algemeen opgeleid om aan te geven wat er op het moment van onderzoek met iemand aan de hand is, voor post- en predictie zijn de door hen gebruikte tests veel minder geschikt. Koenraadt (1989) waarschuwt dan ook dat de forensisch gedragsdeskundige zijn conclusies in termen van waarschijnlijkheid dient te presenteren. De klinisch geschoolde psycholoog die gevraagd wordt in een strafzaak te rapporteren, staat bijzonder weinig Nederlandstalige, praktisch relevante, forensisch gedragskundige vakliteratuur ter beschikking. Voor toerekeningsvatbaarheid, bijvoorbeeld, wordt in de Nederlandse rechtspraak een zogenoemde glijdende schaal van vijf gradaties gehanteerd: toerekeningsvatbaar, enigszins verminderd toerekeningsvatbaar, verminderd toerekeningsvatbaar, sterk verminderd toerekeningsvatbaar en ontoerekeningsvatbaar. Deze gradaties hebben geen materieelrechtelijke grondslag:² nergens wordt in de wet gesproken over deze gradaties (De Ruiter, 2002). De vertaling van de gedragskundige diagnose naar het verband tussen het tenlastegelegde en de toerekeningsvatbaarheid wordt door verschillende auteurs nogal uiteenlopend uitgelegd (Koenraadt, 1994; Van Marle, 1999; zie voor verdere uitleg en voorbeelden De Ruiter en Hildebrand, 2002), zodat de rapporteur weinig houvast heeft. Het komt dan ook regelmatig voor dat verschillende rapporteurs tot nogal verschillende conclusies komen ten aanzien van de mate van toerekeningsvatbaarheid van een verdachte. Een goed voorbeeld is de antisociale persoonlijkheids-

2 De Hullu (2000). Illustratief in dit verband is de vermelding van De Boer (1990) dat gedragsdeskundigen van het Pieter Baan Centrum tot maar liefst 30 (!) uiteenlopende nuanceringen betreffende de toerekeningsvatbaarheid waren gekomen in een steekproef van 124 partnerdoders.

stoornis. Er zijn rapporteurs die een verdachte met deze stoornis, die gekenmerkt wordt door gedragsproblemen vanaf jonge leeftijd, een onverantwoordelijke, criminele levensstijl en een hoge mate van impulsiviteit en 'thrill seeking', in principe als toerekeningsvatbaar (of hooguit enigszins verminderd) beschouwen. Andere zien in deze stoornis reden voor een sterk verminderde toerekeningsvatbaarheid. Bij verschillende gradaties van toerekeningsvatbaarheid worden meestal ook verschillende adviezen aan de rechter gegeven aangaande de gewenste straf, maatregel of behandeling, zodat de consequenties van de toerekeningsvatbaarheid in termen van bijvoorbeeld strafmaat of wel/geen tbs met dwangverpleging groot kunnen zijn. In verreweg de meeste strafzaken in Nederland wordt de gedragsdeskundige benoemd door de rechter. Het komt echter steeds meer voor dat de verdediging een 'eigen' deskundige verzoekt om een rapportage uit te brengen als men niet tevreden is met het bestaande deskundigenrapport. Ook het OM kan om een (nieuwe) deskundigenrapportage verzoeken. In principe is dit een goede ontwikkeling, omdat het kan betekenen dat de rapportages kritischer onder de loep zullen worden genomen, hetgeen de kwaliteit ten goede komt. Tegelijkertijd dient deze ontwikkeling zelf kritisch gevolgd te worden omdat er een risico aan verbonden is: de professionele deskundigheid en onafhankelijkheid van de psycholoog dient gerespecteerd en geborgd te worden, ook als hij/zij in opdracht van het OM of de verdediging rapporteert. De rechter die geconfronteerd wordt met meerdere, tegenstrijdige adviezen zal wellicht eerder geneigd zijn de deskundigen ter zitting te horen. Een grondige verdieping in de oorzaken van de tegenstrijdigheden is noodzakelijk voordat de rechter een beslissing kan nemen. Dit betekent dat rechters in de toekomst waarschijnlijk steeds beter geïnformeerd dienen te zijn over de gedragswetenschappelijke deskundigheid in strafzaken.

In de Angelsaksische literatuur bestaan verschillende, zeer goed gedocumenteerde handboeken in de forensische psychologie. Een van de eerste was die van Theodore Blau, *The psychologist as expert witness*, inmiddels in een tweede editie verschenen (Blau, 1998). De belangrijkste onderwerpen voor de forensisch psycholoog zijn erin opgenomen: uitleg van het rechtssysteem, gebruik en interpretatie van psychologische tests, ontoerekeningsvatbaarheid, simulatie en misleiding, rapportage, voorbereiding op het getuigenverhoor, een overzicht van alle geaccrediteerde psychology & law-opleidingen in de VS en Canada, en nog veel meer. Wat opvalt aan dit boek en aan andere

boeken met een vergelijkbaar doel, is het hoge praktijkgehalte gecombineerd met een sterke wetenschappelijke fundering (onder anderen Hess en Weiner, 1999; Goldstein, 2003). Helaas is lang niet alles waarnaar in deze boeken verwezen wordt voor de Nederlandse forensisch psycholoog relevant, daarvoor zijn de verschillen tussen de rechtssystemen en de vereiste werkwijze voor de psycholoog te verschillend. Toch meen ik dat de Nederlandse gedragsdeskundige in strafzaken veel kan leren van de zorgvuldige en grondige aanpak waarmee Noord-Amerikaanse collega's te werk gaan om hun getuigenis te onderbouwen.

Pleidooi

Ik wil deze bijdrage graag afsluiten met een vurig pleidooi voor de vestiging van een volwaardige academische opleiding in de forensische psychologie. Dat zou een tweejarige master-opleiding kunnen zijn, maar ook een tweejarige post-master-opleiding, analoog aan de huidige opleiding tot Gezondheidszorgpsycholoog. In het curriculum van zo'n opleiding zouden in elk geval de volgende onderwerpen aan bod dienen te komen (zie British Psychological Society, 2000):

- de psychologie van crimineel gedrag;
- civielrecht en strafrecht;
- ethische en beroepsmatige aspecten van de forensische praktijk;
- psychologie toegepast in het rechercheonderzoek (bijvoorbeeld daderprofielanalyse);
- psychologie toegepast op de strafrechtspraktijk (bijvoorbeeld ooggetuigenverhoren);
- psychologie toegepast in de civiele praktijk (bijvoorbeeld voogdij);
- diagnostiek en interventies bij verschillende groepen, onder andere slachtoffers van misdrijven, daders, echtparen in het kader van mediatie, kinderen (bij voorkeur vindt hier reeds enige specialisatie plaats, bijvoorbeeld in de vorm van een praktijkstage);
- professionele rapportage;
- getuigenis als deskundige voor de rechtbank;
- een onderzoeksproject op het terrein van de forensische psychologie.

In mijn optiek zou de opleiding volgens het 'scientist-practitioner'-model vormgegeven dienen te worden. De student wordt voor de forensisch psychologische praktijk opgeleid, gefundeerd op grondige kennis van de empirisch wetenschappelijke literatuur op dit terrein. De diagnostische en interventiemethoden die hij/zij gebruikt zijn zoveel mogelijk 'evidence-based'. Dit is een accentverschuiving ten opzichte van de huidige forensisch gedragskundige praktijk in Nederland, die nog sterk leunt op de psychoanalytisch-hermeneutische traditie (Mooij, 1998; Van Marle, 1996). Supervisie en intervisie in de verschillende deelgebieden van de forensische psychologie, zoals psychodiagnostiek, risicotaxatie en daderbehandeling, zijn geïntegreerd in het opleidingscurriculum.

Alleen het inzicht dat de forensische psychologie een specialisme is binnen de psychologie, gelijk aan specialismen als de arbeids- en organisatiepsychologie en de kinder- en jeugdpsychologie, biedt voldoende garanties voor de kwaliteit van de rapportage *pro justitia*. Datzelfde geldt q.q. voor de forensische psychiatrie. Ik pleit ervoor het specialisme van de forensische gedragskundige net zo serieus te nemen als de strafzaken waarbij hij/zij gevraagd wordt zijn/haar deskundigheid aan te wenden.

Literatuur

<p>American Psychology-Law Society
<i>Forensic psychology specialty guidelines</i>
Law and human behavior, 15e jrg, nr. 6, 1991, p. 655-665
Blau, Th.H.
<i>The psychologist as expert witness</i>
New York, Wiley, 1998 (2e druk)
Boer, A.P. de
<i>Partnerdoding: een empirisch forensisch-psychiatrisch onderzoek</i>
Arnhem, Gouda Quint, 1990
British Psychological Society
Membership and Qualifications Board</p> | <p><i>Division of forensic psychology training committee; criteria for the accreditation of MSc programmes in forensic psychology</i>
November, 2000
British Psychological Society
<i>Ethical guidelines on forensic psychology</i>
Leicester, British Psychological Society, 2002
Canton, W.J., W.F. van Kordelaar
<i>Rapportage pro Justitia</i>
Tijdschrift voor psychiatrie, 45^e jrg, 2003, p. 609-618
Goldstein, A.M.
<i>Handbook of psychology, volume 11, Forensic psychology</i></p> |
|---|--|

- New York, Wiley, 2003
- Greenberg, S.A., D.W. Shuman**
Irreconcilable conflict between therapeutic and forensic roles
Professional psychology; research and practice, 28e jrg, 1997, p. 50-57
- Grisso, T.**
Evaluating competencies; forensic assessments and instruments
New York, Kluwer Academic/Plenum, 2003 (2e druk)
- Hess, A.K.**
Defining forensic psychology
In: A.K. Hess en I.B. Weiner (red.), *Handbook of forensic psychology*, New York, Wiley, 1999, p. 24-47 (2e druk)
- Hess, A.K., I.B. Weiner**
Handbook of forensic psychology
Wiley, New York, 1999 (2e druk)
- Hullu, J. de**
Over het niet toerekenen van een strafbaar feit vanwege een psychische stoornis
In: T.I. Oei en M.S. Groenhuijsen (red.), *Forensische psychiatrie anno 2000; actuele ontwikkelingen in een breed perspectief*, Deventer, Gouda Quint, 2000, p. 21-36
- Kelk, C.**
De veelzijdige functies van het Pieter Baan Centrum
In: F.A.M. Bakker, F.A.M.M. Koenraadt e.a. (red.), *Om ernstige zaken*, Deventer, Gouda Quint, 1999, p. 59-69
- Koenraadt, F.**
De psycholoog als deskundige pro justitia
De psycholoog, 24^e jrg., 1989, p. 478-483
- Koenraadt, F.**
Klinische observatie en psychologische rapportage pro justitia
In: F. Koenraadt en S.J. Steenstra (red.), *Forensische psychologie; rapportage en behandeling in het straf(proces)recht*, Arnhem, Gouda Quint, p. 71-95
- Marle, H. van**
Een gesloten systeem; een psychoanalytisch kader voor de verpleging van TBS-gestelden
Arnhem, Gouda Quint, 1995
- Marle, H. J.C. van**
Het strafrechtelijk gedragskundig onderzoek
In: B.C.M. Raes en F.A.M. Bakker (red.), *De psychiatrie in het Nederlands recht*, Deventer, Gouda Quint, p. 75-94
- Mooij, A.W.M.**
Psychiatrie, recht en de menselijke maat; over verantwoordelijkheid
Meppel, Boom, 1998
- Rapport IBO TBS**
'Over stromen'; in- door- en uitstroom bij de TBS
21 december 1998
- Rassin, E.**
De psycholoog en het deskundigenbewijs
In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing e.a. (red.), *Het recht van binnen; psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2002, p. 337-355

RINO Noord-Holland

*Nascholing GGZ, Cursussen,
workshops, opleidingen*

Forensische gedragskunde, 2004,
p. 65 (zie ook: www.rino.nl)

Ruiter, C. de

*Forensische psychodiagnostiek en
risicotaxatie; ontwerp van een
forensisch psychologisch testin-
strumentarium*

In: T.I. Oei en M.S. Groenhuijsen
(red.), *Forensische psychiatrie
anno 2000; actuele ontwikkelin-
gen in een breed perspectief*,
Deventer, Gouda Quint, 2000,
p. 301-317

Ruiter, C. de, M. Hildebrand

Over toerekeningsvatbaarheid

In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing
e.a. (red.), *Het recht van binnen;
psychologie van het recht*,
Deventer, Kluwer, 2002,
p. 688-697

Vogel, V. de, C. de Ruiter e.a.

*De waarde van gestructureerde
risicotaxatie; een retrospectief
empirisch onderzoek bij behan-
delde seksuele delinquenten*

Maandblad geestelijke volksge-
zondheid, 58^e jrg., 2003, p. 9-29

De geheugendetector

Mogelijkheden en beperkingen

*H.L.G.J. Merckelbach en E.H. Meijer**

Een paar jaar geleden werden wij vlak voor de kerstdagen gebeld door een Brusselse advocaat. Hij verdedigde een jonge man die ervan werd verdacht zijn vriendin te hebben vermoord. De Belgische justitie had een Zuid-Afrikaanse politiemans laten invliegen om de hardnekkig ontkennende verdachte aan de leugendetector, ook wel 'polygraaf' genoemd, te leggen.¹ En dat pakte lelijk uit voor de verdachte. De advocaat kon echter geen touw vastknopen aan het verslag van de Zuid-Afrikaanse polygrafist. Hij zou het wel even naar ons faxen. Of we er dan snel naar wilden kijken want zijn cliënt moest binnenkort voor het Assisenhof terechtstaan. Jammer genoeg ontbrak het ons op dat moment aan tijd om de zaak ter hand te nemen.

Pas maanden later, toen de verdachte ondertussen was veroordeeld, hadden we de gelegenheid om eens nauwkeuriger naar het werk van de Zuid-Afrikaan te kijken. We schrokken van wat we zagen. De polygrafist (P) had om te beginnen allerlei vragen aan de verdachte (V) gesteld. De vragen waren van het volgende type:

P: Zijn wij in Brussel?

V: Ja.

P: Is het licht aan?

V: Ja.

P: Weet u met zekerheid wie uw vrouw vermoord heeft?

V: Nee.

* De auteurs zijn als respectievelijk hoogleraar en junior onderzoeker verbonden aan de Interfacultaire Werkgroep Rechtspsychologie van de Universiteit Maastricht. Hun onderzoek naar de 'guilty/concealed knowledge test' oftewel – zoals hij hier genoemd wordt – de geheugendetector wordt mede mogelijk gemaakt door een projectsubsidie van het Ministerie van Justitie. Zie: <http://www.psychology.unimaas.nl/Base/research/Psychology&law.htm>.

¹ De spectaculaire opkomst van leugendetectie in België is een verhaal apart. Duidelijk is dat het moet worden gezien in de context van twee omvangrijke dossiers waarmee de Belgische justitie in haar maag zat. Enerzijds waren dat de nooit opgehelderde, maar zeer gewelddadige overvallen van de Bende van Nijvel (genoemd naar de plaats waar de Bende in 1983 voor het eerst toesloeg). En anderzijds was dat het onderzoek naar de handel en wandel van Dutroux. Zie De Winne (2000).

P: Is het vandaag woensdag?

V: Ja.

P: Heeft u uw vrouw vermoord?

V: Nee.

P: Bent u ooit gewelddadig tegen anderen geweest?

V: Nee.

Met een 'Axciton Gerekenariseerde Instrument' had de polygrafist de lichamelijke reacties van de verdachte op de vragen geregistreerd. Het ging dan om zijn zweetsecretie, ademhaling en hartslag. Op grond van die reacties meende de expert het volgende te zien: 'De kandidaat se poligraaf toon dat hy tydens die beantwoording van die relevante vrage misleidend was'. Hoe wij ook tuurden op de uitdraai van het apparaat met de imposante naam, wij konden de Zuid-Afrikaan onmogelijk in zijn conclusie volgen.

Ooit gewelddadig geweest?

Dé polygraaf bestaat niet. Achter dit verzamelbegrip gaan allerlei verhoortechnieken schuil. Ze hebben hoogstens met elkaar gemeen dat tijdens het verhoor met een apparaat² de lichamelijke reacties van de verdachte worden geregistreerd. De Zuid-Afrikaanse specialist maakte gebruik van een methode die te boek staat als de techniek van de controlevragen (zie Lykken, 1998). De crux daarvan is dat de rechercheur de verdachte niet alleen vragen voorlegt die op het misdrijf betrekking hebben ('heeft u uw vrouw vermoord?'), maar ook irrelevante vragen ('zijn wij in Brussel?') en controlevragen die provocatief zijn ('bent u ooit gewelddadig tegen anderen geweest?'). De controlevragen zijn zo geformuleerd dat onschuldige verdachten – in een poging zichzelf vrij te pleiten – ontkennend zullen antwoorden. De aanname is dat onschuldige verdachten zich vooral zorgen maken over hun leugnachtige antwoorden op de controlevragen. Daarom zouden zij daarop sterker reageren dan op de delictrelevante vragen die ze in alle oprechtheid immers met 'nee' kunnen beantwoorden. Voor schuldige

² Dit Belgische gebruik is verstandig: de term 'leugendetector' houdt toch een verkapt petitioprincipi in (kan het ding wel leugens detecteren?). De polygraaf ('veelschrijver') dankt zijn naam aan wat voor de komst van de digitale techniek gebruikelijk was tijdens leugendetectie: ademhaling, zweetsecretie, hartslag en bloeddruk werden toen tegelijkertijd via schrijfpennen op een rol papier uitgeschreven.

verdachten zou het omgekeerde patroon gelden. In het geval dat hierboven ter sprake kwam, reageerde de verdachte niet speciaal sterker op de delictrelevante dan op de controlevragen. Maar toch werd hij door de Zuid-Afrikaanse expert als schuldig afgeschilderd. Het leerde ons een eerste belangrijke les over leugendetectie in de justitiële context: vertrouw nooit op het woord van één specialist.³

Rekenen

Stel dat de Zuid-Afrikaan wél had gevonden dat de verdachte aanmerkelijk sterker reageerde op 'heb-je-het-gedaan?'-vragen dan op de controlevragen. Waren wij het dan met hem eens geweest dat de verdachte schuldig was? Nou nee. De techniek van de controlevragen is namelijk gebaseerd op een omstreden aanname, namelijk dat wie liegt over belangrijke zaken ook sterk lichamelijk opgewonden zal zijn en vice versa. En juist bij dat vice versa duikt een groot probleem op. Het is immers goed voorstelbaar dat mensen om andere redenen opgewonden raken (Fiedler e.a., 2002). Neem bijvoorbeeld de onschuldige verdachte die de delictrelevante vragen onmiddellijk herkent als de meest cruciale vragen en zich ernstig zorgen gaat maken over zijn lichamelijke reacties daarop. Dat kan een uitslag opleveren die als twee druppels water lijkt op die van een schuldige verdachte.⁴ Een polygraaf zal in dat geval de onschuldige verdachte als schuldig aanwijzen. Zo'n diagnostische misser noemt men een foutpositieve uitkomst.

Hoe vaak komt deze uitkomst voor bij de controlevragen-techniek? De meest voorzichtige schatting is te vinden in het werk van de Canadese psychologen Patrick en Iacono (1991). Zij analyseerden hoe nauwkeurig deze techniek uitpakte bij 402 schuldige, maar ook onschuldige verdachten die door de politie waren opgepakt. Het goede nieuws was

3 We slaan Zuid-Afrikaanse polygrafisten niet hoog aan. Dat heeft te maken met de persoonlijke ervaring die wij hier beschrijven, maar ook met de dogmatische toon waarop zij over hun vak praten. Een goed voorbeeld is de polygrafist Watson (2000). Hij schrijft: 'Het is betreurenswaardig dat bepaalde academici zich geroepen voelen om een kritische campagne tegen de polygraaf te voeren.' Watson maakt vage toespelingen op onredelijke critici, maar licht vervolgens niet toe wie hij op het oog heeft en wat nu zo onredelijk is aan hun argumenten. Dat uitgerekend een polygrafist zich te buiten gaat aan vage beschuldigingen is alarmerend.

4 We bedoelen dan een reactiepatroon waarbij de lichamelijke reacties op de delictrelevante vragen aanmerkelijk sterker zijn dan die op de controlevragen.

dat ongeveer 98% van de schuldige verdachten ook als schuldig uit de bus kwam. Het andere nieuws was dat 10% van de verdachten die later ónschuldig bleken in een eerder stadium door de controle-vragen-techniek als schuldig waren aangewezen.⁵

Zo'n foutpositief geval is dat van Steve Titus. Hij werd ervan verdacht een liftende studente te hebben ontvoerd en verkracht (Loftus, 1991). Het slachtoffer kon een goede beschrijving geven van de dader. Steve Titus voldeed in zekere mate aan dat signalement. Er waren echter twee problemen. Titus ontkende bij hoog en bij laag en bovendien had hij een waterdicht alibi voor het tijdstip van de verkrachting, die om 19.30 uur zou hebben plaatsgevonden. Titus zag dan ook niet op tegen een test met een polygraaf. Toen het echter zover was reageerde hij hevig op de cruciale vraag 'did you rape Nancy van Roper on the 12th of October?' Bovendien meende het slachtoffer bij nader inzien dat de verkrachting een kwartier vóór 19.30 uur had plaatsgevonden. De lezer ziet het aankomen. Steve Titus werd veroordeeld. Maanden later bleek de onschuld van Titus: de echte dader kon worden aangehouden en legde een volledige bekentenis af. Titus kwam vrij, maar was een gebroken man en bezweek enige tijd na zijn vrijlating aan een hartaanval.

De controlevragen-techniek levert 10% van zulke foutpositieve gevallen op. Is dat veel? Dat hangt sterk van de context af. Laten we eens aannemen dat deze techniek de bescheiden plaats van opsporingsmethode en niet van een in de rechtszaal erkend bewijsmiddel (zoals bijvoorbeeld DNA) krijgt toegewezen. Dat is helemaal in de geest van de brief die de Belgische Minister van Justitie onlangs aan zijn medewerkers liet uitgaan.⁶ Daarin wordt benadrukt dat de controlevragen-techniek 'bij eenieder die iets met het onderzoek te maken heeft' kan worden toegepast als de kandidaten daar maar hun toestemming voor geven. De uitkomsten van de test 'vormen noch het eindpunt, noch het doel van het onderzoek, maar enkel een extra hulpmiddel bij het onderzoek en moeten nauwgezet worden gestaafd door andere gegevens die het onderzoek heeft opgeleverd'. Dat klinkt behoedzaam,

5 Het percentage van 10% foutpositieve missers is een optimistische schatting en is gebaseerd op wat de Canadese polygrafisten aan fouten maakten als zij een subjectief oordeel gaven. Als hun ruwe polygraafgegevens aan geblindeerde scoring werden onderworpen, steeg het percentage foutpositieven naar 45%. Dat cijfer wordt ook wel door andere auteurs (Honts en Quick, 1995) genoemd en het betekent dat bijna 1 op de 2 onschuldigen door de controlevragen-techniek voor schuldig wordt gehouden.

6 Het gaat om de ministeriële omzendbrief 'betreffende het gebruik van de polygraaf in de strafrechtspleging' daterend van 6 mei 2003.

zeker, maar paradoxaal genoeg kan uitgerekend hier het foutpositieve percentage van 10% onheil aanrichten. Het punt is namelijk dat deze constructie de deur openzet voor toepassing op grote groepen verdachten waaronder veel onschuldigen. Die laatste groep zal ruimschoots meewerken omdat zij – net als Steve Titus – denken niets te vrezen te hebben.

Een eenvoudige rekensom kan het probleem duidelijk maken. Laten we aannemen dat de controlevragen-techniek op tien complexe drugszaken wordt toegepast en dat daarbij 120 verdachten in beeld komen. Twintig daarvan zijn schuldig, maar de resterende honderd zijn onschuldige sukkels die zich wel eens in de sociale actieradius van drugsbaronnen ophouden. Uitgaande van de eerder vermelde percentages zullen de twintig schuldigen tijdens de controlevragen-techniek allemaal door de mand vallen. Dat was het goede nieuws. Maar de andere kant van de medaille is dat ook tien van honderd (10%) onschuldigen voor schuldig worden gehouden. Je kunt het ook anders zeggen: op elke drie keren dat de controlevragen-techniek iemand als schuldig aanwijst zit hij er een keer helemaal naast. Is één op de drie veel? Wij vinden van wel. Een dokter die één op de drie keer een volkomen gezond iemand met de diagnose kanker opzadelt zouden we niet als huisarts willen hebben. Dat brengt ons bij een volgende les over de polygraaf. Wie zich over de foutenmarge van deze techniek een mening wil vormen, doet er goed aan wat rekensommen te maken.⁷

⁷ Dat lijkt een wat obligate opmerking, maar is het toch niet. Zo gaf de Amerikaanse onderzoeker Pavlidis (2002) onlangs in het vooraanstaande *Nature* een juichende beschrijving van een nieuwe leugendetectie-techniek. Daarbij wordt met een camera de gezichtstemperatuur van verdachten gemeten. Vanwege een temperatuurstijging rond hun ogen kan 80% van de boeven worden gepakt. Omdat voor deze *thermal imaging* niet veel meer nodig is dan een geavanceerde camera, zag de auteur allerlei prachtige toepassingen in het verschiet liggen. Wat zou het bijvoorbeeld niet mooi zijn om er op luchthavens grote massa's reizigers mee te screenen? Maar nu de rekensom. De techniek heeft een foutpositief percentage van 8%. Stel dat op een Arabische luchthaven per dag vijfduizend passagiers worden gescreend op het bezit van explosieven. En stel verder dat er elke dag tien terroristen proberen te passeren, terwijl de overige 4990 reizigers onschuldig zijn. Van deze tien terroristen zou de thermale camera er hooguit acht weten te ontmaskeren. Van de 4990 onschuldige passagiers zouden er 399 als potentiële terrorist worden afgevoerd. In een realistische situatie is de thermale leugendetector dus een waardeloos instrument (zie ook Merckelbach, 2002).

Bogus pipeline

Op dit moment doet het Belgische politieapparaat geen beroep meer op Zuid-Afrikaanse experts, want zij heeft twee van haar eigen mensen in Canada zeer grondig laten scholen in de controlevragen-techniek. Inmiddels heeft de Belgische politie op dit terrein een grote expertise opgebouwd. Bij de variant die zij gebruikt, worden strikte eisen aan de controlevragen gesteld. Die moeten zo worden geformuleerd dat zij uitgesproken provocatief zijn. Dat maakt de kans op fout-positieven aanmerkelijk kleiner.

De Belgische politie behaalde met haar methode ook een aantal opmerkelijke successen in dossiers die muurvast zaten. Zo was er het geval van de man die verdacht werd van roofmoord. Tientallen malen was hij ondervraagd, maar even zo vaak ontkende hij. Totdat de Belgische speurders hem aan de polygraaf legden: toen ging hij door de knieën en kwam met een gedetailleerde bekentenis voor de dag. En dan was er nog de brandweerman die verdacht werd van pyromanie. Ook die bekende toen hij eenmaal een test met de polygraaf moest ondergaan.⁸

Deze gevallen zijn geen uitzondering. De Belgische cijfers laten zien dat ongeveer één op de drie 'schuldige' verdachten tijdens of vlak na de controlevragen-techniek spontaan gaat bekennen (De Winne, 2000). Loochenstraft dit onze kritische opmerkingen over deze techniek? Niet helemaal. Welbeschouwd zijn zulke bekentenissen geen verdienste van de controlevragen-techniek. Men zou kunnen volstaan met een lege, maar wel indrukwekkend ogende doos waaraan de verdachte via wat kabeltjes wordt gekoppeld. De intimiderende uitwerking van de polygraaf wordt om die reden ook wel het 'bogus pipeline'-effect genoemd (Roese en Jamieson, 1993).

Het 'bogus pipeline'-effect kent overigens een prachtige toepassing. Vanwege de enorme bedragen die zij jaarlijks kwijt zijn aan fraudeleuze schadeclaims, horen de klanten van nogal wat Amerikaanse verzekeringsbedrijven dat er een leugendetector 'meeloopt' als de klanten hun schade telefonisch willen melden. Dat heeft een afschrikkende werking op fraudeurs.⁹ Is er iets op tegen als ook rechercheurs handig gebruikmaken van dit effect? Niet als het om schuldige verdachten gaat. Maar wie schuldig en wie onschuldig is, weet men niet op voor-

⁸ Wij ontlene deze casuïstiek aan *De Standaard* van 4 november 2000.

⁹ Zie *De Telegraaf* 16 augustus 2003.

hand: dat was nu juist de reden om de hulp van een polygraaf in te roepen. Bij onschuldige, maar wel labiele verdachten kan het 'bogus pipeline'-effect uitpakken als een valse bekentenis en daar zit natuurlijk niemand op te wachten.

In 1974 trof de toen 18-jarige Peter Reilly bij thuiskomst zijn stervende moeder aan. Zij was zwaar mishandeld. De volgende dag werd Reilly aan een polygraaf gekoppeld. Daarbij reageerde hij sterk op vragen als 'did you hurt your mother'? Reilly werd met die uitkomst geconfronteerd. Omdat hij niet twijfelde aan de polygraaf en begon te geloven dat hij zijn daad had verdrongen, legde hij uiteindelijk een bekentenis af. Even daarna trok hij die weer in, maar evenzogoed verdween Reilly voor een paar jaren achter de tralies. Pas toen tijdens een herziening van zijn zaak bleek dat er getuigen waren die Reilly een alibi konden verschaffen voor het tijdstip van de moord, werd hij vrijgesproken (zie Gudjonsson, 1996; Lykken, 1998). De derde les is dan ook dat bekentenissen die verdachten afleggen nadat zij aan een leugendetector hebben gelegen betrekkelijk weinig zeggen over de nauwkeurigheid van het apparaat.

Verstandige Duitsers

Lange tijd zag het ernaar uit dat ook in Duitsland de controlevragen-techniek vaste voet aan de grond zou krijgen. Aanvankelijk dook hier de techniek op in civiele zaken waarbij de ene ouder (vaak de ex-echtgenote) de andere ouder (vaak de ex-echtgenoot) van kindermishandeling beschuldigde en daarmee ook het gezag van de beschuldigde partij over de kinderen betwistte. Beschuldigde partijen en hun advocaten zochten nogal eens hun toevlucht tot de Keulse hoogleraar psychologie Udo Undeutsch. Hij meent dat met behulp van de controlevragen-techniek is vast te stellen of beschuldigingen in dit soort zaken hout snijden. Zijn bevindingen met deze methode werden aanvankelijk door de Duitse *Amts- und Familiengerichte* geaccepteerd. Veel Duitse juristen dachten dat het een kwestie van tijd was voordat de techniek ook haar entree in het Duitse strafrecht zou maken.¹⁰ Daar is nu verandering in gekomen en wel zo dat het *Bundesgerichts-*

¹⁰ Zie daarover bijvoorbeeld het Duitse weekblad *Focus* van 4 september 1995.

hof zelfs in civiele zaken de techniek voor ondeugdelijk houdt.¹¹ Hierboven zeiden wij dat het afbreukrisico dat onschuldige verdachten bij de controlevragen-techniek lopen groter is dan het cijfer van 10% op het eerste gezicht doet vermoeden. Ook stelden we vast dat de successen van deze techniek niet altijd zijn wat ze lijken, want aan bekentenissen kan nu eenmaal een 'bogus pipeline'-effect ten grondslag liggen. Om al die redenen vinden wij het Duitse besluit verstandig. In Nederland was het de aan de Van Mesdag-kliniek verbonden psycholoog Buschman die nog niet zo lang geleden weer een geheel andere toepassing van de polygraaf voorstelde.¹² Hij brak een lans voor de polygraaf als instrument waarmee valt na te gaan of zedendelinquenten rijp zijn om uit de tbs ontslagen te worden. Het idee komt uit de Verenigde Staten en Engeland, waar men de polygraaf op enige schaal gebruikt om zedendelinquenten die met proefverlof gaan te screenen. Daarbij worden delinquenten vooral onderhouden over eventuele bizarre fantasieën. Als zij ontkennen die te hebben, terwijl de polygraaf toch uitslaat, wordt geconcludeerd dat de delinquenten nog niet toe zijn aan meer vrijheid. Sommige behandelaars beweren dat de polygraaf zedendelinquenten openhartiger en minder leugachtig maakt en dat aldus recidives te voorkomen zijn. De wetenschappelijke onderbouwing van deze bewering is echter flinterdun en de successen die behaald zijn, hebben voor een belangrijk deel wederom te maken met het 'bogus pipeline'-effect (Cross en Saxe, 2001). Dat laatste is riskant: net zoals placebo-pillen hun werking verliezen naarmate zij vaker worden gebruikt, zal ook de intimiderende werking van de polygraaf wegebben zodra delinquenten eraan gewend raken. En dan is er het meer principiële punt: wat betekent het eigenlijk als een tbs-er met een hartslagversnelling reageert op een vraag als 'heeft u nog wel eens seksuele fantasieën over jonge verpleegsters?' Misschien betekent het wel dat de tbs-er inderdaad zulke fantasieën heeft. Maar wat dan nog? Het onderzoek van eerst Rachman en De Silva (1978) en later Salkovskis en Harrison (1984) laat zien dat de overgrote meerderheid van de gezonde volwassenen bekend is met bizarre gedachten over seks en geweld. Niet het hebben van zulke

11 Voor de liefhebber: BGH Beschluss vom 24 Juni – VI ZR 327/02. Letterlijk heet het: 'Nachdem die Strafsenate des Bundesgerichtshofs auf der Grundlage von drei wissenschaftlichen Gutachten zu der psychophysiologischen Aussagebeurteilung diese Untersuchungsmethode als völlig ungeeignet eingestuft haben, ist nicht ersichtlich, warum man im Zivilverfahren zu einem anderen Ergebnis kommen sollte.'

12 Zie daarover *De Volkskrant* 19 oktober 2002.

gedachten is abnormaal, maar het gewelddadige gedrag dat erop kan volgen. Dat laatste meet de leugendetector natuurlijk niet, want het is geen machine die in de toekomst kan kijken. Het zouden overigens wel eens de psychopathe delinquenten kunnen zijn die betrekkelijk stoïcijns reageren op vragen over hun fantasielevens en zodoende via de leugendetector een stap dichterbij hun vrijheid komen.¹³ Of het nu gaat om parlementaire enquêtes¹⁴, de veiligheid van reizigers (Rassin e.a., 2002) of potentieel gevaarlijke tbs-ers, er is altijd wel iemand te vinden die de polygraaf van harte aanbeveelt. Vanwege het technische odium dat rond het ding hangt, wordt het gemakkelijk naar voren geschoven als oplossing voor taaiere maatschappelijke problemen waarin misleiding een rol speelt. En dat brengt ons bij een vierde les over de polygraaf. Naarmate zulke problemen meer te maken hebben met bedoelingen, fantasieën en voornemens van mensen, is de polygraaf ongeschikter om een bijdrage te leveren aan hun oplossing.

Hoe Puppe door de mand valt

Zijn er ook nog opbeurende lessen te leren over de polygraaf? Jawel. Er bestaat een variant die tamelijk solide is. Die variant heeft niet de pretentie om te meten of iemand liegt, maar om vast te stellen of de persoon herinneringen aan het delict heeft die hij liever verborgen houdt. In de literatuur wordt deze variant wel aangeduid als de 'schuldige kennis-techniek' (Elaad, 1998; Ben-Shakhar e.a., 2002; Merckelbach en Boelhhouwer, 2002). Dat is een wat merkwaardige term omdat kennis natuurlijk nooit schuldig kan zijn. Geheugendetector zou een betere naam zijn, omdat de inzet niet de leugenachtigheid of

¹³ Er is tot nog toe te weinig aandacht besteed aan de vraag of psychopaten virtuozen zijn in het om de tuin leiden van de polygraaf. De reden om in die richting te denken is dat hartslag en zweetsecretie van psychopaten onder veel omstandigheden onaangedaan blijven (Hare, 1998). Dat zou het wel eens lastig kunnen maken om hen met een polygraaf te ontmaskeren. In meer algemene zin merkt het rapport van de gezaghebbende National Research Council (2003) over leugendetectie op: 'onderzoek naar hoe individuele verschillen in fysiologische reactiviteit de accuratesse van de leugendetectie kunnen aantasten is nog nauwelijks begonnen'. Alleen al die opmerking toont aan hoe prematuur het Nederlandse tbs-experiment is.

¹⁴ We doelen hier op een opmerking van officier van justitie en ex-fractievoorzitter van Leefbaar Nederland Fred Teeven. Naar aanleiding van de parlementaire enquête inzake de bouwfraude merkte hij op dat het een aardig idee zou zijn om de tijdens de verhoren een polygraaf in te zetten (ANP, 22 augustus 2002).

de bizarre fantasiewereld van de verdachte is, maar zijn intieme kennis van een delict.

De Russische neuropsycholoog Alexander Luria (1979) was een van de eersten die langs deze weg polygrafie bedreef. Zijn experimenten in het midden van jaren twintig waren gestoeld op het inmiddels algemeen geaccepteerde idee dat sommige prikkels een sterke signaalwaarde hebben en daarom onwillekeurige reacties oproepen. Wie zijn eigen naam hoort zal onwillekeurig opkijken. De details van een misdrijf hebben ook signaalwaarde, althans voor diegenen die direct bij dat misdrijf zijn betrokken. Luria liet verdachten in een tang knijpen terwijl ze naar neutrale details of details van het misdrijf moesten luisteren. Bij schuldige criminelen ging het knijpen moeizamer zodra zij details over het delict hoorden. Tegenwoordig heeft de geheugendetector een wat andere opzet. Die valt het beste aan de hand van een voorbeeld te illustreren.

Stel dat de 52-jarige bouwvakker K. Puppe wordt verdacht van de ontvoering van het meisje Emma. Op de dag dat Emma verdween had ze een rode tas bij zich, droeg ze een zwarte jas met op de rugzijde de vetgedrukte tekst 'Waf' en reed ze op een paarse fiets van het merk *Hopsa*. Puppe ontkent hardnekkig iets met de zaak van doen te hebben. De opsporingsambtenaren twijfelen en daarom worden de lichamelijke reacties van Puppe gemeten terwijl hem de volgende vragen worden voorgelegd:

- De tas van het meisje was: 1. zwart; 2. geel; 3. rood; 4. blauw of 5. paars;
- De jas van het meisje was: 1. geel; 2. zwart; 3. blauw; 4. rood of 5. groen;
- Op achterkant van de jas stond: 1. miauw; 2. boe; 3. tjilp; 4. waf of 5. piep;
- De fiets van het meisje was: 1. rood; 2. zwart; 3. zilver; 4. groen of 5. paars;
- De fiets was van het merk: 1. hopsa; 2. pointer; 3. luna; 4. fasty of 5. gazel.

Puppe zegt voortdurend 'nee', maar laat bij elke vraag telkens de sterkste lichamelijke reactie op het correcte alternatief zien (achtereenvolgens de antwoordopties: 3, 2, 4, 5 en 1). Als dat de uitkomst is, dan heeft Puppe in weerwil van wat hij zegt wel degelijk intieme kennis over het geval van Emma.

Wat deze geheugendetector zo interessant maakt, is dat de kans op

foutpositieve uitkomsten op voorhand precies kan worden berekend. Voor elke vraag is de kans dat Puppe per toeval sterk reageert op het juiste antwoord 20% oftewel een vijfde. De kans dat Puppe per toeval bij alle vijf de vragen steeds het sterkst op het correcte antwoord reageert, is $1/5 \times 1/5 \times 1/5 \times 1/5 \times 1/5$ (oftewel $1/5^5$) en ligt derhalve ver onder de 0,01%. Dat betekent dat men de techniek op grote groepen onschuldige verdachten kan toepassen voordat het probleem van de foutpositieve uitkomsten serieuze vormen aanneemt. Dat is ook de conclusie van allerlei overzichtsartikelen die deze techniek onder de loep namen. Deze artikelen laten bovendien zien dat de bescherming die de geheugendetector aan onschuldige verdachten biedt niet ten koste gaat van zijn vermogen om verdachten met intieme kennis te identificeren. De Israëlische veiligheidsspecialist Elaad (1998) gooide bijvoorbeeld de gegevens van vijftien verschillende experimenten bij elkaar. Al die experimenten waren gebaseerd op zogenaamde mock crimes. Bij een mock crime moeten sommige proefpersonen een geënceneerd delict plegen ('schuldigen') en anderen niet ('onschuldigen'). Vervolgens wordt iedereen aan de geheugendetector gelegd. In totaal verzamelde Elaad gegevens over 299 proefpersonen die aan het apparaat hadden gelegen. Meer dan 80% van de schuldigen viel door de mand. De Canadese psycholoog MacLaren (2001) deed de analyse van Elaad nog eens over, maar hij kon zich baseren op 22 mock crime experimenten met in totaal 1247 proefpersonen. Opnieuw bleek de geheugendetector ongeveer 80% van de schuldigen te identificeren. Met deze gegevens in het achterhoofd is het niet vreemd dat enquêtes onder psychologen laten zien dat zij aanmerkelijk meer vertrouwen stellen in de geheugendetector dan in de controlevragen-techniek (Iacono en Lykken, 1997). Eigenlijk kan men zeggen dat er onder vakgenoten consensus bestaat over de positieve kwaliteiten van de geheugendetector. In de psychologische vaktijdschriften wordt dan ook regelmatig gepubliceerd over deze methode en vooral over hoe zij nog verder te verbeteren valt.¹⁵ De geheugendetector kan dus goed op haar merites worden beoordeeld en haar foutenmarge is vooraf vast te stellen. Op grond van al deze overwegingen menen sommige auteurs

¹⁵ Een van die verbeteringen is het met een ElectroEncephaloGram (EEG) meten van hersenactiviteit bij de verdachte. Daarmee wordt gekeken of de verdachte binnen een fractie van een seconde met een hersengolf reageert op het correcte antwoordalternatief. Deze methode zou wel eens een elegante oplossing voor het probleem van de stoicijns reagerende psychopaten kunnen zijn. Zie Farwell en Donchin (1991) en voorts: www.brainwavescience.com.

dat de uitkomsten van de geheugendetector voldoen aan de scherpe eisen die het Amerikaanse federale strafrecht stelt aan bewijsmiddelen (Ben-Shakhar e.a., 2002; zie ook Ben-Shakhar en Elaad, 2003).¹⁶ Volgens deze auteurs is er geen enkel beletsel meer om de geheugendetector een volwaardige plaats in de strafrechtelijke bewijsvoering te gunnen.

Praktisch bezwaar

De Rotterdamse gezondheidswetenschapper Eric Rassin (Rassin e.a., 2002) meent dat aan de geheugendetector een groot praktisch bezwaar kleeft. De herkomst van de misdaadspecifieke kennis zou zo moeilijk te controleren zijn. Puppe kan wel lichamenlijk reageren op de juiste antwoordalternatieven, maar als de details van het misdrijf uitgebreid in de kranten werden beschreven of tijdens eerdere verhoren aan Puppe zijn prijsgegeven, dan hebben zijn sterke lichamelijke reacties op de juiste antwoordopties nauwelijks een betekenis. Om die reden zou de geheugendetector maar zeer beperkt toepasbaar zijn, aldus Rassin.¹⁷ Het Japanse voorbeeld laat zien dat dit een weinig overtuigende kanttekening is. In dat land worden op jaarbasis zo'n vijfduizend verdachten aan de geheugendetector gelegd (Hira en Furumitsu, 2002). Dat gebeurt steeds in een vroeg stadium van de opsporing zodat de verdachte nog niet via perspublicaties of via politieverhoren kennis heeft kunnen nemen van delictspecifieke details. De verdachte moet trouwens zijn toestemming geven voor het onderzoek, dat meestal wordt uitgevoerd door psychologen die relatief losstaan van het politieteam dat zich over de zaak buigt. In 39% van de onderzochte gevallen komen onderzoekers tot de conclusie dat de verdachte over delictspecifieke kennis beschikt. Dat enkele feit maakt een verdachte nog niet schuldig, maar de uitkomst van de geheugen-

¹⁶ Die regels worden ook wel aangeduid als de *Daubert*-standaard. In het kort komt het erop neer dat volgens deze standaard de resultaten van een wetenschappelijke methode pas in de rechtszaal als bewijs mogen worden geïntroduceerd als de methode onder vakgenoten algemeen geaccepteerd is, als er over de methode is gepubliceerd, als de foutenmarge van de methode bekend is en als de methode toetsbaar is (zie Ben-Shakhar e.a., 2002).

¹⁷ Een FBI-functionaris berekende ooit dat het aantal verdachten dat aan de geheugendetector te leggen valt slechts een fractie is (18%) van het aantal dat met de standaard controlevragen-techniek te testen is (Podlesney, 1993). Wij vertrouwen deze cijfers niet. Dat heeft enerzijds met het Japanse voorbeeld te maken en anderzijds met de belangen die er in de VS zijn om vooral de controlevragen-techniek in de lucht te houden.

detector kan door de Japanse strafrechter wel als bewijsmiddel worden gebruikt.

De inzet van de geheugendetector staat of valt met de manier waarop de politie haar onderzoek organiseert. Waarom dan toch heeft de geheugendetector haar weg naar de Zuid-Afrikaanse, Canadese of Belgische polygrafisten nog niet gevonden? Voor een deel zit daar een technische reden achter. De apparaten van deze specialisten zijn gebaseerd op software die niet voorziet in de geheugendetector. Men kan via die software de typische 'heb-je-het-gedaan?'-vragen aan de verdachte voorleggen, maar niet de multiple choice vragen die nodig zijn voor de geheugendetector. Tegelijkertijd zijn polygrafisten over het algemeen zeer gehecht aan hun apparaten.¹⁸

En dan is er dit punt: voor de meeste polygrafisten is niet Japan, maar Noord-Amerika hét lichtende voorbeeld. Daar is leugendetectie in handen van een aparte kaste van experts. Zij verdienen hun brood met de polygraaf en zijn niet snel geneigd om de beperkingen ervan publiekelijk te erkennen. De uitgesproken voorkeur van deze groep voor de controlevragen-techniek hangt daarom zeker ook samen met de ruime toepassingsmogelijkheden ervan. Of het nu gaat om bedrijfsfraude, spionageverdenking of seksuele intimidatie, 'heb-je-het-gedaan?'-vragen kunnen in bijna elke situatie aan iemand worden gesteld. Dat ligt anders voor de geheugendetector: die vereist dat de politie om te beginnen gedetailleerde kennis heeft over het misdrijf waarnaar zij onderzoek doet. Neem het geval van een 'moord zonder lijk'. Zolang de politie het vermoedelijke slachtoffer niet heeft weten te lokaliseren en dus ook niet weet of en hoe dat slachtoffer aan haar einde kwam, is het in zo'n zaak onmogelijk om een eventuele verdachte aan de geheugendetector te leggen. Maar 'heb-je-het-gedaan'-vragen kunnen natuurlijk wel aan de verdachte en zelfs aan al zijn meer of minder verdachte vrienden worden voorgelegd. Vanwege het niet triviale risico op foutpositieve uitkomsten is ons punt nu juist dat die ruime toepassingsmogelijkheden eerder in het nadeel dan in het voordeel van de controlevragen-techniek spreken.

¹⁸ Soms komen daarbij ook commerciële belangen om de hoek kijken. Dat wordt fraai geïllustreerd door de minder bekende Belgische casus van Olivier Pirson. Pirson werd verdacht van de moord op zijn twee kinderen, maar ontkende in alle toonaarden en onderging zodoende een test met de leugendetectie. De test werd uitgevoerd door een Canadese polygrafist die met zijn apparaat concludeerde dat Pirson 'met 92% zekerheid' loog. De Canadees bleek echter nauwe banden te hebben met de firma die het apparaat fabriceerde en die commerciële betrokkenheid leidde tot de nodige beroering in de rechtszaal. Zie *De Standaard* van 25 september 2001.

Wie kan ons helpen?

Zelfs voor doorgewinterde rechercheurs is het moeilijk om leugenaars te betrappen. Dat demonstreerde de Brits-Nederlandse hoogleraar Aldert Vrij nog eens onlangs met een fraai experiment (Vrij en Mann, 2001). Daarin keken 52 Nederlandse politiemensen naar videobeelden van persconferenties waarin achterblijvers de hulp van het publiek inriepen bij het opsporen van hun vermiste partners. Het waren beelden waarbij op aangrijpende wijze een appèl werd gedaan op televisiekijkers ('wie kan ons helpen?'). Van de achterblijvers kwam later vast te staan dat zij eigenhandig hun partner hadden laten verdwijnen. Zij hadden tijdens de persconferenties dus met een stalen gezicht staan liegen. In het onderzoek van Vrij waren de politiemensen van die informatie echter niet op de hoogte. Het was hun taak om te bepalen wie van de achterblijvers tijdens de persconferentie aan het liegen was. Als men leugenaars zou aanwijzen door een munt op te gooien, dan zou hoogstens 50% van de leugenaars worden ontmaskerd. In het onderzoek van Vrij deden de politiemensen het niet veel beter: zij wisten 57% van de leugenaars te ontmaskeren.

Mensen – en rechercheurs vormen daarop geen uitzondering – zijn dus ronduit slecht in het ontmaskeren van leugenaars. Wij beseffen dat zelf maar al te goed, want anders zouden we aanmerkelijk minder vaak liegen dan de gemiddelde twee keer per dag dat we er ons aan schuldig maken (DePaulo e.a., 2003). Dat is ook precies de reden waarom de polygraaf zo tot de verbeelding spreekt. Want of nu de hulp van de controlevragen-techniek of de geheugendetector wordt ingeroepen, de overgrote meerderheid van de leugenaars zal door de mand vallen. Als we het er echter over eens zijn dat opsporing en berechting niet alleen bedoeld zijn om boeven te vangen, maar ook om onschuldige verdachten te beschermen, dan kan de conclusie geen andere zijn dan dat de geheugendetector verre te verkiezen valt boven de controlevragen-techniek.

Zolang het op initiatief van de verdachte gebeurt, is er in de Nederlandse wet geen enkele bepaling te vinden die het gebruik van een polygraaf verbiedt. In ons land was het tot nog toe een handjevol advocaten dat de polygraaf onder de aandacht van de Hoge Raad bracht. In één geval ging het daarbij om een controlevragen-test die op verzoek van de advocaat en diens cliënt door de eerdergenoemde professor Undeutsch was uitgevoerd. De test had een onbeslist resultaat opgeleverd en dat werd door de raadsman als *novum* naar voren

geschoven omdat het de onschuld van zijn cliënt zou onderbouwen.¹⁹ In een ander geval ging het onder meer om de klacht dat de lagere rechters het verzoek van de verdachte om te worden gehoord met een polygraaf niet hadden gehonoreerd.²⁰ Voorzover wij konden nagaan was de reactie van de Hoge Raad op dit soort overwegingen er nooit een van principiële afwijzing. Wij zijn benieuwd wat er gebeurt als op een dag advocaten plots worden geconfronteerd met een polygraaf die zich tegen hun cliënt richt. Wij hopen dan dat het om een geheugendetector en niet om een controlevragen-test gaat. In alle gevallen zijn wij te consulteren, maar wel graag op tijd.

Literatuur

- Ben-Shakhar, G., M. Bar-Hillel e.a.**
Trial by polygraph; reconsidering the use of the guilty knowledge technique in court
Law and human behavior, 26^e jrg., 2002, p. 527-541
- Ben-Shakhar, G., E. Elaad**
The validity of psychophysiological detection of information with the guilty knowledge test; a meta-analytic review
Journal of applied psychology, 88^e jrg., 2003, p. 131-151
- Cross, T.P., L. Saxe**
Polygraph testing and sexual abuse; the lure of the magic lasso
Child maltreatment, 6^e jrg., 2001, p. 195-206
- DePaulo, B.M.**
Cues to deception
Psychological bulletin, 129^e jrg., 2003, p. 74-118
- De Winne, J.**
Onbekend maakt onbemind? Forensische psychofysiologie en het gerechtelijk onderzoek: De Belgische ervaring
In: M. Bockstaele (red.). *De polygraaf*, Brussel, Politeia, 2000
- Elaad, E.**
The challenge of the concealed knowledge polygraph test
Expert evidence, 6^e jrg., 1998, p. 161-187
- Farwell, L.A., E. Donchin**
The truth will come out; interrogative polygraphy (lie detection) with event related potentials
Psychophysiology, 28^e jrg., 1991, p. 531-547
- Fiedler, K., J. Schmid e.a.**
What is the current truth about polygraph lie detection?
Basic and applied social psychology, 24^e jrg., 2002, p. 313-324

¹⁹ We doelen hier op de de fameuze zaak van Ina Post (zie Merckelbach e.a., 2004). Zie ook HR 14 september 1993.

²⁰ Voor de liefhebber: HR 12 maart 2002.

- Gudjonsson, G.H.**
The psychology of interrogations, confessions, and testimony
Chichester, Wiley, 1996
- Hare, R.D.**
Psychopathy, affect, and behavior
In: D. Cooke, A. Forth e.a. (red.), *Psychopathy; theory, research, and implications for society*, Dordrecht, Kluwer, 1998, p. 105-137
- Honts, C.R., B.D. Quick**
The polygraph in 1995; progress in science and law
North Dakota law review, 71^e jrg., 1995, p. 987-1020
- Iacono, W.G., D.T. Lykken**
The validity of the lie detector; two surveys of scientific opinion
Journal of applied psychology, 82^e jrg., 1997, p. 426-433
- Loftus, E., K. Ketcham**
Witness for the defense; the accused, the eyewitness, and the expert who puts memory on trial
New York, St. Martin's Press, 1991
- Luria, A.R.**
The making of mind; a personal account of Soviet psychology
Harvard, Harvard University Press, 1979
- Lykken, D.T.**
A tremor in the blood; uses and abuses of the lie detector
New York, Plenum, 1998 (2e dr.)
- MacLaren, V.V.**
A quantitative review of the guilty knowledge test
Journal of applied psychology, 86^e jrg., 2001, p. 674-683
- Merckelbach, H.**
De leugendetector: een vals gevoel van zekerheid
Algemeen politieblad, 151^e jrg., 2002, p. 16-19
- Merckelbach, H., A. Boelhouwer**
Leugendetectie
In: P.J. van Koppen, D. Hessing e.a. (red.), *Het recht van binnen; psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2002
- Merckelbach, H., R. Horselenberg e.a.**
Een bekentenis en haar gevolgen
Maandblad geestelijke volksgezondheid, 58^e jrg., 2004, p. 654-665
- National Research Council**
The polygraph and lie detection; committee to review the scientific evidence on the polygraph. Division of behavioral and social sciences and education
Washington, DC, The National Academic Press, 2003
- Pavlidis, I.**
Seeing through the face of deception; thermal imaging offers a promising hands-off approach to mass security screening
Nature, 415e jrg., 2002, p. 35
- Patrick, C.J., W.G. Iacono**
Validity of the control question polygraph test; the problem of sampling bias
Journal of applied psychology, 76^e jrg., 1991, p. 229-238
- Podlesney, J.A.**
Is the guilty knowledge technique applicable in criminal investiga-

tion? A review of FBI case records
Crime laboratory digest, 20^e jrg.,
1993, p. 57-61

Watson, J.

*The use of polygraph in the
investigation of crime; experien-
ces of the polygraph section
attached to the South African
Police Service*

In: M. Bockstaele (red.), *De poly-
graaf*, Brussel, Politeia, 2000

Rachman, P.M., J. Harrision

Abnormal and normal obsessions
Behaviour research and therapy,
16^e jrg., 1984, p. 233-248

Rasin, E.X., van Koppen, P.J. e.a.

*Van Othello tot Pinokkio; over
leugendetectie*

Nederlands juristenblad, 43^e jrg.,
2002, p. 2130-2136

Roese, N.J., D.W. Jamieson

*Twenty years of bogus pipeline
research; a critical review and
analysis*

Psychological bulletin, 114^e jrg.,
1993, p. 363-375

Salkovskis, P.M., J. Harrison

*Abnormal and normal
obsessions; a replication*

Behaviour research and therapy,
22^e jrg., 1984, p. 549-552

Vrij, A.S., S. Mann

*Who killed my relative? Police
officers' ability to detect real-life
high-stake lies*

Psychology, crime & law, 7^e jrg.,
2001, p. 119-132

Artikel 6 EVRM en het recht op tegenonderzoek

*J. Hielkema**

Deskundigen kunnen een grote invloed uitoefenen op de uitkomst van een strafzaak. De zogeheten Poppenspelzaak, de Puttense ('moord')zaak en de Deventer ('moord')zaak zijn voorbeelden van strafprocedures waarin de invloed van deskundigen manifest groot, maar ook omstreden is geweest. De betrouwbaarheid van deskundigen en/of de door hen toegepaste methoden stonden in zaken als deze ter discussie. Verdachten, officieren van justitie en rechters kunnen de kwaliteit van reeds ingeschakelde deskundigen ter discussie stellen door die deskundigen te confronteren met kritische vragen. Een andere mogelijkheid om de betrouwbaarheid van deskundigen en/of de door hen toegepaste methoden te toetsen is dat voornoemde procesdeelnemers zogenaamde tegendeskundigen inschakelen of doen inschakelen. Deze bijdrage gaat met name over het recht van de verdediging om tegendeskundigen in te (doen) schakelen. Ik zal eerst enkele opmerkingen maken over de wijze waarop het Nederlandse ('nationale') strafprocesrecht daarin voorziet. Daarna ga ik uitgebreider in op de vraag in hoeverre de verdachte op basis van artikel 6 EVRM zo'n recht heeft. Ik beperk mijn betoog tot de inschakeling van die deskundigen waarvan de verklaring of het verslag met name van belang is voor de bewijsvraag. Deskundigen die adviseren of voorlichten over de mate van strafbaarheid van de verdachte en/of over de strafmaat vallen buiten het onderwerp van dit artikel.

Nederland

Verdachten zijn in beginsel vrij om zelf deskundigen of tegendeskundigen in te schakelen en om het rapport van een door hen ingeschakelde deskundige als processtuk aan het dossier toe te laten voegen.

* De auteur is als universitair docent verbonden aan de Vakgroep strafrecht en criminologie, Rijksuniversiteit Groningen.

Het voordeel van een dergelijke handelwijze is dat de verdachte kan beslissen of de inbreng van zo'n rapport 'opportuun' is. Een nadeel is dat een deskundigenonderzoek voor een verdachte niet zelden onbetaalbaar is, of zelfs 'onuitvoerbaar' omdat er – behoudens bijvoorbeeld laboratoria die van overheidswege gefinancierd worden – in Nederland te weinig specifieke expertise aanwezig is voor onderzoek. Voor het eerstgenoemde probleem voorziet de wet weliswaar in een financiële regeling, maar die regeling biedt de verdachte bepaald geen garanties voor restitutie van te maken en/of gemaakte kosten (zie art. 591Sv jo. art. 16 Wet tarieven strafzaken).¹

Het Wetboek van Strafvordering voorziet echter in een aantal mogelijkheden voor de verdachte om de officier van justitie of de rechter te verzoeken dergelijk onderzoek te laten verrichten zodat de kosten van het te verrichten onderzoek voor rekening van de staat komen. Zo'n verzoek kan in het kader van het opsporingsonderzoek (art. 151 lid 1 Sv), in het kader van een zogenaamde mini-instructie (art. 36a-art. 36f Sv), in het kader van een gerechtelijk vooronderzoek (art. 227 ev. Sv) of in het kader van het onderzoek ter terechtzitting (art. 328 jis. 315 ev. Sv) plaatsvinden. Tevens kan de verdachte de officier van justitie en/of rechter verzoeken om ter zitting een eerder ingeschakelde deskundige te (doen) horen (art. 263 jis. 287/288 en 328 jis. 315 Sv). Het belangrijkste nadeel voor de verdachte is in dat geval dat het uitgebrachte deskundigenonderzoek telkens in het dossier terecht komt, ongeacht of het voor- of nadelig is voor de verdachte.

De voornoemde bepalingen voorzien in de mogelijkheid dat de verdachte een deskundige of tegendeskundige doet inschakelen. Die bepalingen zijn algemeen geformuleerd. Soms schrijft de wet echter in specifieke gevallen voor dat de verdachte de officier van justitie of de rechter verzoekt om een tegendeskundige in te schakelen. Men denke aan DNA-vergelijkingsonderzoek (art. 151a-151c en art. 195a-195e Sv) of aan de bloedproef (art. 8 jo. 163 lid 4-8 en lid 10 Wegenverkeerswet). Er bestaan in die gevallen meer specifieke regels over de gevallen waarin de rechter tegendeskundigen inschakelt en op welke wijze dat dient te gebeuren. De ratio daarachter is dat het gaat om

¹ Zie hierover bijvoorbeeld HR 25 januari 2000, *NJ* 2000, 243 en HR 13 mei 1997, *NJ* 1998, 152, evenals een kritische bespreking van deze rechtspraak in P.T.C. van Kampen, *Expert evidence compared: rules and practices in the Dutch and American criminal justice system*, Antwerpen-Groningen, Intersentia, 1998, alsmede mijn opmerkingen hierover in de boekbespreking van dit proefschrift in 'Deskundigenbewijs in strafzaken', *Delikt en delinkwent*, 31^e jrg., 2001, p. 379.

onderzoeken die diep ingrijpen op de lichamelijke integriteit van de verdachte en/of onderzoeken waarvan de uitkomst veelal bepalend is voor de uitkomst van de strafrechtelijke procedure (Hielkema, 1996, hoofdstuk 2-5).

Behalve dat de wet een aantal algemene en enkele specifieke regels kent over de inschakeling van tegendeskundigen, heeft de Hoge Raad zich uitgelaten over het recht op tegenonderzoek. Kort gezegd komt zijn rechtspraak erop neer dat de verdachte geen algemeen recht heeft op tegenonderzoek, maar dat de rechter de verdachte een dergelijk deskundigenonderzoek onder omstandigheden niet mag onthouden. Indien de verdachte tijdig en expliciet met een dergelijk verzoek komt, dient de rechter de gelegenheid tot tegenonderzoek te bieden. Het lijkt daarbij van belang dat het door de verdachte gewraakte onderzoek naar verwachting een belangrijke rol in de rechterlijke uitspraak (met name de bewijsconstructie) zal spelen. Komt de verdachte reeds in een vroeg stadium van de strafprocedure met een verzoek tot contra-expertise, maar is een dergelijk onderzoek niet meer mogelijk omdat er geen onderzoeksmateriaal meer beschikbaar is, dan wil dat niet zonder meer zeggen dat het rapport van de eerder ingeschakelde deskundige onbruikbaar is voor het bewijs of dat het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk is in de vervolging. Het is namelijk in zo'n geval bijvoorbeeld de vraag of die onmogelijkheid toe te rekenen is aan het Openbaar Ministerie en als dat zo is, hoe zwaar een dergelijk verzuim dient te wegen: betreft het onderzoeksmateriaal dat van centraal belang is voor de bewijsbeslissing of betreft het 'perifeer' bewijsmateriaal?²

Een voorbeeld waarin de verdachte vermoedelijk met succes in Straatsburg zal kunnen klagen over de onmogelijkheid om tegenonderzoek te kunnen laten verrichten is het volgende. Het Nederlands Forensisch Instituut heeft onderzoek gedaan naar de vraag of een bij de verdachte thuis aangetroffen middel cocaïne bevat. Het instituut bevestigt in zijn rapport dat het toegezonden monster cocaïne bevat. De verdachte heeft van meet af aan betwist dat hij cocaïne voorhanden heeft gehad. Er is geen ander, aanvullend bewijsmateriaal voorhanden. De officier van justitie heeft onmiddellijk na de eerste monsterneming bevolen dat de cocaïne vernietigd dient te worden.

² Zie onder meer HR 24 mei 1988, *NJ* 1988, 898, HR 2 februari 1993, *NJ* 1993, 476 ('Pindanoetjes') en HR 13 mei 1997, *NJ* 1998, 152 en mijn bespreking van deze jurisprudentie in Hielkema, 1996, p. 149 ev.

Tegenonderzoek is onmogelijk geworden en dus zal het verzoek van de verdachte worden afgewezen, maar in deze situatie is er waarschijnlijk strijd met art. 6 EVRM.

Een voorbeeld waarin de verdachte vermoedelijk tevergeefs een beroep zal doen op art. 6 EVRM is bij een vervolging ter zake van diefstal met braak in een woning. Er is door de Technische Recherche onderzoek gedaan naar vingersporen. De TR concludeert dat de op de plaats van het incident aangetroffen vingerafdrukken zeer waarschijnlijk van verdachte zijn. De verdachte verzoekt om een contra-expertise. Dat is onmogelijk omdat de sporen die op de huisdeur zijn aangetroffen, inmiddels zijn gewist omdat de bewoners hun woning weer in gebruik hebben genomen (en opgeruimd). Verder hebben twee getuigen verdachte herkend als degene die de beweerdelijke braak heeft gepleegd. In het eerste voorbeeld is het deskundigenonderzoek 'cruciaal', in het tweede niet.

Het Europees Verdrag voor de rechten van de mens (EVRM)

Strikt genomen voorziet het EVRM niet in een recht op deskundigenonderzoek of in een recht op contra-expertise.³ Artikel 6 EVRM, waartoe ik me in dit artikel beperk, regelt alleen het recht van de verdachte om getuigen te horen. Niettemin heeft het Europese Hof voor de rechten van de mens (EHRM) geoordeeld dat de verdachte onder omstandigheden aan art. 6 EVRM het recht kan ontleen om een tegendeskundige te doen horen. De twee belangrijkste zaken in dit verband zijn die van Bönisch en die van Brandstetter, beide tegen Oostenrijk. Ik waarschuw de lezer er echter voor dat de Straatsburgse rechtspraak erg casuïstisch is: men kan er moeilijk regels aan ontleen die voor elke zaak gelden. Niettemin biedt het volgende korte overzicht wel de

³ Art. 6 lid 1 EVRM luidt voorzover relevant: 'Bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen of bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde vervolging heeft een ieder recht op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld. (...)'. Art. 6 lid 3 aanhef en sub d EVRM luidt: 'Een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld, heeft in het bijzonder de volgende rechten (...) de getuigen à décharge te ondervragen of te doen ondervragen en het oproepen en de ondervraging van de getuigen à décharge te doen geschieden onder dezelfde voorwaarden als het geval is met getuigen à charge.'

nodige houvast. Ik begin met de algemene en relevante hoofdlijnen van de rechtspraak van het EHRM en spits het betoog vervolgens toe op het recht op tegenonderzoek.⁴

Uitgangspunt van het EHRM is, dat het Hof in beginsel geen nationale bewijsregels *in abstracto* toetst en dat het Hof evenmin de wijze beoordeelt waarop de nationale recht(er) het bewijs heeft gewaardeerd. Het EHRM onderzoekt of een bepaalde procedure 'as a whole' eerlijk is geweest, of daarin het in art. 6 EVRM opgenomen beginsel van een eerlijke procesvoering ('fair trial') is gerespecteerd. Het EHRM bekijkt bijvoorbeeld of de klagende veroordeelde in de specifieke zaak die aan het hof is voorgelegd, voldoende in de gelegenheid is gesteld om het tegen hem ingebrachte bewijsmateriaal – dus ook tegen hem ingebrachte deskundigenonderzoek – te onderzoeken en te bekritisseren. Die mogelijkheden moeten 'practical and effective' zijn geweest en zoveel mogelijk op voet van processuele gelijkwaardigheid ten opzichte van het Openbaar Ministerie (het zogenaamde beginsel van 'equality of arms'). Door effectuering van die mogelijkheden wordt de verdachte in de gelegenheid gesteld om de onbetrouwbaarheid van het tegen hem aangevoerde bewijsmateriaal aan te tonen. Het Hof beschouwt dit recht op tegenspraak als middel bij uitstek om te voorkomen dat onschuldigen worden veroordeeld. Dit is een benadering van het procesrecht die schrijvers wel aanduiden als 'angelsaksisch'. In 'de continentale' traditie, waarbinnen de Nederlandse strafprocedure ook valt, ligt de nadruk meer op de inbreng van een actieve, onderzoekende, professionele rechter en minder op de verdachte als min of meer gelijkwaardige procespartij. De rechter onderzoekt of hij voldoende materiaal heeft om tot een uitspraak te komen. In het geval hij meent dat zulks het geval is en dat er voldoende bewijsmateriaal is om tot een bewezenverklaring te komen, legt hij dat oordeel vast in een vonnis en motiveert hij dat oordeel. De selectie en de waardering van verklaringen van getuigen en deskundigen behoren tot de typisch rechterlijke taak. De 'continentale' traditie hecht grote waarde aan die zelfstandige rechterlijke taak.

Soms botsen beide benaderingen, zoals blijkt uit de Straatsburgse rechtspraak over anonieme getuigen. Daar waar de Nederlandse wetgever en de Hoge Raad grote waarde hechtten aan en veel vertrouwen hadden in de inschatting van de betrouwbaarheid van anonieme

⁴ Zie Bönisch tegen Oostenrijk, EHRM 6 mei 1985, *Publ. ECHR Series A*, vol. 92 en Brandstetter tegen Oostenrijk, EHRM 28 augustus 1991, *Publ. ECHR Series A*, vol. 211. Voor een uitgebreide bespreking zie J. Hielkema, 1996, p. 157 ev.

getuigen door de rechter(-commissaris) en de motivering van die inschatting in een proces-verbaal en/of vonnis en dat die wijze van procederen in overeenstemming was met art. 6 EVRM, daar oordeelde het Straatsburgse Hof dat 'ons' rechtssysteem de verdachte in een aantal gevallen te weinig waarborgen bood om de betrouwbaarheid van anonieme getuigen aan de kaak te stellen. Zulks omdat de verdachte in die gevallen onevenredig werd gehinderd in zijn recht om in enig stadium van de procedure effectief anonieme getuigen te (doen) ondervragen.⁵

Voor wat betreft het recht op tegenonderzoek valt eenzelfde benadering bij het Straatsburgse Hof te ontwaren. Hoewel het EHRM heeft overwogen dat art. 6 lid 3 sub d EVRM weliswaar niet rept van deskundigen, kan volgens het Hof de verdachte aan art. 6 EVRM onder omstandigheden wel degelijk het recht ontlenen om tegendeskundigen in te (doen) schakelen. Als gezegd onderzoekt het Hof of de nationale rechter in een concrete, voorgelegde zaak het voornoemde in art. 6 EVRM neergelegde beginsel van een 'fair trial' heeft gerespecteerd. Het Hof neemt daarbij onder meer in beschouwing welke rol de deskundige gespeeld heeft die door de klager is bekritiseerd. Het Hof onderzoekt of de rol van die deskundige de verdachte, objectief gezien, redenen geeft om aan de onpartijdigheid van die deskundige te twifelen. Indien dat het geval is, heeft de verdachte in beginsel recht op een tegenonderzoek. Zo'n 'objectieve omstandigheid' is dat de betwiste deskundige door zijn onderzoek en rapportage een doorslaggevende rol heeft gespeeld bij de beslissing om de klager te vervolgen. Een dergelijke objectieve omstandigheid is bijvoorbeeld niet dat het rapport van die deskundige voor de klager louter nadelig is. Er moet 'meer' aan de hand zijn.

De ratio achter het Straatsburgse criterium lijkt te zijn dat men van een verdachte niet hoeft te verwachten dat hij een dergelijke deskundige op voorhand als betrouwbaar zal dienen te beschouwen. Mij dunk dat het niet toevallig is dat het EHRM het 'partijdigheids-criterium' ook hanteert wanneer er in Straatsburg wordt geklaagd over de rechterlijke partijdigheid. Ook dan onderzoekt het Hof of er sprake is van een schijn van partijdigheid, hetzij een subjectieve, hetzij een objectieve schijn.⁶ Van de rechter eist de tekst van het Verdrag onpar-

5 Zie onder meer de zaken Kostovski tegen Nederland, EHRM 20 november 1989, *NJ* 1990, 245 en Van Mechelen tegen Nederland, EHRM 23 april 1997, *NJ* 1997, 635 m.nt. Knigge. Zie uitgebreider G. Knigge (red.), 2001, p. 172 ev. en J.F. Nijboer, 2000, p. 124 ev.

6 Zie de zaak Hauschildt, EHRM 24 mei 1989, *NJ* 1990, 627, § 46.

tijdigheid. In het geval van de vanwege de overheid ingeschakelde deskundige veronderstelt het Hof die onpartijdigheid blijkbaar en acht het die noodzakelijk voor een eerlijke procesvoering, hoewel de tekst van het Verdrag die onpartijdigheid niet met zoveel woorden eist. Hoe dan ook, indien de verdachte objectief gezien aan de onpartijdigheid van een eerder benoemde deskundige mag twijfelen, dient de nationale rechter, mits aan nog enkele andere dadelijk te noemen voorwaarden is voldaan, de verdachte zoveel mogelijk in de gelegenheid te stellen om het onderzoek en/of de verklaring van die deskundige effectief met gelijke middelen te bekritisieren.⁷

Een tweede factor waar het EHRM op let, is de proceshouding van de verdediging. Evenals bij de vraag of de klager al dan niet terecht klaagt over het recht om getuigen á décharge te horen, onderzoekt het Hof of de verdachte tijdig en voldoende gemotiveerd de verklaring of de rapportage van de door de rechter benoemde deskundige heeft bekritiseerd en om de benoeming van een tegendeskundige heeft verzocht. Is zo'n verzoek tardief of onvoldoende onderbouwd – waaronder ik ook versta dat de inschakeling van de deskundige onvoldoende relevant is voor bijvoorbeeld de bewijsvraag – dan zal het Hof een klacht waarschijnlijk ongegrond verklaren.⁸ Bij de eis dat een verzoek van de verdediging voldoende expliciet en onderbouwd dient te zijn, past de waarschuwing dat de rechter de verdediging niet met een onmogelijke bewijslast mag opzadelen. Hij mag van de verdediging niet vergen dat zij precies uitlegt waarom de deskundige niet deskundig is of waarom het bekritiseerde deskundigenonderzoek 'suboptimaal' is. Daarvoor is nu juist de inschakeling van een tegendeskundige nodig. Het EHRM eist dat de verdediging een 'proper and adequate opportunity' krijgt om tegen de verdachte ingebracht bewijsmateriaal te bekritisieren.⁹

7 Het recht moet ook 'effectief' zijn. De rechter moet de verdachte in staat stellen om het standpunt van de door de verdachte bekritiseerde deskundige daadwerkelijk aan de kaak te stellen, bijvoorbeeld (dus) door een tegendeskundige op te laten roepen die op basis van procesrechtelijke gelijkwaardigheid het rapport of de verklaring van de eerstbenoemde deskundige kan becommentariëren. Dat laatste gebeurde bijvoorbeeld niet in de zaak Bönisch, waarin de door de rechter benoemde deskundige beduidend meer bevoegdheden ter zitting had (zelfs ondervragingsrecht) dan de door Bönisch ingeschakelde deskundige die 'slechts' de procesrechtelijke status van 'getuige' had. Een op het recht op tegenonderzoek gelijkend voorbeeld waarin de verdediging volgens het EHRM een effectief recht op bekritisering van 'centraal' en enig bewijsmateriaal werd onthouden, vindt men in de zaak P.S. tegen Duitsland (EHRM 20 december 2001, *NJ* 2002, 435 m.nt. Sch.).

8 Zie Asch tegen Oostenrijk, EHRM 26 april 1991, *Publ. ECHR Series A*, vol. 203, Cardot tegen Frankrijk, EHRM, 19 maart 1991, *Publ. ECHR Series A*, vol. 200 en de al genoemde zaak van Brandstetter tegen Oostenrijk.

9 Zie de in de vorige noot genoemde zaak Asch tegen Oostenrijk.

Slotopmerkingen

Men kan bij deze rechtspraak van het EHRM de kritische kanttekening plaatsen of het 'partijdigheids criterium' wel zo'n geschikt criterium is om de kwaliteit van een deskundigenonderzoek te toetsen. Het is wellicht een goed criterium om de rechter tot waakzaamheid aan te zetten, maar ik vraag me af of het criterium het gewicht verdient dat het EHRM eraan toekent. Mij dunkt dat een betere waarborg voor de kwaliteit van de deskundige als onderzoeker of van het door hem verrichte onderzoek gelegen is in een grondige ondervraging van de deskundige. De rechtspraak van de Hoge Raad – maar ook die van het EHRM – biedt de verdediging daartoe al de nodige mogelijkheden en dwingt de rechter onder omstandigheden om op daartoe strekkende verzoeken en/of verweren in te gaan.¹⁰

De vraag is welke consequenties de Straatsburgse rechtspraak heeft voor de Nederlandse strafrechtspraktijk. Ik onderstreep nog eens dat de Straatsburgse rechtspraak casuïstisch is en dat men ervoor moet waken al te vergaande conclusies te trekken uit de enkele uitspraken die het Hof in Straatsburg over dit recht heeft gedaan.

Uit een dossieronderzoek dat ik eerder verrichtte, bleek dat in 119 (25%) van de door mij onderzochte zaken door procesdeelnemers (en anderen) 168 maal werd verzocht en beslist tot de inschakeling van deskundigen. In een kleine minderheid van de zaken waarin werd verzocht en beslist tot de inschakeling van deskundigen, kwam het initiatief tot die inschakeling van de verdediging (namelijk in elf zaken). In geen enkele zaak vond ik een verzoek tot de inschakeling van een tegendeskundige.¹¹ In mijn bescheiden praktijkervaring als rechter-plaatsvervanger heb ik geen signalen ontvangen die met die conclusie in strijd zijn. Integendeel.

Toch biedt de rechtspraak van het EHRM verdachten de mogelijkheid om onderzoek van deskundigen die in Nederland door officieren van justitie of rechters met grote regelmaat worden benoemd, kritisch te volgen zoals in casu via tegendeskundigen. Er zijn immers vele deskundigen die vanwege de officier van justitie worden ingeschakeld, zoals de inspecteurs van de Rijkskeuringsdienst van waren en de laboratoria van diezelfde 'dienst', het Nederlands Forensisch Instituut en

¹⁰ Zie HR 28 februari 1989, *NJ* 1989, 748 ('Spelinterview') en vooral HR 27 januari 1998, *NJ* 1998, 404. Zie uitgebreider hierover G. Knigge (red.), 2001, p. 164 e.v.

¹¹ Zie Hielkema, 1996, p. 287-288 en p. 291-292.

niet in de laatste plaats de technische recherche. Verslagen of processen-verbaal van laatstgenoemde gespecialiseerde opsporingsambtenaren vormen niet zelden de basis van de vervolgingsbeslissing van de officier van justitie. Ik merk daarbij nogmaals op dat de verdediging wel met kracht van argumenten en tijdig kritische kanttekeningen dient te plaatsen bij het hier bedoelde deskundigenonderzoek (bijvoorbeeld over de 'deskundigheid van de deskundige' of over de door hem gehanteerde onderzoeksmethode) en dat zij de rechter of officier van justitie uitdrukkelijk dient te verzoeken om de benoeming van een tegendeskundige. Als de verdediging echter aan die voorwaarden voldoet, zal de rechter blijkens de Straatsburgse rechtspraak zo'n verzoek in beginsel dienen te honoreren.

Literatuur

- Hielkema, J.
Deskundigen in Nederlandse strafzaken
Den Haag, 1996
- Knigge, G. (red.)
Leerstukken van strafprocesrecht
Deventer, Gouda Quint, 2001
- Nijboer, J.F.
Strafrechtelijk bewijsrecht
Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2000
(4^e dr.)

De Hoge Raad inzake forensisch bewijs

Een overzicht van de jurisprudentie

*A. de Jong- van Ormondt**

Zoals vele maatschappelijke ontwikkelingen zich weerspiegeld zien in de rechtspraak, zo is er een verband tussen de voortgang in de wetenschap en de toename van het aantal ingeschakelde deskundigen in rechtszaken. Denk bijvoorbeeld aan computerexperts en DNA-deskundigen. Teneinde deze materie verdergaand te reguleren heeft de Hoge Raad, bij gebrek aan inhoudelijke wettelijke normen (Nijboer, 2003b en 2003c), enige regels geformuleerd. Voordat een selectie wordt behandeld van de rechterlijke uitspraken waarin deze regels naar voren komen, maak ik om te beginnen enkele opmerkingen over de Nederlandse strafrechtspleging in het algemeen.

De Nederlandse rechtspraak

In Nederland is het, in tegenstelling tot landen als Engeland en Frankrijk waar de beslissing wordt genomen door de jury, de professionele rechter die beslist of het tenlastegelegde kan worden bewezen (Nijboer, 2003c). Daartoe heeft de wetgever de rechter een grote mate van vrijheid toegekend. Weliswaar is de rechter gebonden aan de in de wet limitatief opgesomde bewijsmiddelen, maar die omlijning is zo ruim dat in feite de feitenrechter vrij is in de selectie en waardering van het bewijsmateriaal.

Indien zich een specialistisch probleem voordoet, kan de rechter of de rechter-commissaris op grond van art. 227 en 299 Sv een deskundige inschakelen. Afhankelijk van het type deskundigheid waarnaar de rechter op zoek is, kan hij zich in een groot aantal gevallen wenden tot het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) of – als het gaat om

* De auteur is als junior-onderzoeker werkzaam bij het Seminarium voor Bewijsrecht, Universiteit Leiden.

gedragskundige expertise – het Pieter Baan Centrum (PBC).

Daar wordt dan (intern) gekozen voor een bepaalde deskundige.

Een ander probleem betreft de keuze van de juiste deskundige.

Voor iemand die niet in het vak zit, is het moeilijk kiezen tussen de verschillende deskundigen. De wet biedt in dit geval weinig uitkomst. Deze bevat op het gebied slechts een summierere regeling in Titel 5 van Boek II Sv. Veelal zal trouwens in de praktijk de officier van justitie of de politie (op grond van art. 151 Sv.) reeds een of meer deskundigen inschakelen.

Maar het geval wil dat de rechter, die in de regel niet of nauwelijks kaas gegeten heeft van de problematiek, weliswaar voorgelicht door de deskundige, wél degene is die uiteindelijk bepaalt of het tenlastegelegde bewezen verklaard kan worden en zo ja, een oordeel moet vellen over de strafbaarheid van feit en verdachte en, als hij eraan toekomt, de straf moet bepalen. In voorgaande jaren werd daarbij in de regel de conclusie van de deskundige overgenomen, zonder dat er ook maar sprake was van enige controle op de onderzoeksmethode of de deskundige zelf, door bijvoorbeeld de cassatierechter (Hielkema, 1996). Als het gaat om feitenonderzoek en bewijs, is de rol van de cassatierechter in Nederland terughoudend. Deze als grensrechter functionerende instantie houdt slechts toezicht op de toepassing van het recht en de correctheid van de procedure.¹ Ten aanzien van de correctheid van de procedure is sinds het hierna te behandelen Poppenspelarrest een periode ingeluid waarin de Hoge Raad zich heeft 'ontpopt' tot een strenger toezichthouder, niet alleen ten aanzien van gebruikte onderzoeksmethoden, maar ook ten aanzien van de wijze waarop het onderzoek is verricht. En last but not least is de vraag naar de deskundigheid van de deskundige centraal komen te staan.

De Hoge Raad heeft in de hierna te bespreken arresten enkele regels geformuleerd met behulp waarvan de feitenrechter als het ware gedwongen wordt kritisch om te gaan met de deskundige en zijn gebruikte methoden. Maar de uiteindelijke beslissing in de zin van art. 350 Sv blijft voorbehouden aan de feitenrechter. De regels die de Hoge Raad in de betreffende arresten formuleert en/of articuleert, dienen dan ook beschouwd te worden als een normatief kader waarbinnen de feitenrechter het bewijsmateriaal dient te beoordelen. In het navolgende bespreek ik de arresten die elk hebben geleid tot een zekere

¹ Daargelaten de herzieningszaken als bijvoorbeeld de Puttense en Deventer moordzaak, cassatie in het belang der wet en de zaken waarin de Hoge Raad de zaak zelf afdoet.

inperking van de vrijheid van selectie en waardering van het beschikbare bewijsmateriaal.

Poppenspelarrest:² betwisting betrouwbaarheid onderzoeksmethode

In deze zaak stond de betrouwbaarheid van de gebruikte onderzoeksmethode centraal. Doel van de onderzoeksmethode, verricht door een orthopedagoge, was aan te tonen dat sprake zou zijn van seksueel misbruik bij een minderjarige. De raadsman voerde in deze zaak beargumenteerd aan dat het spelinterview met de bedoelde 'anatomisch correcte' poppen een omstreden onderzoeksmethode was en dat hij het onderzoek onvolledig achtte. De onderzoeksresultaten dienden zijns inziens derhalve buiten beschouwing te blijven. Desondanks had het Hof de uitkomst van het spelinterview, zoals vervat in het verslag van de orthopedagoge, zonder verdere motivering, tot het bewijs gebezigd.

De Hoge Raad bepaalde dat de feitenrechter een dergelijk onderbouwd verweer van de advocaat niet zonder motivering mag verwerpen. Temeer ook daar het om een nieuwe onderzoeksmethode ging, waarover onder vakgenoten niet eensluidend werd gedacht. Let wel, de rechter mag, indien terzake een onderbouwd en toegespitst verweer is gevoerd, de onderzoeksresultaten van het omstreden onderzoek of de uitvoering daarvan wel op zichzelf voor het bewijs gebruiken, maar zal hiervan dan verantwoording dienen af te leggen door dit duidelijk te motiveren.

Snelheidsmetingsarrest:³ betwisting betrouwbaarheid gebruikte apparatuur

In dit arrest werd een soortgelijke responsieplicht voor de rechter aangenomen als in het Poppenspelarrest. In dit geval ging het niet om een onbetrouwbare onderzoeksmethode, maar om de betrouwbaarheid van de gebruikte apparatuur waarmee was vastgesteld dat de toegestane snelheid zou zijn overschreden. De Hoge Raad oordeelde dat de

² HR 28 februari 1989, NJ 1989, 748.

³ HR 12 maart 1996, NJ 1996, 511.

rechter rekenschap had dienen af te leggen van de wijze waarop de snelheid is vastgesteld, waarbij het er in de ogen van de Hoge Raad niet toe doet of de rechter van oordeel is dat bij vaststelling van de snelheid de foutmarge is ingecalculeerd, of dat de rechter van oordeel is dat rekening houden met die foutmarge niet meer nodig was, mits maar duidelijk is wat hij doet.

Van belang is dat de rechter, indien er inhoudelijk verweer gevoerd wordt tegen de snelheidsmeting, onderzoekt en motiveert dat bij de vaststelling van de meting rekening is gehouden met de marges.

Het Zakjappersarrest:⁴ deskundigenonderzoek nader verklaard

In het onderhavige arrest stond de vraag centraal wat precies valt onder een deskundigenonderzoek. In deze zaak waren door een opsporingsambtenaar gegevens uit het geheime geheugen van zakcomputers zichtbaar gemaakt door middel van het kraken van het wachtwoord. Crux van deze zaak, althans voor zover hier van belang, was de vraag of het zichtbaar maken van gegevens uit het geheime geheugen van een zakjapper is te beschouwen als een deskundigenonderzoek in de zin van de wet en of de verslaglegging een deskundigenrapport is.

Evenals het openen van een beveiligde kluis, is het volgens het Hof in het in cassatie bestreden arrest enkele openbaren van geheime informatie door het achterhalen van de code, niet te beschouwen als een deskundigenonderzoek en het verslag in de vorm van een proces-verbaal zou eveneens géén deskundigenrapport zijn. De Hoge Raad flatteerde deze redenering van het Hof.

De Hoge Raad sloeg daarmee enigszins de plank mis. Het feit dat het gaat om een proces-verbaal, betekent *niet* dat er *dan dus* geen sprake is van een deskundigenverslag. Het eerste is eerder een kwestie van vorm, het tweede eerder van inhoud. Impliciet, zo blijkt uit het hieronder te bespreken Computergame-arrest, is de Hoge Raad op zijn dwaling teruggekomen.

4 HR 29 maart 1994, NJ 1994, 577.

Computergame-arrest:⁵ met deskundigenrapport(en) onderbouwde verweren

De Hoge Raad bevestigde in dit arrest nog eens dat het aan de feitenrechter is voorbehouden te beslissen welk beschikbaar bewijsmateriaal voor de bewezenverklaring zal worden geselecteerd. Deze keuze behoeft in beginsel niet gemotiveerd te worden, behalve in bijzondere gevallen. Zo'n bijzonder geval was in de Computergame-casus aan de orde, daarin speelde onder meer een door opsporingsambtenaren uitgevoerde zogeheten praktijktest een rol.

Verdachte stond terecht wegens overtreding van de Wet op de kansspelen. Door de verdediging was gemotiveerd met een door een ingenieur opgemaakt deskundigenrapport aangevoerd dat geen sprake zou zijn van een kansspel als in de Wet op de kansspelen, doch dat slechts sprake was van een behendigheidsspel, hetgeen niet zou kunnen leiden tot een veroordeling van de Wet op de kansspelen.

De door het Hof als bewijsmiddelen gebezigde, in proces-verbaalvorm gerelateerde verklaringen van de verbalisanten en een getuige berustten louter op observaties van het spel (de al genoemde praktijktest).

Het Hof ging weliswaar in op het verweer van de verdachte, maar repte niet over het aan het verweer ten grondslag liggende rapport.

Het Hof had volgens de Hoge Raad niet zomaar het met een deskundigenrapport onderbouwde verweer van de verdediging mogen verwerpen, zonder dit nader te motiveren.

In de periode vóór het hierna te bespreken Schoenmakersarrest handelden de arresten met betrekking tot betrouwbaarheidsverweren om de onderzoeksmethode dan wel verklaringen. De Hoge Raad gaf in die arresten nog geen criteria ter toetsing van de deskundigheid van de deskundige welke de rechter diende na te gaan alvorens bepaalde uitkomsten van betwiste onderzoeken tot bewijs te bezigen. Dat veranderde in het Schoenmakersarrest.

Schoenmakersarrest:⁶ criteria ter toetsing van deskundigheid van de deskundige

In de Helmondse carnavalsmoordzaak, waarop dit arrest betrekking heeft, werd de deskundigheid van een deskundige onder de loep

⁵ HR 13 mei 1997, NJ 1998, 318.

⁶ HR 27 januari 1998, NJ 1999, 404.

genomen. Althans, genuanceerder, door formulering van algemene criteria ter toetsing van de deskundigheid werd de feitenrechter een algemeen handvat geboden teneinde zich kritischer te kunnen opstellen jegens de deskundige.

In deze zaak ging het, voor zover hier van belang, om de volgende feiten. Op of rondom de plaats waar een moord had plaatsgevonden was een schoenspoor aangetroffen waarvan men vermoedde dat het van de verdachte afkomstig was. Teneinde een antwoord te vinden op deze cruciale vraag werd een 'deskundige' ingeschakeld, een orthopedisch schoenmaker uit de buurt. Deze kwam na onderzoek uiteindelijk tot de conclusie dat de aangetroffen schoensporen afkomstig waren van de verdachte.

In deze zaak werd zowel bij de Rechtbank als ook bij het Hof verweer gevoerd inzake de (on)deskundigheid van de deskundige. Bekend was dat deze deskundige al zo'n tien jaar werkzaam was als orthopedisch schoenmaker en per jaar ongeveer vierhonderd schoenen aanmat en vervaardigde. Evenwel niet was komen vast te staan – en daar draaide het uiteindelijk allemaal om – dat de deskundigheid van deze schoenmaker zich mede uitstrekte tot onderzoek aan schoensporen. Dat bleek een vorm van onderzoek te zijn waarin deze deskundige niet geoefend was. De rechter had de uitkomst van het onderzoek echter wel betrokken in de motivering van de bewezenverklaring. De Hoge Raad oordeelde dat het Hof had moeten nagaan of de betrokken deskundige wel zo deskundig was op het gebied van onderzoek aan schoensporen als hij deed voorkomen. Hiertoe formuleerde de Hoge Raad enkele criteria.

Allereerst dient te worden nagegaan wat de opleiding, het beroep en de ervaring van de deskundige in kwestie zijn. Ten tweede dient, in lijn met het voorgaande, de rechter te vragen of de deskundigheid zich mede uitstrekt tot het uitgevoerde onderzoek. De achterliggende gedachte hiervan blijkt reeds uit deze zaak. Iemand kan een zeer ervaren orthopedisch schoenmaker zijn, maar dit betekent niet dat deze deskundige per definitie deskundig is op het gebied van onderzoek aan schoensporen, die vooral het uitwendige van de schoen betreffen. De overige criteria richten zich op de gebruikte onderzoeksmethode. Zo zal nagegaan moeten worden volgens welke methode het onderzoek is uitgevoerd. Voorts zal, in het verlengde hiervan, gevraagd dienen te worden of er verscheidene onderzoeksmethoden beschikbaar waren en zo ja, waarom juist voor deze methode is gekozen en zal motivatie van betrouwbaarheid van de gebruikte methode moeten

worden gevraagd. Ten slotte dient aan de orde te komen in hoeverre de deskundige zichzelf in staat acht de uitgevoerde methode vakkundig toe te passen. Van dat alles zal de feitenrechter verantwoording moeten afleggen, indien terzake een toegespitst en onderbouwd verweer is gevoerd.

Met dit belangrijke arrest is de Hoge Raad ten aanzien van de houding van de feitenrechter jegens de deskundige een nieuwe weg ingeslagen. Waar de feitenrechter voorheen (vrijwel) blind kon varen op de deskundigheid van de deskundige en de uitkomsten en conclusies van diens onderzoek, wordt de rechter door deze criteria gedwongen zich kritischer op te stellen jegens de deskundige en het bezigen van deskundigenrapporten voor het bewijs.

Psycholoog I:⁷ betwisting betrouwbaarheid onderzoeksmethode

In dit arrest stond, evenals in het Poppenspelarrest, zij het in indirecte zin, de betrouwbaarheid van de gebruikte methode, de zogenoemde (Criteria) Content Based Analyses, centraal. Weliswaar behoorde het rapport dat voortvloeide uit die methode niet tot de bewijsmiddelen, maar het rapport diende wel als toetsing van de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de verklaringen van het slachtoffer, die werden betwist en waarop het onderzoeksrapport met betrekking tot de gewraakte methode betrekking had.

De verdachte in deze zaak werd veroordeeld wegens ontucht met de aan zijn zorg toevertrouwde minderjarige. De gebezigde bewijsmiddelen bevatten onder meer de geverbaliseerde verklaring van het slachtoffer, ondersteund door het rapport van de psycholoog.

De door de psycholoog gebruikte onderzoeksmethode werd onder vakgenoten betwist. Ondanks het feit dat het psychologisch rapport zelf niet tot de bewijsmiddelen werd gebezigd, diende dit rapport wel als grondslag van de betrouwbaarheid van de verklaring van het slachtoffer, die wel als bewijs werd gebezigd. Op grond hiervan, zo concludeerde de Hoge Raad, had het Hof de voor het bewijs gebruikte verklaring niet zonder nadere motivering mogen gebruiken.

⁷ HR 30 maart 1999, NJ 1999, 451.

**Petje-arrest:⁸ onderzoeksmethode deels onbetrouwbaar,
nuancering Poppenspel**

Het Hof had de verdachte veroordeeld ter zake van moord. Hij zou iemand hebben neergeschoten. Het Hof had hiertoe enkele getuigenverklaringen tot het bewijs gebezigd naar aanleiding van een eenvoudige spiegelconfrontatie. Ooggetuigen hadden de verdachte een petje zien dragen. Bij aanhouding van de verdachte werd een petje in beslag genomen. De ooggetuigen – die het petje (bij wijze van signalement) op zeer verschillende manieren omschreven – werden later met het in beslag genomen petje geconfronteerd en het hoofddeksel werd door allen herkend als het petje van de schutter. Uit een rapport van een door de verdediging ingeschakelde deskundige blijkt dat de diagnostische waarde van de herkenning van het petje gering is, omdat geen meerkeuzeconfrontatie heeft plaatsgevonden. Dat wil zeggen, indien de getuigen hadden moeten kiezen uit meerdere vergelijkbare petjes, zou de uitkomst van het onderzoek meer zekerheid hebben gegeven. Het Hof liet deze kwestie in het midden en gebruikte de verklaringen inzake de herkenning van het petje voor het bewijs. De Hoge Raad verwierp deze keer het beroep. Enerzijds omdat de deskundige niet tot de conclusie was gekomen dat de onderzoeksmethode in het geheel onbetrouwbaar was. Anderzijds had de feitenrechter op grond van overige bewijsmiddelen tot eenzelfde conclusie met betrekking tot de identiteit van de verdachte als de schutter kunnen komen.

De Hoge Raad nuanceert in dit arrest zijn eerdere uitspraak in het Poppenspelarrest. In die zaak werd de gebruikte onderzoeksmethode door de verdediging als geheel onbetrouwbaar bestempeld. Een belangrijk verschil is overigens wel dat de uitspraak van de feitenrechter in die zaak vrijwel alleen op dat rapport stelde.

Psycholoog II:⁹ onderzoeksmethode deels onbetrouwbaar

Verdachte in deze zaak was door het Hof veroordeeld wegens ontucht met twee minderjarigen. Tot de bewijsmiddelen behoorden onder andere een rapport opgemaakt door een psycholoog, waarin de

⁸ HR 27 juni 2000, NJ 2000, 580.

⁹ HR 10 september 2002, NJ 2002, 474.

betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de verklaringen van de slachtoffers werd getoetst.

Evenmin als het geval was in het Petje-arrest ging het hier om een methode die in zijn geheel als onbetrouwbaar werd beoordeeld. Kern van deze zaak was dat de methode niet dermate betrouwbaar was dat het bewijs enkel en alleen op dat rapport kon steunen. Gelet op het feit dat beide slachtoffers op de zitting waren gehoord waardoor het Hof zelf in staat was de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de slachtoffers in te schatten, behoeft het Hof het gebruik van de verklaringen tot het bewijs niet nader te motiveren.

Advocaat-generaal Wortel sluit zijn conclusie in deze zaak af met een, mijns inziens, heldere aanbeveling. Namelijk, dat alhoewel het Hof geen motiveringsplicht had, het toch verstandig zou zijn geweest indien het Hof enige woorden had gewijd aan de reden waarom het dat rapport, ondanks het onbetrouwbaarheidsverweer, toch gebruikt had. Een kleine moeite, een groot gemak.¹⁰

Afsluiting

In het voorgaande heb ik acht arresten de revue laten passeren die een zekere inperking van de vrijheid van selectie en waardering van het bewijsmateriaal tot gevolg hebben. De feitenrechter – zo blijkt – dient zich – en dat is helaas geen open deur (Malsch en Nijboer, 1999) – kritisch op te stellen ten aanzien van de deskundige, de gebruikte methode en de wijze waarop de methode is uitgevoerd. In dit verband is met name het Schoenmakersarrest een belangrijke mijlpaal.

Literatuurlijst

Barning, L., J.F. Nijboer	<i>de klassieke identificatiecrimin-</i>
<i>Het anatomisch correcte poppen-</i>	<i>listiek?</i>
<i>arrest</i>	Nederlands juristenblad, 2002,
Nederlands juristenblad, afl. 32,	p. 1786- 1797
1989, p. 1173-1177	Crombag, H.F.M.
Broeders, A.P.A.	<i>Rechters & deskundigen</i>
<i>Daubert en Saks – het einde van</i>	Nederlands juristenblad, afl. 32,

¹⁰ Een voorbeeld van een zaak waarin het Hof uitvoerig ingaat op de selectie van het bewijsmateriaal, waar het er niet toe gehouden was, is te vinden in HR 26 november 2002, NJ 2003, 20.

- 2000, p. 1659-1665
- Die, E. van, J.F. Nijboer**
Deskundigen in strafzaken; een dubieuze zaak?
Nederlands juristenblad, afl. 26, 1993, p. 955-959
- Hielkema, J.**
Deskundigen in Nederlandse strafzaken
Den Haag, 1996
- Nijboer, J.F.**
De taken van de strafrechter
Deventer, Gouda Quint, 2000
- Nijboer, J.F.**
Forensische expertise – steeds opnieuw een uitdaging in de (straf)rechtspleging
Deventer, Kluwer, 2003a (tweede druk)
- Nijboer, J.F.**
De (straf)rechter en de deskundige,
In: Brenninkmeijer, A.F.M. (red.), *De taakopvatting van de rechter,*
Den Haag, Boom, 2003b, p. 183-207
- Nijboer, J.F.**
De omgang met deskundigen in de strafrechtspleging
Trema, 2003c (in druk)

Summaries

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published nine times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice in co-operation with Boom Juridische uitgevers. Each issue focuses on a central theme related to judicial policy. The section *Summaries* contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (vol. 30, nr. 1, 2004) is *Forensic evidence*.

Role of expertise in legal practice

J.F. Nijboer

In this article the author focuses on the 'scientification' of society and the influence of technical and scientific developments on different fields of the law. Closely linked to these phenomena is the role (forensic) experts play. The author deals with the increasing importance and implications of (forensic) expert research in investigation, prosecution and sentencing in penal law cases. He also draws parallels between other judicial contexts than that of penal law only. Attention is given to the interdisciplinary and interprofessional communication in the administration of justice and to the inherent clashes between disciplines and between participants in legal proceedings, the 'battle of experts' included. The author stresses the importance of clearly written expert reports and of a thorough check of expertise when regular forensic experts are appointed.

The forensic alphabet

A.P.A. Broeders

Following the general trend towards specialisation in science and technology, the forensic sciences have shown a high degree of diversification in recent years. Most full-service laboratories are now offering a wide range of forensic expertise, with niche activities being supplied by university departments, specialist laboratories or research institutes. Over fifty of the more common forensic disciplines are briefly discussed, ranging from time-honoured subjects like forensic medicine and dactyloscopy to such novel fields as forensic nursing and forensic imaging.

Verification based on DNA profiles and -data bases

P. de Knijff

This article explains the importance of DNA profiles and DNA databases for forensic casework. It stresses the use of both terms in the correct context simply because there are many different types of DNA profiles and DNA databases. Due to increasing technical complexity the role of the forensic DNA expert witness becomes more and more important. Moreover, one cannot expect from judges and lawyers to fully understand DNA evidence and all its caveats. This process could ultimately lead to a 'gap of knowledge' between the scientist and non-scientists that cannot be crossed. One consequence of this could be that the scientist is misunderstood and crucial evidence not taken into consideration. This situation can only be prevented when criminal law students receive at least a minimum training in this respect.

The role of forensic psychology in penal law cases

C. de Ruiter

According to Dutch criminal law, the court can request mental health professionals to report on a suspect in cases of serious sexual and violent offences. In general, the professional is asked three questions: was the suspect suffering from mental disorder at the time of the offence, is there a link between the two which limits the culpability of the suspect, how great is the risk of a repeat offence. Contrary to Anglo-Saxon jurisdictions, there exists no formal academic education in forensic psychology or psychiatry in the Netherlands. As a consequence, the quality of reports to the court varies considerably and different mental health professionals may arrive at different conclusions regarding criminal responsibility and recidivism risk. Fundamental differences between psychology and law, such as differences in epistemology and methodology are explained in relation to an illustrative case. The author argues for the establishment of an accredited Master level program in forensic psychology (and psychiatry) in The Netherlands, which acknowledges the complexity and the specialty of the forensic mental health professional's task in criminal case reporting.

Memory detection reveals guilty knowledge

H.L.G.J. Merckelbach and E.H. Meijer

This article critically evaluates lie detection procedures as they are currently used in several European countries. In passing, relevant legislation is briefly discussed. The most common lie-detection technique is the control-questions approach. Yet, a risk associated with this approach concerns false positive outcomes, which even under best practice conditions circle around 10%. In contrast, the guilty-knowledge version of lie detection has the advantage that the chance of false positives can be brought far below the 1%. Some experts have argued that for practical reasons, only a small number of criminal cases can be subjected to guilty-knowledge tests. The Japanese example demonstrates that this not a valid argument and that large-scale guilty-knowledge testing is possible provided that it takes place during the early phase of criminal investigation. Meanwhile, there is no such thing as 'guilty knowledge'. Therefore, a better name for this approach would be 'memory detection'.

Article 6 of the European Convention and the right to counter-expertise

J. Hielkema

In this article, the author describes and analyses the right of defendants to ask for an expert's assistance, especially the assistance of a counter-expert. The attention is mainly focused on article 6 of the European Convention on human rights and fundamental freedoms. Two decisions of the European Court on Human Rights are important in this respect, i.e. the casus of Bönisch and Brandstetter, both against Austria in which the court applies the principle of a fair trial to answer the question whether the defendant has the right to counter-expertise. When deciding whether a defendant has a right to counter-expertise, the court takes the following factors into consideration. First, the role that the court-appointed expert has played in a particular case. If, objectively seen, doubts can be cast upon the impartiality of the expert, the defendant may have a right to counter-expertise. This is what is known as the 'partiality-criterion'. There is reason for such doubt when the expert is responsible for the prosecution of the defendant because of his research and report in the case. Second, the defendant has to take an active position. He should

indicate why the contribution of his own expert is of importance for the outcome of the case, and he should review the report of the 'official' expert. Finally, the author describes the effects of these court decisions on the Dutch criminal procedure.

The Supreme Court on forensic evidence

A. de Jong-van Ormondt

In this article the author describes and analyses eight Supreme Court decisions in which rules are formulated on how a judge, who has to assess the facts of a certain case, will have to deal with the evidence presented to him or her by experts. In certain cases the judge is obliged to deal critically with evidence concerning the expert, the used unreliable method or testimonies that are based on unreliable method(s). The most important Supreme Court decision in this respect is the so called Schoenmakers-arret in which the Supreme Court formulated four criteria a judge should take into account before using the expert evidence. Using these criteria the judge should be able to assess whether the expert is capable, reliable and sufficiently educated to watch all the pitfalls and to do research. As a result of these Supreme Court decrees judges find themselves obliged to be more critical towards the experts and the evidence presented by them in expert reports.

Journala

Het WODC op Internet:
www.wodc.nl

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie is via Internet bereikbaar. Het WODC is een kenniscentrum op justitieel terrein dat een wetenschappelijk bijdrage levert aan de ontwikkeling en de evaluatie van justitiebeleid. Op deze nieuwe site is de volgende informatie te vinden:

1. Organisatie (o.a. beschrijvingen van de verschillende afdelingen en de namen van de medewerkers).
2. Publicaties;
 - uitgebreide samenvattingen en volledige teksten van de nieuwste rapporten;
 - inhoudsopgaven, voorwoord en artikelen (pdf-files) van *Justitiële verkenningen*;
 - jaarlijsten van rapporten en *Justitiële verkenningen*;
 - overige publicaties (o.a. onderzoeksprogrammering van justitie).
3. Interessante verwijzingen (overzicht van congressen en

studiedagen; bronnenlijst inzake het 'criminaliteitsvraagstuk').

Voor vragen over producten en diensten van het WODC kunt u terecht bij de WODC-informatiedesk (e-mail: wodc-informatiedesk@minjus.nl). Wij hopen op deze wijze bij te dragen aan de verspreiding van relevante kennis en informatie buiten het ministerie van Justitie.

Hans van Netburg (redacteur WODC-site)
 tel.: 070-3 70 69 19
 fax: 070-3 70 79 48
 e-mail: c.j.van.netburg@minjus.nl

WODC-thesaurus 'Het criminaliteitsvraagstuk' (3e herziene uitgave, 2003)

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie heeft een herziene digitale uitgave van de WODC-thesaurus beschikbaar gemaakt als printversie op de website van het WODC (www.wodc.nl). Deze gestructureerde standaard trefwoordenlijst inzake het criminaliteitsvraagstuk bestrijkt de volgende terreinen: criminologie, victimologie, criminaliteits-

preventie, delicten/criminaliteitsvormen, politie, justitie, Openbaar Ministerie, rechterlijke macht, strafrechtspleging, gevangeniswezen, reclassering en vreemdelingenzaken.

Na het uitkomen van de eerste uitgave van de WODC-thesaurus in 1993 is deze met succes toegepast als instrument bij het toegankelijk maken van publicaties op het gebied van het criminaliteitsvraagstuk. Niet alleen bij de Afdeling Documentaire Informatievoorziening van het WODC maar ook elders.

Als extra hulpmiddel is ook een nieuwe uitgave van de geografische thesaurus beschikbaar. Deze thesaurus is oorspronkelijk samengesteld door de Centrale Bibliotheek van het ministerie van justitie en nu in samenwerking met het WODC aangepast met behulp van officiële lijst van landennamen van de Nederlandse Taalunie. De digitale uitgaven van beide thesauri zijn te vinden op de WODC-website (www.wodc.nl) via de knop 'publicaties' en de subknop 'overige'.

Themanummers *Justitiële verkenningen*

Regelmatig worden, bij voorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van *Justitiële verkennin-*

gen nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema's die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen. Ook personen die een bijdrage willen leveren aan een van de aangekondigde nummers wordt verzocht contact op te nemen met de redactie.

JV2 2004, maart:
Voedselveiligheid

JV3 2004, mei:
Inlichtingendiensten

Congressen

18 februari:
Symposium Bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit (Zutphen)

19 februari:
Conferentie Bekenden van Justitie: wat te doen met daders die blijven recidiveren? (Amsterdam)

19 februari:
Debat seksuele delinquenten (Amsterdam)

11 maart:
Congres Verscherping Vreemdelingenbeleid (Maarssen)

31 maart:

Ciroc seminar 'Criminele carrières' (Amsterdam)

22 en 23 april:

Elfde Sociaal Wetenschappelijke Studiedagen 'De ontregelde samenleving' (Amsterdam)

13-15 mei:

Conferentie 'What works in reducing crime' (Parijs)

14 mei:

Congres 'De taak van de strafrechtswetenschap' (Leiden)

9 juni:

Ciroc seminar 'De Albanen' (Amsterdam)

17 juni:

NVK-congres

25 tot 28 augustus:

International conference 'Global similarities – local differences' (Amsterdam)

Hieronder volgen meer uitgebreide beschrijvingen van deze congressen.

Symposium Bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit

Centraal tijdens het symposium staan de argumenten voor bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit, achtergronden en recente ontwikkelingen en de instrumenten voor gemeenten. Doelstelling van het symposium is gemeenten zo concreet mogelijke handvatten te geven voor de ontwikkeling van een bestuurlijke aanpak.

Daarom wordt uitvoerig stilgestaan bij ervaringen van pionierende gemeenten. Natuurlijk wordt ook aandacht geschonken aan de Wet BIBOB. Het symposium is bedoeld voor burgemeesters en coördinatoren veiligheid maar ook voor bestuurders en ambtenaren werkzaam op relevante beleidsterreinen (bouwen en ruimtelijke ordening, economische zaken, milieu, horeca, vergunningverlening en handhaving).

Sprekers: Dick de Cloe (voormalig Tweede-Kamerlid en thans waarnemend burgemeester van Vlist en Schoonhoven), Cyrille Fijnaut (hoogleraar aan de Rechtenfaculteiten van de Universiteit van Tilburg en de K.U. Leuven en adviseur van het rijk en gemeenten inzake de beheersing van (georganiseerde) criminaliteit) en Freek Salm (voormalig 'Wallenmanager' in Amsterdam en adviseur over de bestuurlijke aanpak voor diverse gemeenten).

Datum: 18 februari 2004 van 09.45-16.15 uur

Plaats: De Hanzehof te Zutphen
Informatie en aanmelding: Voor inhoudelijke informatie: SGBO, Onderzoeks- en adviesbureau van de VNG, contactpersonen: Jasper van Gaalen, e-mail: jasper.vangaalen@vng.nl of Lourens Burgers, e-mail: lourens.burgers@vng.nl, voor

organisatorische informatie:
 Congres- en Studiecentrum
 VNG, Postbus 30435, 2500 GK
 Den Haag, tel.: 070-3738458, fax:
 070-3738743, e-mail: cs@vng.nl,
 website: www.congresenstudie-
 centrum.nl

**Bekenden van Justitie: wat te
 doen met daders die blijven
 recidiveren?**

U kent ongetwijfeld de term
 'veelplegers'. Daders van mis-
 drijven die keer op keer in de
 fout gaan en waarbij geen enkele
 straf of maatregel lijkt te hel-
 pen. Het Wetenschappelijk
 Onderzoek- en Documentatie-
 centrum van het ministerie van
 Justitie (WODC) heeft hier
 onderzoek naar gedaan. De
 resultaten zijn nu bekend en die
 presenteren wij op de WODC-
 conferentie Bekenden van
 Justitie. Op deze conferentie
 komen verschillende thema's
 aan de orde. Welke aanpak van
 veelplegers willen we in Neder-
 land? Wat vindt de rechterlijke
 macht? En in hoeverre mag reci-
 dive doorklinken in de eis en de
 uiteindelijke afdoening?

Sprekers: mw. drs. M.C.A. Blom
 (directeur Directie Sancties,
 Reclassering & Slachtofferzorg,
 ministerie van Justitie, Den
 Haag), dr. H.J.R. Kapteijn (docent
 Rechtsfilosofie, Universiteit van
 Amsterdam), dr. M.W.J. Koeter
 (senior onderzoeker,

The Amsterdam Institute for
 Addiction Research), mw. drs.
 A.J.J. Slotboom (beleidsadviseur,
 Parket Generaal, Den Haag), drs.
 B.S.J. Wartna (onderzoeker afde-
 ling Criminaliteitspreventie,
 Slachtofferzorg, Jeugdbescher-
 ming en Sanctietoepassing,
 WODC, Ministerie van Justitie,
 Den Haag)

Datum: 19 februari 2004 van
 12.30-17.30 uur

Plaats: Novotel, Amsterdam

Informatie en aanmelding:
 Vermande Studiedagen, Postbus
 19503, 2500 CM in Den Haag,
 website: www.vermandestudie-
 dagen.nl, e-mail: vermande.
 studiedagen@sdu.nl, inhouden-
 de informatie: mr. Mariëlle C.
 van Vulpen, congresmanager
 Vermande Studiedagen, tel.:
 070-3789426 en organisatorische
 informatie: drs. Marlies Doeven,
 congrescoördinator Vermande
 Studiedagen, tel.: 070-3789533.

Debat seksuele delinquenten

De redactie van het *Tijdschrift
 voor Criminologie* en SISWO/
 Instituut voor Maatschappij-
 wetenschappen organiseren een
 discussiemiddag over het the-
 manummer Seksuele delinquen-
 ten. Voorzitter is themaredac-
 teur Ed Leuw. Nadere details zie
 www.criminologie.nl.

Datum: Donderdag 19 februari
 2004 van 15.00-17.00 uur

Plaats: Siswo, Plantage

Muidergracht 4 te Amsterdam
Aanmelding en informatie:
Carolien Bouw (SISWO),
Plantage Muidergracht 4, 1018
TV Amsterdam, tel.: 020-
5270638, e-mail:
bouw@siswo.uva.nl

Verscherping

Vreemdelingenbeleid 2004

Herkent u bovenstaande krantenkoppen? Het huidige kabinet heeft een verdere verscherping van het vreemdelingenbeleid aangekondigd. Dit heeft tot doel minder immigratie en meer (re)migratie te bewerkstelligen en hiermee de illegaliteit terug te dringen. Wilt u weten wat dit betekent voor het vreemdelingenbeleid binnen uw organisatie, kom dan naar dit congres. De ministerraad heeft recent ingestemd met de terugkeernota van minister Verdonk voor Vreemdelingenzaken en Integratie. Terugkeer gaat een integraal onderdeel vormen van het vreemdelingenbeleid en wordt niet langer meer gezien als sluitpost. Maar wie is er precies verantwoordelijk voor de uitvoering van het terugkeerbeleid? Hoe maak je het aantrekkelijk voor een illegaal om terug te keren? Wat is het plan van aanpak voor vreemdelingen die niet onder de pardonregeling vallen? En hoe verloopt de samenwerking tussen gemeenten en de

Internationale Organisatie voor Migratie en Vreemdelingenpolitie?

Inleidingen: Verscherping Vreemdelingenbeleid; Nieuwe voorwaarden voor gezinshereniging en gezinsvorming; Nieuwe maatregelen voor vertrek en uitzetting. *Workshops:* Toezicht vreemdelingen/bestrijding van de illegaliteit; Terugkeer van uitgeprocedeerde asielzoekers binnen gemeenten; Hogere eisen aan nieuwkomers; Push en pull factoren bij binnenkomst en terugkeer van illegalen. Sprekers zijn onder anderen: drs. E.A.M. Nazarski MBA (algemeen directeur, Vluchtelingenwerk Nederland), mr. T.J.P. van Os van den Abeelen (coördinerend vice-president, arrondissementsrechtbank te Amsterdam, voorzitter van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken), drs. E.T. Wilde (chef dienst Vreemdelingenpolitie, regiopolitie Amsterdam-Amstelland), prof.dr A.M. van Kalmthout (hoogleraar Faculteit rechtswetenschappen, Universiteit van Tilburg, voorzitter commissie van toezicht Tilburgse vreemdelingenbewaring Willem II)
Datum: Donderdag 11 maart 2004 van 09.30-17.00 uur
Plaats: Meeting Plaza te Maarssen
Inlichtingen: Heeft u vragen of

opmerkingen m.b.t. het programma, neemt u dan contact op met mr. Charlotte H. Moerman (congresontwikkelaar, charlotte.moerman@reedbusiness.nl); Organisatorisch: Regina de Bruin (projectassistente, regina.de.bruin@reedbusiness.nl, tel.: 070-4415721.

Ciroc seminar: Criminele carrières

Organisatie: CIROC (samenwerkingsverband EUR, VU en het WODC)

Datum: 31 maart 2004 van 09.45-17.00 uur

Locatie: Vrije Universiteit, Agora-zaal, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

Informatie en aanmelding: Christa Hoeksel, sectie Strafrecht en Criminologie, tel.: 020-4446231 of www.ciroc.nl.

Elfde Sociaal-wetenschappelijke studiedagen: 'De ontregelde samenleving'

In welvarende verzorgingsstaten als Nederland en België heerst al langere tijd onvrede onder de bevolking. Het wantrouwen en onbehagen van de burgers leiden tot een aantal interessante maatschappelijke paradoxen. Toenemende grootschaligheid en onzekerheid, voortgaande individualisering, ontzuiling, multiculturalisme en een terugtrekkende overheid roepen

tegengestelde reacties op. Reacties die lijken op een terugverlangen naar de sociale gebondenheid en geborgenheid van de jaren vijftig. Tegelijkertijd accepteren burgers van diezelfde overheid geen vrijheidsbeperkende regels. Hoe moet het beleid de komende jaren anticiperen op deze maatschappelijke paradoxen? En wat is de taak van de sociale wetenschappen? De plenaire sessies op de morgen van de eerste congresdag belichten het thema De Ontregelde Samenleving. Keynote-speaker is prof. Mark Elchardus van de Vrije Universiteit Brussel. Een breed samengesteld forum, met vertegenwoordigers uit Nederland en Vlaanderen, reageert vervolgens op de problematiek van het congressthema. De 11e sociaal-wetenschappelijke studiedagen zijn een markt voor recent onderzoek, voor discussies en gedachteswisselingen met collega's, vakgenoten, vertegenwoordigers van eigen en andere wetenschappelijke disciplines en stromingen. In thematische sessies worden papers gepresenteerd. De studiedagen zijn bestemd voor Vlaamse en Nederlandse beoefenaren van de sociale wetenschappen, binnen en buiten de universiteiten, in overheidsdienst en in de marktsector. Zij zijn bij uitstek de gelegenheid om in vogel-

vlucht een beeld te krijgen van de meest recente stand van zaken op tal van terreinen. Ruim honderdvijftig papers worden gedurende de beide dagen van de sociaal-wetenschappelijke studiedagen besproken in meer dan vijftig sessies van anderhalf uur. De in het schema opgesomde terreinen zijn indicatief: tijdens de studiedagen is er plaats voor veel thema's en onderwerpen. Een van de thema's is 'veiligheid en leefbaarheid'.

Datum: 22 en 23 april 2004

Plaats: CASA 400 Amsterdam, James Wattstraat 75, Amsterdam.

Informatie: Inlichtingen Marycke Borghardt, e-mail: borghardt@siswo.uva.nl en Ente Breed, e-mail: studiedagen@siswo.uva.nl, programma en sessies: <http://www.siswo.nl>.

What works in reducing crime?

Dit jaar zal in Parijs de eerste 'Key issue conference' worden gehouden. Deze conferentie wordt georganiseerd door verschillende professionele criminologieverenigingen, waaronder de Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK). De algemene organisatie is in handen van de American Society of Criminology (ASC). Het thema van de conferentie is 'What works in

reducing crime' en heeft als belangrijkste doel het samenbrengen van bestaande kennis op dit terrein. Er kunnen complete panelsessies worden ingediend (voor formulier zie: <http://www.asc41.com/panel-formparis>). Ingevulde formulieren kunnen bij Karin Wittebrood worden ingediend. Op basis van de ingediende abstracts zullen de verschillende criminologieverenigingen een programma opstellen.

Datum: 13-15 mei 2004

Locatie: Paris Renaissance Hotel, Frankrijk

Informatie: Karin Wittebrood, k.wittebrood@scp.nl, tel.: 070-3407808. Zie ook <http://www.asc41.com/paris>

De taak van de strafrechtswetenschap (vooraankondiging)

Staat de strafrechtswetenschap te ver af van de maatschappelijke realiteit en legt zij te veel de nadruk op individuele vrijheden en grondrechten? Heeft zij de boot gemist? Wat het antwoord op deze vragen ook moge zijn, het lijkt erop dat de strafrechtswetenschap in al haar behoudzucht en behoedzaamheid haar invloed op het wetgevingsproces heeft verloren en dat de wetgever zich nog maar weinig gelegen lijkt te laten liggen aan de opvattingen en bijdragen uit

wetenschappelijke hoek.

Inmiddels is de afstand tussen strafrechtswetenschap en samenleving en tussen strafrechtwetenschap en wetgever dermate groot geworden dat zelfs wordt gesproken van een ware kloof: voldoende reden tot het organiseren van het congres *De taak van de strafrechtswetenschap*. Het congres beoogt onder meer antwoord te geven op de vraag of de strafrechtswetenschap te ver van de maatschappelijke en politieke realiteit is komen te staan. Nog niet zo lang geleden is deze vraag door bijvoorbeeld Paul Scheffer (in het NRC) en Maurits Barendrecht (in het NJB) met een vrijwel eenduidig ja beantwoord. Een volgende vraag is of de strafrechtswetenschap haar taak naar behoren vervult. Kan het beter? En zo ja, op welke manier? minister van Justitie Donner heeft met de term 'bruikbare rechtsorde' een voorschot gegeven op deze discussie. Het is aan de strafrechtswetenschap deze discussie aan te gaan en ook haar eigen positie daarin te betrekken. Organisator: Departement Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden.

Datum: 14 mei 2004

Plaats: Leiden

Informatie: Uitgebreidere informatie over programma en inschrijving volgt in komende nummers.

Ciroc seminar: 'De Albanezen'

Organisatie: Ciroc (samenwerkingsverband EUR, VU en het WODC)

Datum: 9 juni 2004

Locatie: Vrije Universiteit, Agora-zaal, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam

Informatie en aanmelding:

Christa Hoeksel, sectie Strafrecht en Criminologie, tel.: 020-4446231 of www.ciroc.nl.

NVK-congres 2004; call for papers

Op 17 juni 2004 zal de Nederlandse Vereniging voor Kriminologie (NVK) een congres organiseren. Die dag bestaat de NVK precies dertig jaar. Het congres is bestemd voor iedereen die geïnteresseerd is in criminologische vraagstukken. Net als in 2003 is gekozen voor een 'marktdag', waar veel ruimte is voor het uitwisselen van recente onderzoeksresultaten en discussie. In thematische sessies worden papers gepresenteerd. Alle belangstellenden worden van harte uitgenodigd een voorstel voor een paper in te dienen. Sessies duren anderhalf uur en per sessie worden maximaal vier papers besproken. Stuur uw voorstel voor een paper (maximaal 250 woorden) voor 15 januari 2004 per e-mail naar één van de sessiecoördinatoren en vermeld daarbij de betreffende sessie.

Voorzie uw voorstel van een titel en vermeld uw naam, correspondentieadres en e-mail. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de algemeen programmacoördinator. Indien uw paper niet in één van de sessies past of als u twijfelt over de juiste sessie, kunt u uw voorstel naar de algemeen programmacoördinator sturen. Voor inlichtingen kunt u contact opnemen met Karin Wittebrood, secretaris van de NVK, tel.: 070-3407808, e-mail: k.wittebrood@scp.nl. Voor meer informatie kun u ook terecht op de website van de NVK: www.criminologie.nl.

**International Conference
'Global similarities, local
differences'**

The economic and political process of unification of Europe is continuing. As European criminologist we have generally focused on similarities between our countries. Yet, we still find in Europe a lot of cultural, social and linguistic differences. European stick more strongly to their national identity the more the economic and political unification of Europe proceeds. Our criminal justice systems and our approach of criminology reflect national specialities. The purpose of the conference is to both pay attention to what binds us,

what problems we share and what common goals we have, and to seriously investigate where we differ, where we want to be different and how our diversity can be our strength as criminologist and as Europeans. Call for papers until May 15 2004.
Datum: 25-28 augustus 2004
Plaats: Vrije Universiteit Amsterdam,
Organisatie: European Society of Criminology, prof. dr. H. van de Bunt
Informatie: www.eurocrim2004.com, eurocrim2004@rechten.vu.nl,
registratie: Symposium Secretariat ESC 2004, p/a Convenience Conference Management, tel.: 0348-567667, fax: 0348-446057, nve@convenience-cm.nl

Literatuuroverzicht

Rubrieken

Algemeen
 Strafrecht en strafrechtspleging
 Criminologie
 Gevangeniswezen/tbs
 Reclassering
 Jeugdbescherming en delinquentie
 Politie
 Verslaving
 Slachtofferstudies
 Preventie van criminaliteit

Literatuur-informatie

Van de artikelen die in deze rubriek zijn samengevat, kunnen medewerkers van het kerndepartement en de uitvoeringsorganisaties van de ministeries van Justitie en BZK kopieën aanvragen bij de documentatieafdeling van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van justitie. Wij attenderen u erop dat volgens art. 16b, lid 1 van de auteurswet 1912, de kopieën uitsluitend mogen dienen tot eigen oefening, studie of gebruik. u kunt zich wenden tot de Informatiedesk van het WODC, postbus 20301, 2500 EH Den Haag, tel.: 070-370 65 53 (9.00u.-13.00u.) E-mail: wodc-informatiedesk@minjus.nl

Algemeen

1

Evans, J.
Vigilance and vigilantes; thinking psychoanalytically about anti-paedophile action
 Theoretical criminology, 7^e jrg., nr. 2, 2003, p. 163-189
 Na de moord op een meisje begon het Engelse roddelblad *News of the world* in juli 2000 een campagne waarbij het de namen en foto's publiceerde van veroordeelde seksuele delinquenten. Het doel was om de adressen van alle pedofielen in het Verenigd Koninkrijk voor iedereen toegankelijk te maken. Begin augustus trok een groep van honderd volwassenen en kinderen door de straten van de woonwijk Paulsgrove aan de rand van Portsmouth. Ze staken auto's in brand en gooiden brandbommen in flats en huizen waar ze dachten dat pedofielen woonden. Vijf gezinnen die niets te maken hadden met seksuele delinquenten ontvluchtten hun huizen, een politieagent raakte gewond en meer dan vijftig mensen werden gearresteerd. Soortgelijke gebeurtenissen deden zich op andere plaatsen in Engeland voor. In dit artikel worden de protesten van deze 'Bewoners tegen pedofielen' psychoanaly-

tisch benaderd. De auteur betoogt dat er een verband bestaat tussen een 'waakzame' geesteshouding en de 'mentaliteit van de staat' die ervoor zorgt dat leden van de gemeenschap verantwoordelijk worden voor misdaadbestrijding. De auteur concludeert dat toegang tot informatie er niet altijd toe leidt dat volwassen mensen beter in staat zijn zich te gedragen als verantwoordelijke burgers. Met literatuuropgave.

Strafrecht en strafrechtspleging

2

Duff, R.A.

Probation, punishment and restorative justice; should Altruism be engaged in punishment?

The Howard journal, 42e jrg., nr. 2, 2003, p. 181-197

Een voorwaardelijke veroordeling wordt thans in Engeland officieel en formeel erkend als straf; het wordt beschouwd als een vonnis en niet als een maatregel in plaats van een vonnis. Veel reclasseringsambtenaren en theoretici voelen nog weerstand tegen deze 'zwaai naar straf' en houden vol dat een voorwaardelijke straf slechts zijn waarde of morele legitimiteit kan behouden als het een alternatief voor straf

blijft in plaats van een vorm van straffen. De auteur beschouwt een voorwaardelijke veroordeling als een vorm van straf: niet als een straf om te straffen, hetgeen maar al te vertrouwd is in de bestaande strafrechtssystemen, maar als een vorm van constructief straffen, waardoor daders de effecten en implicaties van hun daden onder ogen zien, om hen te rehabiliteren en de doelstellingen – reparatie en verzoening – te waarborgen die door de advocaten van alternatieve sancties worden nagestreefd. Om deze stelling te staven schetst de schrijver een ontwerp van straf als een communicatief initiatief waarbij reclasseringsambtenaren een cruciale rol spelen, niet slechts als uitvoerders van vonnissen, maar als bemiddelaars tussen daders, slachtoffers en de maatschappij. Met literatuuropgave.

Criminologie

3

Mailloux, D.L., J. Abracen e.a.

Dosage of treatment to sexual offenders; are we overprescribing?

International journal of offender therapy and comparative criminology, 47e jrg., nr. 2, 2003, p. 171-184

Het recidiverisico van seksuele delinquenten kan gereduceerd

worden door ze te behandelen. Maar hoeveel behandelingsprogramma's moet een dader – gezien zijn achtergronden en gedrag – ontvangen? Hoe intensief moet er geïntervenieerd worden? De auteurs deden een studie met 354 daders die toegewezen waren aan de Millhaven Assessment Unit (MAU) uit Ontario, Canada. De gegevens van deze daders uit de dossiers van de MAU, waaronder twee risicoscores (Level of Service Inventory en de Psychopathic Checklist Revised) en de aard van de behandeling, werden geanalyseerd aan de hand van Manova en Anova. De daders werden ingedeeld in drie groepen: daders met een programma van lage, gemiddelde en hoge intensiteit. De hypothesen van dit onderzoek – dat daders met een programma van hoge intensiteit meer criminogene risicofactoren, hogere LSI- en PCR-scores hebben en meer programma's doorlopen dan daders uit de andere twee groepen – werden bevestigd. Niettemin concluderen de auteurs dat zij aanwijzingen hebben dat daders uit de lage intensiteitsgroep meer behandeling ontvangen dan nodig is. Ook andere studies zouden volgens de auteurs deze onderzoeksuitkomst bevestigen. Met literatuuroverzicht.

4

Naylor, R.T.

Towards a general theory of profit-driven crimes

British journal of criminology, 43^e jrg., nr. 1, 2003, p. 81-101

In dit artikel wordt een poging gedaan om een algemeen theoretisch model te geven om delicten met winstoogmerk in economische termen te begrijpen. De auteur gebruikt een typologie waarin de nadruk niet valt op de pleger van het delict maar op de handeling zelf. Een delict-met-winstoogmerk wordt gedeconstrueerd in zijn kenmerken die sterk verschillen al naargelang het delict betrekking heeft op roof dan wel commercieel van aard is. Belangrijke kenmerken zijn de overdracht van eigendom door middel van geweld, bedrog of uitwisseling op de vrije markt. Het kan gaan om een herverdeling van welvaart, een verdeling van inkomen of een herverdeling van inkomen. De delicten kunnen plaatsvinden binnen een niet-zakelijk ondergronds netwerk of in een legitieme zakelijke sfeer. Weer een andere indeling betreft de beste reactie op de delicten: restitutie, schadevergoeding of boete. Met deze benadering kan beter worden bepaald welke invloed de delicten hebben op het nationale inkomen en de welvaartsniveaus. De typologie heeft ook gevolgen voor de

omschrijving en relatieve ernst van de verschillende delicten. Met literatuuropgave.

5

Sánchez-Jankowski, M.

Gangs and social change

Theoretical criminology, 7^e jrg., nr. 2, 2003, p. 191-216

In dit artikel plaatst de auteur het ontstaan van bendes in een sociologisch perspectief door deze in verband te brengen met sociale veranderingen die zich de afgelopen decennia hebben voorgedaan in de Verenigde Staten. De auteur bekritiseert de gangbare criminologische literatuur over bendes. Deze beschrijft het ontstaan ervan primair vanuit een psychologisch perspectief: bendes zijn in die optiek een verzameling individuen die zich bezighouden met uiteenlopende vormen van criminaliteit. Het ontstaan van bendes dient daarentegen veel meer in het licht gezien te worden van complexe interpersoonlijke verhoudingen, collectief gedrag en sociale veranderingsprocessen. De auteur ziet bendes als organisaties die het resultaat zijn van structurele kenmerken binnen de hedendaagse Amerikaanse samenleving die sociale ongelijkheid bevorderen. Bendes bestaan dan ook grotendeels uit mensen met een lage economische achtergrond die niet zozeer afwijken in

waarden en doelen van 'mainstream' Amerika, maar lid worden van een bende om hun doelen te bereiken, die op de legitieme manier niet gerealiseerd kunnen worden. De auteur legt een duidelijk verband tussen de sociaal-economische condities van de Amerikaanse samenleving en het ontstaan van bendes, waarmee een theoretisch perspectief ontstaan is dat nieuw licht werpt op het 'bendeverschijnsel'.

6

Warner, B., B. Coomer

Neighbourhood drug arrest rates; are they a meaningful indicator of drug activity? A research note

Journal of research in crime and delinquency, 40^e jrg., nr. 2, 2003, p. 123-138

In de criminologie wordt oprecht getwijfeld aan de zeggingskracht van geaggregeerde arrestatiecijfers over het werkelijke niveau van criminaliteit. Arrestatiecijfers weerspiegelen veeleer verschillen in politieoptreden in buurten, zo stellen criminologen, dan verschillen in de mate waarin er crimineel gedrag voorkomt. Vaak neemt men daarom andere, minder harde gegevens als maatstaf. In dit artikel doen de auteurs verslag van een studie naar de validiteit van arrestatiecijfers voor drugscriminaliteit op buurtniveau, juist omdat voor dit type

criminaliteit geen andere dan politiecieters voorhanden zijn. Voor het onderzoek werden drie soorten data geanalyseerd: self-reportgegevens afkomstig van de waarnemingen van steeds 35 bewoners uit 66 verschillende stedelijke buurten, de karakteristieken van die buurten en de op buurniveau beschikbare politiecieters over drugsdealen. Na analyse van de drie datasets blijkt dat arrestatiecieters voor het dealen van drugs redelijk valide indicatoren zijn voor de door bewoners waargenomen en dus zichtbare dealactiviteiten in een buurt. Hiermee is volgens de auteurs echter niet gezegd dat arrestatiecieters ook een betrouwbare indicator vormen voor de werkelijke omvang van het probleem. Bovendien blijkt waarneembaarheid van dealactiviteiten groter te zijn in achterstandsbuurten dan in andere buurten en lijkt zichtbare drugsactiviteit te leiden tot afname van sociale controle en toename van andere vormen van criminaliteit. Met literatuuropgave.

Gevangeniswezen/tbs

7

Cope, N.

'It's no time or high time'; young offenders' experiences of time and drug use in prison

The Howard journal, 42e jrg., nr. 2, 2003, p. 158-175

In dit artikel wordt de fenomenologie van de tijd in de gevangenis behandeld. Onderzocht werden perspectieven van tijd onder jonge mannelijke gedetineerden. Het tijdsperspectief van de gedetineerden werd beïnvloed door de mate waarin de tijd werd gecontroleerd tijdens de detentie. Met de tijd werd bewust geëxperimenteerd en de controle van de tijd door routines leidde ertoe dat de gedetineerden het gevoel hadden dat elke dag in de gevangenis hetzelfde was. De gedetineerden ontwikkelden een aantal strategieën, waaronder gebruik van cannabis, die hen hielpen de lange tijd in de gevangenis door te komen. De schrijver gaat nader in op de theoretische grondslagen van tijd en zijn associatie met straf en gevangenis, waarbij wordt betoogd dat de tijd in de gevangenis begripsmatig verschilt van ervaringen met tijd buiten de gevangenis. De openlijke externe controle over de tijd van de gedetineerden en de beperkte mogelijkheden om de tijd sneller te laten gaan betekent dat tijd in de gevangenis zeer bewust wordt beleefd. Deze manier van het ervaren van tijd was van invloed op de betekenis en de functie van het cannabisgebruik van de gedetineerden, dat hen hielp om

de tijd te controleren en te manipuleren.

Met literatuuropgave.

8

Deakin, J., J. Spencer

Women behind bars; explanations and implications

The Howard journal, 42e jrg., nr. 2, 2003, p. 123-136

In het Verenigd Koninkrijk is sinds 1990 sprake van een aanzienlijke toename van het aantal vrouwen in gevangenissen. Onderzoek naar de gevolgen hiervan met betrekking tot kosten en overbevolking wordt al wel uitgevoerd, maar analyse van de mogelijke oorzaken is tot nu toe achterwege gebleven. In dit artikel wordt door middel van het analyseren van officiële criminologische statistische gegevens van vrouwen nagegaan wat mogelijke verklaringen zijn voor deze forse toename. De onderzoekers doen dit binnen de context van recente ontwikkelingen voor wat betreft het inschatten van risicogedrag bij vrouwen in het voortraject van veroordeling. De auteurs geloven dat deze veranderingen in denken en handelen binnen het justitiële apparaat hebben geleid tot meer veroordelingen van vrouwen tot gevangenisstraf of taakstraf. Uit hun analyse van de officiële statistieken blijkt dat, gezien de vaak lichte vergrijpen die door hen gepleegd

werden en de meestal korte straffen die hen werden opgelegd, deze vrouwen slechts een klein risico vormen voor de samenleving. Men dient zich daarom af te vragen, zo stellen de onderzoekers, of het zinvol is om aan zoveel vrouwen gevangenisstraf op te leggen, aangezien de persoonlijke en sociale gevolgen hiervan voor deze vrouwen en hun familie erg groot zijn en ook de economische kosten ervan voor de maatschappij enorm kunnen oplopen. Met literatuuropgave.

9

Genders, E.

Privatisation and innovation – rhetoric and reality; the development of a therapeutic community prison

The Howard journal, 42e jrg., nr. 2, 2003, p. 137-157

De auteur laat zien dat privatisering van overheidsdiensten een blijvend verschijnsel zal zijn in Engeland. Twee jaar geleden heeft de denktank van de Labourregering bevestigd dat er geen ideologische barrières meer zijn voor privatisering en dat de voornaamste toets is of vormen van privatisering bijdragen aan een vermindering van de kosten van openbaar beleid. In bepaalde sectoren, waaronder het gevangeniswezen, vindt privatisering plaats in de vorm van een

publiek-privaat partnerschap. In dit artikel wordt eerst de oorsprong en werking beschreven van de therapeutische gemeenschapsgevangenis en wordt ingegaan op de achtergrond van de beslissing van de regering om de HMP Dovegate-gevangenis te bestemmen tot zo'n soort gevangenis. Vervolgens laat de auteur zien op welke manier dit initiatief de mogelijkheden voor innovatie zowel bevordert als beperkt. Dan wordt getoond hoe die factoren het ontwerp en de ontwikkeling van nu juist deze gevangenis hebben beïnvloed. Ten slotte wordt aandacht besteed aan het effect van fiscale factoren op het ontstaan van innovatieve inrichtingen.

Met literatuuropgave.

10

Hartwell, S.

Short-term outcomes for offenders with mental illness released from incarceration

International journal of offender therapy and comparative criminology, 47e jrg., nr. 2, 2003, p. 145-158

De laatste vijftig jaar is een toenemend aantal geestelijk gestoorden ontslagen uit psychiatrische ziekenhuizen en opgenomen in de samenleving op grond van het idee dat ze daar beter te 'managen' zouden zijn. Het in 1998 opgerichte Forensic

Team Program (Massachusetts) heeft als doel geestelijk gestoorde daders uit gevangenissen te begeleiden in een reïntegratietraject. De auteur gebruikte gegevens van 226 daders van het FTP om een bepaalde categorie daders – zij die terugkeerden naar de gevangenis of psychiatrisch ziekenhuis – nader te onderzoeken. Deze gegevens met betrekking tot het strafblad, contacten met de gezondheidszorg, behandelingsbehoeften, huisvesting en veiligheidsrisico's werden geanalyseerd met de Bonferri-correctiemethode. Het blijkt dat weer naar de gevangenis teruggekeerde daders aanvankelijk waren veroordeeld wegens minder ernstige misdrijven. Zij die aanvankelijk waren veroordeeld wegens ernstige vormen van criminaliteit bleken vooral in psychiatrische ziekenhuizen te belanden. Het veelvuldig pendelen van instantie naar instantie in het circuit van de sociale/geestelijke gezondheidszorg bleek vaak samen te gaan met het begaan van minder ernstige regelovertradingen. Dit is niet bevorderlijk voor de reïntegratie en houdt bovendien het risico in dat betrokkenen vervallen in ernstige criminaliteit. Met literatuuropgave.

11

Nilsson, A.

Living conditions, social exclusion and recidivism among prison inmates

Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention, 4e jrg., nr. 1, 2003, p. 57-83

Uit de gevangenis, terug in de maatschappij en weer de fout in gaan: welke invloed hebben leefomstandigheden op recidive? In zijn onderzoek vraagt de auteur aan 346 gedetineerden uit diverse Zweedse gevangenissen in gestructureerde interviews naar hun huisvesting, werk, financiële situatie enzovoort in de periode voorafgaande aan de detentie. Hij concludeert op basis van zijn regressiemodellen dat problemen op het gebied van scholing en werk, maar bovenal een cumulatie van allerlei soorten problemen, gecorreleerd zijn aan recidive. Een hoge recidive vond de auteur bij degenen die te kampen hadden met een meervoudige probleemsituatie. Ook regelmatig drugsgebruik verhoogt het recidiverisico. Van de respondenten die al eerder in de gevangenis hadden gezeten, recidiveerde 68%; bij de andere respondenten was dat percentage 23%. De auteur is het eens met de al vaker opgeworpen stelling (onder andere door Kyvsgaard) dat de gevangenisstraf als gevolg

heeft een reductie van 'conventionele' mogelijkheden en alternatieven een bestaan op te bouwen, hetgeen bijdraagt aan marginalisering en sociale uitsluiting en dat weer aan recidive. Met literatuuropgave.

Jeugdbescherming en -delinquentie

12

Corrado, R.R., I.M. Cohen e.a.

Serious and violent young offenders' decisions to recidivate; an assessment of five sentencing models

Crime and delinquency, 49e jrg., nr. 2, 2003, p. 179-200

Met deze studie willen auteurs het verband bepalen tussen vijf conceptuele beslissingsmodellen ten aanzien van: afschrikking; rechtvaardigheid; chronische wetsovertredende levensstijl; procedurele rechten; en specifieke behoeften met de intentie van jonge wetsovertreders om te recidiveren na hun detentie. Een steekproef van vierhonderd jonge gevangenen in Vancouver, Brits Columbia, werd hiertoe geïnterviewd. Er werden vragen gesteld over hun houding ten aanzien van de bovengenoemde vijf modellen voor veroordeling en hun eventuele voornemen om te recidiveren, nadat ze hun straf hadden uitgezeten. Uit analyse

van de belangrijkste componenten blijkt dat de modellen niet los van elkaar functioneren. Maar er zijn wel twee samengestelde modellen te onderscheiden, die enig licht kunnen werpen op de wijze waarop jonge delinquenten besluiten om wel of niet te recidiveren (modellen van rechtvaardigheid, procedurele rechten en specifieke behoeften tezamen; en, modellen van chronische wetsovertredende levensstijl, afschrikking en in iets mindere mate specifieke behoeften samengenomen). Beide samengestelde modellen kunnen slechts in de helft van de gevallen de variantie verklaren in de beslissing van jongeren om te recidiveren. Het merendeel van de ondervraagde jongeren maakt niet slechts een kosten-batenanalyse, of laat zich leiden door straf- of reïntegratiemotieven. De conclusie luidt dan ook dat beleidsmakers zich niet moeten richten op een afzonderlijk beslissingsmodel voor veroordeling bij het opstellen van wetten ten aanzien van het jeugdrecht. Met literatuuropgave.

13

Dembo, R., J. Schmeidler

A classification of high-risk youth
Crime and delinquency, 49e jrg.,
 nr. 2, 2003, p. 201-230

Jongeren die in aanraking komen met justitie blijken veel verschil-

lende problemen te kunnen hebben. Een op empirisch onderzoek gebaseerd classificatiesysteem kan bijdragen aan zowel theorievorming als aan de ontwikkeling van interventiestrategieën. In dit artikel worden de resultaten gepresenteerd van de ontwikkeling en evaluatie van de classificatie van 315 gearresteerde jongeren, waarvan de zaken werden behandeld in het Hillsborough County beoordelingscentrum voor jeugdzaken in Tampa, Florida. Clusteranalyse van data ten aanzien van zelfgerapporteerd drugsgebruik of criminaliteit én resultaten van haaronderzoek naar drugsgebruik, leidde tot vier te onderscheiden groepen jongeren: minder zware delinquenten en drugsgebruikers; ernstige delinquenten; marihuana- en cocaïnegebruikers blijkens haartesten; en, drugsgebruikers die dit zelf vermelden. De validiteit van deze typologie werd vastgesteld door middel van vergelijking van de clusters van jongeren voor wat betreft hun opleidingsachtergrond; eerdere delinquente activiteiten; geschiedenis van verwaarlozing, mishandeling en gezinsproblematiek; problematisch gedrag van goede vrienden; emotioneel en psychisch functioneren, psychische gezondheid en behandelingsachtergrond voor drugsmisbruik. Maar ook blijkt

dat de onderzochte jongeren vaak zowel delinquent gedrag vertoonden, alcohol of drugs gebruikten én emotionele of psychische problemen hadden. Een holistische benadering ten aanzien van de aanpak van deze problemen is dan ook van groot belang.

Met literaturopgave.

14

Hansen, K.

Education and the crime-age profile

British journal of criminology, 43e jrg., nr. 1, 2003, p. 141-168

Dat de criminaliteit onder adolescenten en jongvolwassenen het meest voorkomt en daarna met het klimmen der jaren weer afneemt, wordt algemeen geaccepteerd. In de afgelopen jaren blijven de wetenschappelijke discussies zich richten op de vraag welke factoren de relatie tussen criminaliteit en leeftijd bepalen. In dit artikel geeft de auteur de resultaten weer van een studie naar leeftijd-criminaliteitsprofielen. Aan de hand van self-report gegevens zijn de profielen van twee groepen jonge mannen (16-25 jaar, Engeland en Wales) met elkaar vergeleken. Een groep die na de leerplichtige leeftijd geen onderwijs meer volgt en een groep die op school is gebleven. Vergelijking van de groepen vond plaats aan de hand van een

correlatiematrix, waar primair alleen de variabele 'schoolgaand' en 'niet-schoolgaand' werd ingebracht en werd gerelateerd aan drie vormen van criminaliteit (vermogensdelicten, fraude- en helingdelicten en geweldsdelicten). De minst geschoolde groep bleek significant meer en langer criminaliteit te plegen.

Vervolgens zijn extra variabelen aan de matrix toegevoegd en werd de kloof tussen beide groepen kleiner. Bij een volledig gevulde matrix blijken uiteindelijk de individuele, familie- en schoolgerelateerde variabelen 'familie heeft politiecontacten', 'spijbelgedrag op school', 'laagste sociaal-economische status van vader' en 'wonen in goedkope huurwoning' significant positief te correleren met criminaliteit. De variabele 'bij de ouders wonen' blijkt significant negatief te correleren. Er blijken geringe verschillen naar de drie vormen van crimineel gedrag. Auteur komt tot de conclusie dat de uitkomsten van haar studie belangwekkende aanknopingspunten bieden voor gecombineerde beleidsmaatregelen, die voor de lange termijn effectief kunnen zijn. Zij beveelt aan de implementatie van dit beleid met onderzoek te begeleiden.

Met literaturopgave.

15

Ruddell, R., G.L. Mays*Examining the arsenal of juvenile gunslingers; trends and policy implications*

Crime and delinquency, 49e jrg., nr. 2, 2003, p. 231-252

Algemeen wordt gedacht dat jongeren steeds meer toegang hebben tot geperfectioneerde aanvalswapens en dat zij deze ook gebruiken. Dit leidt men af uit verslagen in de media van activiteiten van jeugdbendes en schietpartijen op scholen. Om te onderzoeken of hiervan inderdaad sprake is, worden in deze studie 1055 vuurwapens geclassificeerd, die tussen 1992 en 1999 door de politie werden geconfisqueerd van jongeren in St. Louis, Missouri. Deze classificatie was gebaseerd op de schaal van het Nationaal Justitieel Instituut, die de mate van schade in kaart brengt die het vuurwapen kan toebrengen. De onderzoekers constateren dat in deze stad het dodelijk vermogen van de wapens onder jongeren relatief constant is gebleven gedurende deze periode. Uit onderzoek naar de verschillende soorten vuurwapens die werden geconfisqueerd blijkt tevens dat er geen sprake was van steeds meer geavanceerde wapens. De politie nam meestal niet-geavanceerde vuurwapens in beslag, zoals 'Saturday night specials' met een kaliber

van .32 of minder en een looplengte van acht centimeter of minder en .22 kaliber vuurwapens of wapens zonder kruittlading. In St. Louis werden er voorts weinig wapens ingenomen die waren gebruikt voor geweldpleging. Wel is het verontwaardigend dat er relatief veel geweren met een illegaal afgezaagde loop en gewone geweren werden geconfisqueerd.

Met literatuuropgave.

Politie

16

White, M.D., J.J. Fyfe e.a.*The police role in preventing homicide; considering the impact of problem-oriented policing on the prevalence of murder*

Journal of research in crime and delinquency, 40e jrg., nr. 2, 2003, p. 194-225

Door beroepsbeoefenaars binnen het strafrecht en wetenschappers wordt traditioneel verondersteld dat pogingen van de politie om moord tegen te gaan nauwelijks invloed hebben op de daadwerkelijk gepleegde aantallen moorden. Toch is recentelijk de vraag gerezen of de politie kan bewerkstelligen dat geweldsdelicten afnemen door probleemgericht en direct op de samenleving gericht optreden. In dit artikel worden de inspanningen van

het Bureau of Justice Assistance en de stad Richmond, Californië om samen ervaringen met probleemgerichte aanpak van moord toe te passen, onder de loep genomen. Uit de analyse van moorden die tussen 1985 en 1998 in Richmond gepleegd werden, komt naar voren dat het soort en het patroon van de moorden aanzienlijk veranderde met de toepassing van de nieuwe filosofie ten aanzien van politiewerk. Er was met name sprake van een substantiële afname van het aantal moorden na 1995 in gebieden waar de politie haar probleemgerichte aanpak toepaste. Ten opzichte van analyse van moorden in 75 andere steden in Californië is deze uitkomst in Richmond uniek. Met de toepassing van probleemgerichte strategieën lijkt de politie dus wel degelijk in staat te zijn dergelijke extreme geweldsdelicten op effectieve wijze te verhinderen, zo luidt dan ook de conclusie. Met literatuuropgave.

Slachtofferstudies

17

Farrall, S., S. Maltby

*The victimisation of probationers*The Howard journal, 42^e jrg., nr. 1, 2003, p. 32-54

In de victimologische literatuur ontbreekt het de gangbare

stromingen aan aandacht voor het snijpunt van dader- en slachtofferschap, het overlappende gebied waarin daders ook slachtoffer zijn. Aan de hand van een overzicht van de bestaande victimologische theorievorming, nemen de auteurs de positie van voorwaardelijk veroordeelden als voorwerp van studie. Ze maken gebruik van data afkomstig van twee vergelijkbaar gemaakte steekproeven van jongeren van 17 tot 25 jaar: een steekproef afkomstig van een algemene Engelse slachtofferenquête (N=1209) en een steekproef van voorwaardelijk veroordeelden (N=66). Twee in het artikel beschreven casestudies en de analyse van de beide datasets leiden tot de conclusie dat voorwaardelijk veroordeelde jongeren sterker slachtoffer worden dan andere jongeren. Hoewel het onderzoek representatieve beperkingen kent, lijkt dit verschijnsel volgens de auteurs deels gelegen in de gepleegde delicten (vooral drugs- en geweldsdelicten) maar vooral in leefstijl en gedepriiveerde sociale omstandigheden. Ze besluiten met de voorzichtige conclusie dat daderschap, slachtofferschap en daarmee tevens de victimologie en de criminologie, onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Ten slotte roepen ze op om meer onderzoek op deze 'overlap' te richten. Met literatuuropgave.

18

Hirschel, D., I.W. Hutchison*The voices of domestic violence victims; predictors of victim preferences for arrest and the relationship between preferences for arrest and revictimization*

Crime and delinquency, 49e jrg., nr. 2, 2003, p. 313-336

De auteurs gaan in op de vraag wat slachtoffers van huiselijk geweld van agenten verwachten wanneer zij hun hulp inroepen tegen een gewelddadige partner. Er werden 419 bedreigde of mishandelde vrouwen uit Charlotte (Noord-Carolina) uitgebreid en gedetailleerd geïnterviewd; de antwoorden werden verwerkt met bivariate en multivariate analyse met logistische regressie. De auteurs wilden vooral meer te weten komen over de beweegredenen van de slachtoffers om de politie te vragen om aanhouding van de dader en of die voorkeur iets te maken heeft met de verwachting opnieuw geïnterviewd te worden. Zwarte vrouwen bleken vaker dan blanke te willen dat de dader aangehouden zou worden; ook vrouwen uit lagere sociaal-economische klassen bleken die wens te hebben. Wat ook de motivatie van het slachtoffer was voor arrestatie van de dader, er schijnt een belangrijke boodschap achter schuil te gaan: ze verwacht dat haar partner haar opnieuw zal bedreigen en dat hij

zijn bedreiging ook daadwerkelijk zal uitvoeren. De auteurs menen dan ook dat, indien het slachtoffer aan de agenten een voorkeur uitspreekt voor arrestatie, dit verzoek door de politie serieus genomen dient te worden.

Met literaturopgave.

19

Rytterbro, L.*Victim and offender viewed from the perspective of mediation*

Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention, 4e jrg., nr. 1, 2003, p. 101-122

In Zweden nemen de politie, sociale diensten, kerken en bepaalde maatschappelijke instellingen veelal het initiatief tot mediation. De auteur wil met het bestuderen van onderzoeksbevindingen, instructies in mediation-handboeken, wetteksten, verslagen van mediation-bijeenkomsten en interviews met mediators nagaan welke criteria zijn gehanteerd voor daders en slachtoffers die in aanmerking zijn gekomen voor mediation. Bij daders wordt vaak gekeken naar hun leeftijd, hoeveel regel-overtredingen ze begaan hebben en de ernst daarvan. Geschikt voor mediation blijkt vooral de jonge 'first time offender' te zijn. De kwestie bij welke slachtoffers mediation wordt toegepast,

wordt over het algemeen bepaald door wie ze zijn gevictimiseerd: vooral het punt dat de dader kind is of adolescent en dat wat hij/zij heeft gedaan niet al te ernstig is, is een belangrijk punt van overweging. Ongeschikte slachtoffers zijn degenen die zich tijdens de mediation-bijeenkomst niet op de juiste manier hebben gedragen. Ze konden bijvoorbeeld niet goed omschrijven wat voor hen de gevolgen waren van de regel-overtreding of waaruit nu precies hun leed bestaat. Winkeldiefstal en vandalisme blijken voor mediation geschikt geachte regel-overtredingen te zijn. Maar ook auto- en fietsdiefstal, inbraak en geweldpleging zijn dat. Met literatuuropgave.

20

Tseloni, A., K. Pease

Repeat personal victimisation; 'Boosts or 'flags'?

British journal of criminology, 43e jrg., nr. 1, 2003, p. 196-212

Wie eens is gevictimiseerd, heeft een relatief grote kans nogmaals gevictimiseerd te worden. Bij de verklaring van dit verschijnsel hanteren criminologen doorgaans twee concepten. 'Event dependence' houdt in dat een succesvolle uitvoering van een eerste misdrijf het slachtoffer kwetsbaarder maakt voor een volgend misdrijf: de inbreker heeft ontdekt dat de kluis in de

slaapkamer is. 'Heterogeneity' houdt verband met de routine-activiteiten-theorie – patronen van levensstijl alsmede dagelijkse activiteiten zijn bepalend voor de blootstelling aan criminaliteit – en wordt in empirische studies meestal uitgesplitst in een gemeten en een onverklaard deel. De auteurs willen deze achtergronden van herhaalde victimisatie nader uitdiepen en maken daarbij gebruik van de longitudinale uitkomsten van de National Crime Victimization Survey uit 1994. Uit hun drie M(ultilevel), N(egative), B(inomial)-modellen blijkt dat herhaalde victimisatie voor een deel te herleiden is tot gemeten heterogeneity. En dat victimisatie van een persoon uit een huishouden is gecorreleerd aan victimisatie van andere personen uit dat huishouden. Dat betekent dat de onverklaarde heterogeneity ook een rol speelt bij herhaalde victimisatie. Er zijn ook gecombineerde effecten van event dependence en heterogeneity.

Met literatuuropgave.

Boeken en rapporten

Onderstaand publicaties kunnen door justitiemedewerkers (departement en veld) te leen worden aangevraagd bij het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, Koninginnegracht 19, Den Haag, e-mail: a.eind@minjus.nl; 070-370654/3.

- Boin, R.A., E.J. van der Torre e.a.**
Blauwe bazen; het leiderschap van korpschefs
Politie en Wetenschap, 2003
- Cima-Knijff, M.J.**
Faking good, bad, and ugly; malingering in forensic inpatients
Heerlen, 2003 (diss.)
- Duker, M.**
Legitieme straftoemeting; een onderzoek naar de legitimiteit van de straftoemeting in het licht van het gelijkheidsbeginsel, het democratiebeginsel en het beginsel van een eerlijke procesvoering
Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003 (diss.)
- Gelsthorpe, L., N. Padfield (red.)**
Exercising discretion; decision-making in the criminal justice system and beyond
Uffculme, Willan, 2003
- Janssen, J., A. Patty-Hüttmann**
Ophelderingspercentages onder de loep; een vergelijking tussen de totstandkoming van de ophelderingspercentages bij de politie Haaglanden en Düsseldorf
Den Haag, Politie Haaglanden, 2003
- Kempen, M.A.H.**
Bewijs in ontnemingsprocedures
Deventer, Kluwer, 2003
- Kury, H., J. Obergfell-Fuchs, Joachim (red.)**
Crime prevention; new approaches
Mainz, Weisser Ring, 2003
- Lahey, B.B., T.E. Moffitt e.a. (red.)**
Causes of conduct disorder and juvenile delinquency
New York/ Londen, Guilford Press, 2003
- Liedenbaum, C.**
Opheldering gezocht! Een vergelijkend onderzoek naar de verklaringen voor het verschil in ophelderingspercentage tussen Utrecht en Münster
Enschede, IPIT, 2003
- Lösel, F., T. Bliesener**
Aggression und Delinquenz unter Jugendlichen; Untersuchungen von kognitiven und sozialen Bedingungen
z. pl., Bundeskriminalamt (BKA); Luchterhand, 2003
- Nieuwkamp, S.M.G.**
Overleg bij de bestrijding van georganiseerde misdaad
Enschede, IPIT, 2003
- Overbeeke, R. van, O. Nauta e.a.**
Geweldige informatie? Onderzoek

naar de informatiehuishouding van geweldsmeldingen bij de politie
Apeldoorn, Politie en Wetenschap, 2003
Schielke, H. (red.)
Wirtschaftskriminalität und Korruption; Vorträge anlässlich der Herbsttagung des Bundeskriminalamts vom 19. bis 21. November 2002
z.pl., Bundeskriminalamt (BKA), Kriminalistisches Institut/Luchterhand, 2003
Smith, P.
Strafbare voorbereiding; een rechtsvergelijkend onderzoek.
Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003 (diss.)

Tung, K-Y., R.V. van Puymbroeck (red.)
The World Bank legal review; law and justice for development
Den Haag/ Londen/ New York, Kluwer Law International, 2003
Velt, C.J.E. In 't, W.P. Stol e.a.
Politie en geweld; een verkenning van politiereacties op geweldsincidenten in vier Nederlandse regiokorpsen
Apeldoorn, Politie en Wetenschap, NPA, 2003
Weitenberg, A.I.M., E.I.M. Jansen e.a.
Cameratoezicht; de menselijke factor
Apeldoorn, Politie en Wetenschap, 2003

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het Ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt. De rapporten in de reeks Onderzoek en Beleid (O&B) worden uitgegeven door Boom Juridische uitgevers en zijn voor belangstellenden, die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Boom distributiecentrum, postbus 400, 7940 AK Meppel, tel.: 0522-23 75 55, via e-mail: bdc@bdc.boom.nl. De rapporten tot en met nr. 196 zijn uitgegeven door Gouda Quint BV en zijn te bestellen bij Gouda Quint BV, postbus 23, 7400 GA Deventer, tel.: 0570-63 31 55. Een complete lijst van de WODC-rapporten is te vinden op de WODC-Internetsite (www.wodc.nl). Daar zijn ook de uitgebreide samenvattingen te vinden van alle vanaf 1997 verschenen WODC-rapporten. Volledige teksten van de rapporten (vanaf 1999) zullen met terugwerkende kracht op de WODC-site beschikbaar komen. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de in 2002, 2003 en 2004 verschenen rapporten.

Onderzoek en Beleid**Kamphorst, P.A., G.J. Terlouw***Van vast naar mobiel; een evaluatie van het experiment met elektronisch huisarrest voor minderjarigen als modaliteit voor de voorlopige hechtenis*

2002, O&B 195

Moolenaar, D.E.G., F.P. van**Tulder, G.L.A.M. Huijbregtsen,****W. van der Heide***Prognose van de sanctiecapaciteit tot en met 2006*

2002, O&B 196

Bokhorst, R.J., C.H. de Kogel,**C.F.M. van der Meij***Evaluatie van de Wet BOB; fase 1: de eerste praktijkervaringen met de Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden*

2002, O&B 197

Kleemans, E.R., M.E.I. Brienens,**H.G. van de Bunt m.m.v.****R.F. Kouwenberg, G. Paulides,****J. Barendsen***Georganiseerde criminaliteit in Nederland; tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*

2002, O&B 198

Voert, M. ter, J. Kuppens*Schijn van partijdigheid rechters*

2002, O&B 199

Daalder, A.L.*Het bordeelverbod opgeheven; prostitutie in 2000-2001*

2002, O&B 200

Klijn, A., G. Beijers*De gekozen achternaam; betekenis van de wijziging van artikel 5 van het Burgerlijk Wetboek**2002, O&B 201*

2002, O&B 201

Kruissink, M., C. Verwers*Jeugdreclassering in de praktijk*

2002, O&B 202

Eshuis, R.J.J.*Van rechtbank naar kanton; evaluatie van de competentiegrensverhoging voor civiele handelszaken in 1999*

2002, O&B 203

Meijer, R.F., M. Grapendaal,**M.M.J. van Ooyen,****B.S.J. Wartna, M. Brouwers,****A.A.M. Essers***Geregistreerde drugcriminaliteit in cijfers; achtergrondstudie bij het Justitieonderdeel van de Nationale Drugmonitor: Jaarbericht 2002*

2003, O&B 204

Tak, P.J.J.*The Dutch criminal justice system; organization and operation – second revised edition*

2003, O&B 205

Kromhout, M., M. van San*Schimmige werelden; nieuwe etnische groepen en jeugdcriminaliteit*

2003, O&B 206

Kogel, C.H. de, C. Verwers*De longstay afdeling van Veldzicht; een evaluatie*

2003, O&B 207

Moolenaar, D.E.G.,**G.L.A.M. Huijbregts***Sanctiecapaciteit 2007; een*

beleidsneutrale prognose

2003, O&B 208

Eshuis, R.J.J.

Claims bij de rechtbank

2003, O&B 209

Combrink-Kuiter, C.J.M.,

E. Niemeijer, J.M.M. Kuppens,

M.J. ter Voert

Ruimte voor Mediation

2003, O&B 210

Heide, W. van der, A.Th.J. Eggen
(eindred.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 2001; ontwikkelingen en samenhangen

2003, O&B 211

The European Sourcebook

The European Sourcebook of

Crime and Criminal Justice

Statistics – 2003 (second edition)

Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, O&B 212

Smit, P.R., F.P. van Tulder, R.F.

Meijer, P.P.J. Groen

Het ophelderingspercentage

nader beschouwd

2003, O&B 213

Dijksterhuis, B.M., M.J.G.

Jacobs, W.M. de Jongste

De competentiegrens van enkelvoudige kamers in strafzaken

2003, O&B 214

Bunt, HG. van de, C.R.A. van de

Schoot (red.)

Prevention of Organised Crime – A situational approach

2003, O&B 215

Onderzoeksnotities

Ginkel, E.C. van

Telling beslag op zeeschepen in

Nederland en de omliggende

landen

WODC, Onderzoeksnotitie nr. 1,

2002

Jacobs, M.J.G., A.A.M. Essers,

R.F. Meijer

Daderprofielen van autodiefstal;

een vooronderzoek met behulp

van de WODC–Strafrechtmonitor

en het Herkenningsdienstsysteem

WODC, Onderzoeksnotitie nr. 2,

2002

Verrest, P.A.M., E.M.Th.

Beenakkers

Evaluatie Wet Herziening gerechtelijk

vooronderzoek; eerste fase

van het onderzoek

WODC, Onderzoeksnotitie nr. 3,

2002

Bol, M.W.

Jeugdcriminaliteit over de grens;

een literatuurstudie naar ontwikkeling,

wetgeving, beleid, effectieve

preventie en aanpak (ten aanzien)

van jeugdcriminaliteit buiten

Nederland

WODC, Onderzoeksnotitie nr. 4,

2002

Baas, N.J.

Mediation in civiele en bestuurs-

rechtelijke zaken: een internationaal

literatuuronderzoek

WODC, Onderzoeksnotitie nr. 5,

2002

Winter, J., U. Noack, P. Bissara,
D. Trevisan, J. Bates, J.S.
Christensen, M. van Ginneken
*Cross border voting in Europe; the
expert group on cross-border
voting in Europe: final report*
WODC, Onderzoeksnotitie nr. 6,
2002

Siepermann, M. en M. van
Ooyen-Houben
*Gebruik en aanschaf van canna-
bis door 16- en 17-jarigen*
WODC, Onderzoeksnotitie nr. 7,
2002

Berg, E.A.I.M. van den, m.m.v. R.
Aidala en E.M.Th. Beenakkers
*Organisatiecriminaliteit; aard,
achtergronden en aanpak*
WODC, Onderzoeksnotities,
nr. 8, 2002

